

ΠΛΑΤΩΝΟΣ: «ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ»

ΣΧΟΛΙΑ ΝΟΗΜΑΤΙΚΑ

1^η Ενότητα 309a1-310a7: Ο Σωκράτης συναντά ένα φίλο του, στον οποίον στην συνέχεια θα διηγηθεί τον διάλογο που είχε με τον Πρωταγόρα.

Ο Πλάτωνας σύμφωνα με την συνήθη τακτική του παρουσιάζει τον Σωκράτη να συναντά ένα φίλο του και πολύ γρήγορα η μεταξύ τους συζήτηση πηγαίνει στο πρόσωπο που εκείνες τις μέρες επισκεπτόταν την Αθήνα, στον Πρωταγόρα. Ο φίλος καλεί τον Σωκράτη να του διηγηθεί την συνομιλία που είχε με τον Πρωταγόρα, όταν τον συνάντησε στο σπίτι του Καλλία, όπου φιλοξενείτο, κι εκείνος αρχίζει να ξετυλίγει με λεπτομέρειες τον μεταξύ τους διαμειφθέντα διάλογο. Η συνάντηση με τον Πρωταγόρα στο σπίτι του Καλλία έγινε το 432π.Χ., ένα χρόνο πριν ξεσπάσει ο Πελοποννησιακός πόλεμος, και δυο πριν τον μεγάλο λοιμό.

2^η Ενότητα 310a8-314c2: Ο νεαρός Ιπποκράτης επισκέπτεται τον Σωκράτη ζητώντας την μεσολάβησή του.

Όλα ξεκίνησαν όταν το προηγούμενο βράδυ ο νεαρός Ιπποκράτης επισκέφθηκε τον Σωκράτη στο σπίτι του και του ζήτησε να μεσολαβήσει υπέρ του ώστε να καμφθούν οι επιφυλάξεις του Πρωταγόρα και να δεχθεί τον νεαρό ως μαθητή του. Ο Σωκράτης θέλοντας να μάθει την πραγματική αιτία της επιθυμίας του νεαρού Ιπποκράτη να θητεύσει ως μαθητής του Πρωταγόρα. Τον ρωτά, για ποιο λόγο θα πήγαινε ίσως κοντά στον γνωστό γιατρό Ιπποκράτη από την Κω, κι ο νεαρός απαντά, με την λογική του μέλλοντος γιατρού και για να γίνει γιατρός (311b6-c3). Τον ξαναρωτά, με ποια λογική θα προσέγγιζε τον τους γνωστούς γλύπτες Πολύκλειτο και Φειδία, κι ο νεαρός απαντά φυσιολογικά, για να γίνει γλύπτης (311c3-8). Και τότε ο Σωκράτης του υποβάλλει το τελικό ερώτημα: *‘Αν κάποιος μας ρωτούσε για τι είδους εξυπηρέτηση ζητάμε την ένταξή σου στον κύκλο των μαθητών του Πρωταγόρα, τι θα απαντούσαμε; 311d6-7’*. Και επειδή έως εκείνη την στιγμή ο νεαρός Ιπποκράτης έχει παραδεχθεί πως η ιδιότητα του οιουδήποτε δασκάλου καθορίζει και το γνωστικό πεδίο των μαθητών του, ρωτά τον Ιπποκράτη: *‘Ποιο είναι το άλλο όνομα που ακούμε να αποδίδεται στον Πρωταγόρα; 311e1’* εννοώντας το περιεχόμενο της διδασκαλίας του. Και ο νεαρός Ιπποκράτης του απαντά: *‘Όλοι τον αποκαλούν Σοφιστή 311e4-5’*. Και ο Σωκράτης του υποβάλλει το ίδιο ερώτημα, όπως έκανε και πριν λίγο με τον γιατρό Ιπποκράτη, τον Πολύκλειτο και τον Φειδία, δηλ. τι προσδοκά να γίνει, αν τελικά ο Πρωταγόρας τον δεχθεί στον κύκλο των μαθητών του. Και ο νεαρός Ιπποκράτης απάντησε:

312a2-7. «Καὶ ὃς εἶπεν ἐρυθρίασας—ἤδη γὰρ ὑπέφαινέν τι ἡμέρας, ὥστε καταφανῆ αὐτὸν γενέσθαι— Εἰ μὲν τι τοῖς ἔμπροσθεν ἔοικεν, δῆλον ὅτι σοφιστὴς γενησόμενος. — Σὺ δέ, ἦν δ' ἐγώ, πρὸς θεῶν, οὐκ ἂν αἰσχύνοιο εἰς τοὺς Ἕλληνας σαυτὸν σοφιστὴν παρέχων;

Κι εκείνος αφού κοκκίνησε – γιατί ήδη εκείνη την στιγμή είχε ξημερώσει αρκיעτά, ώστε αυτός να φαίνεται αρκיעτά – είπε: *αν υπάρχει κάτι παρόμοιο με τα προηγούμενα, τότε η απάντηση είναι ολοφάνερη· για να γίνω Σοφιστής. Και τότε του είπα εγώ, για το όνομα των θεών, δεν θα ντρεπόσουν να εμφανίσεις τον εαυτό σου στους Έλληνες ως Σοφιστή;»*

Είναι προφανές ότι η ταραχή και η ‘ερυθρίαση’ στο πρόσωπο του νεαρού Ιπποκράτη ήταν συνέπεια της παραδοχής του να γίνει ‘Σοφιστής’. Αν και η λέξη δεν είχε ακόμη το προσβλητικό περιεχόμενο που απέκτησε αρκετά αργότερα, εντούτοις την εποχή εκείνη χαρακτήριζε ανθρώπους πνευματικά διεφθαρμένους, περιθωριακούς και επικίνδυνους, (Αριστοφ. Νεφέλες, 205, 331, 360, 1111).

Ο Σωκράτης δεν ήταν από τους ανθρώπους εκείνους οι οποίοι αιφνιδιάζονταν από περίεργες και μη αναμενόμενες απαντήσεις· όμως αυτή η έκπληξη τον βοηθά να περάσει στην επόμενη ερώτηση προς τον νεαρό Ιπποκράτη, αν δηλ. όντως γνωρίζει τι είναι οι ‘Σοφιστές’ (312b7-c5). Κι όταν εκείνος απάντησε καταφατικά, ο Σωκράτης βασιζόμενος πάνω στην πάγια θέση του, ότι δηλ. ‘*η γνώση ενός φαινομένου ισοδυναμεί με την γνώση του ορισμού της εννοίας του*’, ζητεί από τον νεαρό Ιπποκράτη να του πει τον ορισμό του όρου ‘Σοφιστής’ (312c6). Η απάντηση εξάγεται εύκολα με βάση την ετυμολογία του λέξης ‘Σοφιστής > Σοφός > Σοφία’, και ο Ιπποκράτης καταλήγει στο τελικό συμπέρασμα ότι:

312d6 «*Τί ἂν εἴποιμεν αὐτὸν εἶναι, ὦ Σώκρατες, ἢ ἐπιστάτην τοῦ ποιῆσαι δεινὸν λέγειν; Μα τι θα μπορούσαμε να πούμε γι’ αὐτόν, Σωκράτη, παρὰ μόνο ὅτι γνωρίζει να κάνει κάποιον ικανό στην ομιλία*».

Αυτή ήταν η κοινή εντύπωση που επικρατούσε στον Ελλαδικό χώρο, πως δηλ. οι ‘Σοφιστές’ γνωρίζουν τους κανόνες της ρητορικής τέχνης, και μπορούν να τους διδάξουν σ’ εκείνους οι οποίοι μπορούν να τους υιοθετήσουν, ώστε να γίνουν ικανοί ρήτορες. Στην ουσία πρόκειται για την ρητορική τέχνη, η οποία ήταν η τέχνη της ‘ανατροπής’, η τεχνική του λόγου εκείνη με την οποία μπορούσε ο τεχνίτης του λόγου να πείσει το ακροατήριό του σε κάτι που ήταν αντίθετο με την πραγματικότητα, ή ακόμη πολύ περισσότερο, αντίθετο και με τα ίδια συμφέροντά τους.

Ο Σωκράτης ένα τέτοιο ορισμό της εννοίας ‘Σοφιστή’ φυσικά και τον γνώριζε καλά, αλλά ακολουθώντας την πάγια τακτική του, δηλ. να προσποιείται ότι αγνοεί το νόημα των λόγων του συνομιλητή του προκειμένου να τον αναγκάσει να αποκαλύψει ο ίδιος τις θέσεις του, ρωτά να μάθει (!) από τον Ιπποκράτη ποια είναι αυτά τα οποία γνωρίζει ένας ‘Σοφιστής’ και τα οποία θα τα μεταφέρει μέσω της διδασκαλίας του στον ίδιον· και ο νεαρός αναγκάζεται να παραδεχθεί ότι ‘*Μα τον Δία, δεν μπορώ να σου απαντήσω, 312e5*’. Αυτό ακριβώς ήταν που περίμενε ο Σωκράτης· η ομολογία και παραδοχή της άγνοιας αυτής του έδινε το δικαίωμα να ξεκινήσει την οικοδόμηση του δικού του επιχειρήματος, και όντως αυτό κάνει. Προσπαθεί να εκφοβίσει τον Ιπποκράτη παρουσιάζοντας τους κινδύνους που θα αντιμετωπίσει αν παραδώσει την ψυχή του σ’ ένα δάσκαλο για την διδασκαλία του οποίου δεν γνωρίζει τίποτε. Και συγκρίνει κατόπιν την προσοχή που θα έδειχνε ο Ιπποκράτης, αν αναζητούσε γιατρό για το σώμα του, με την προχειρότητα που επιδεικνύει τώρα που αναζητεί ένα δάσκαλο για την ψυχή του, τον οποίον τον αποκαλεί με μεγάλη ευκολία ‘Σοφιστή’, ενώ αγνοεί το περιεχόμενο του όρου (313a1-c2). Και για να προσβάλει ακόμη τους ‘Σοφιστές’, τους παρομοιάζει με τους εμπόρους εκείνους οι οποίοι αγνοώντας την ποιότητα των αγαθών που πωλούν, τα διαφημίζουν όλα ως καλά· γι’ αυτό τον λόγο τον καλεί να είναι ιδιαιτέρως προσεκτικός και μόνο αν μπορεί να διακρίνει την ποιότητα των ‘αγαθών’ που ‘πωλεί’ ο Πρωταγόρας, να δεχθεί την ένταξή του στο κύκλο του. Και με αυτές αλλά και άλλες πρόσθετες συμβουλές προσπαθούσε ο Σωκράτης να αναγκάσει τον Ιπποκράτη να δείξει ιδιαίτερη προσοχή στην επιλογή του (313d1-314c2).

3^η Ενότητα 314c3-317e2: *Η άφιξη του Σωκράτη με τον Ιπποκράτη στο σπίτι Καλλία, όπου βρίσκεται τώρα ο Πρωταγόρας και οι άλλοι σοφιστές. Παρουσίαση των παρευρισκομένων.*

Συζητώντας μεταξύ τους, ο Σωκράτης με τον νεαρό Ιπποκράτη, φτάνουν τελικά στο σπίτι του Καλλία. Χτύπησαν την πόρτα και ο ευνούχος υπηρέτης που τους άνοιξε, επειδή θεώρησε ότι θα ήταν σίγουρα κι αυτοί σοφιστές που ήρθαν να συνομιλήσουν με τον Πρωταγόρα, τους έκλεισε την πόρτα και δεν τους άφησε να μουν. Ο Σωκράτης ερμήνευσε την πράξη αυτή του ευνούχου σαν συνέπεια της δυσαρέσκειάς του για τον φόρτο εργασία που θα είχε ως υπηρέτης. Τελικά τους άφησε να μουν αφού τον διαβεβαίωσαν ότι δεν είναι ‘σοφιστές’, αλλά θέλουν να μιλήσουν με τον Πρωταγόρα. Ο υπηρέτης τους επέτρεψε την είσοδο, και ο Σωκράτης ξεκινά εδώ (314e3-316a5) μια εκτενή περιγραφή των προσώπων τα οποία βρίσκονταν εκείνη την στιγμή στο σπίτι του Καλλία επ’ ευκαιρία φυσικά της φιλοξενίας του επιφανούς ξένου. Είδαν τον Πρωταγόρα να βαδίζει σ’ ένα σκεπαστό διάδρομο, και δίπλα του από την μια πλευρά περπατούσαν μαζί του ο *οικοδεσπότης Καλλίας*, και οι δυο ετεροθαλείς αδελφοί του από την ίδια μητέρα, ο *Πάραλος* και ο *Ξάνθιππος*. Ο Καλλίας ήταν

γιος του Ιππόνικου. Η μητέρα του πριν παντρευτεί τον Ιππόνικο, ήταν σύζυγος του γνωστού Περικλή, με τον οποίον απέκτησε δυο γιους, τον Πάραλο και τον Ξάνθιππο, οι οποίοι παρευρίσκονται τώρα στο σπίτι του ως ετεροθαλείς αδελφοί του Καλλία. Ο Περικλής και τα δυο αγόρια πέθαναν το 430π.Χ. από τον μεγάλο λοιμό της Αθήνας στην διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Μαζί τους ήταν ο *Χαρμίδης*, θείος του Πλάτωνα από την μεριά της μητέρας του, ένα πρόσωπο με κεντρικό ρόλο στο ολιγαρχικό πραξικόπημα του 404π.Χ., ο *Φιλίππιδης* ο γιος του Φιλόμηλου, για τον οποίον ξέρουμε ότι ήταν γόνος μιας επιφανούς οικογένειας στην Αθήνα, και ο *Αντίμοιρος*, για τον οποίον δεν γνωρίζουμε τίποτε από καμία άλλη πηγή. Επίσης πίσω απ' αυτούς υπήρχε μια δεύτερη ομάδα που ακολουθούσε τον Πρωταγόρα· ανάμεσά τους ήταν ο *Ιππίας*, ένα πρόσωπο στο οποίο ο Πλάτων αφιέρωσε δυο διαλόγους, και ο *Ερυξίμαχος*, ένας γιατρός ο οποίος παρουσιάζεται και στο Πλατωνικό 'Συμπόσιο'. Επίσης παρόντες ήταν ο *Φαίδρος*, στον οποίον είναι αφιερωμένος ένας ακόμη Πλατωνικός διάλογος, ίσως από τους πιο σημαντικούς, ο *Άνδρων*, ένας γνωστός φίλο-ολιγαρχικός ο οποίος πήρε και μέρος στην κυβέρνηση των Τριάντα. Τέλος καθισμένοι λίγο πιο πέρα ήταν ο *Πρόδικος*, ένας γνωστός δάσκαλος της ρητορικής, και ο *Πανσανίας*, για τον οποίον δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο, πέραν της συμμετοχής του στο Πλατωνικό 'Συμπόσιο'. Δίπλα στον Πανσανία καθόταν ένα νεαρό παιδί περίπου δεκαπέντε ετών, ο *Αγάθων*, ο οποίος αργότερα θα γίνει ένας πολλά υποσχόμενος τραγικός ποιητής, ο οποίος μάλιστα κέρδισε και το πρώτο βραβείο το 416π.Χ. Επίσης εκεί κοντά βρίσκονταν άλλοι δυο νεαροί με το ίδιο όνομα, ο *Αδείμαντος* γιος του Κήπη, και ο *Αδείμαντος* γιος Λευκολοφίδη. Λίγο αργότερα έφτασαν στο σπίτι του Καλλία ο *Αλκιβιάδης* και ο γνωστός *Κριτίας*, εξάδελφος του Πλάτωνα και ένας από τους πιο ακραίους μέσα στην κυβέρνηση των Τριάντα.

Τελικά η περιγραφή φτάνει στο σημείο εκείνο όπου ο Σωκράτης πλησιάζει τον Πρωταγόρα και του ανακοινώνει την επιθυμία του νεαρού Ιπποκράτη να γίνει μαθητής του, και μάλιστα αναφέρει την επιθυμία του νεαρού με τα ίδια του τα λόγια, ότι δηλ. ο νεαρός θέλει να ενταχθεί στον κύκλο του 'ώς σοφιστής έσόμενος, 315a5', προφανώς για να προκαλέσει την συζήτηση να γίνει πάνω στην βάση της 'Σοφιστικής'. Πρωτά όμως τον Πρωταγόρα αν θέλει να συζητήσει κατ' ιδίαν με τον υποψήφιο μαθητή του, ή παρουσία όλων (316b1-c5). Ο Πρωταγόρας βρίσκει την πρόταση για ανοιχτή συζήτηση αρκετά καλή, γιατί ένας ξένος δάσκαλος που έρχεται σε μία μεγάλη πόλη είναι φυσικό να αντιμετωπίσει την εχθρότητα και την καχυποψία (316c6-d3). Δεν χάνει φυσικά την ευκαιρία να διαφημίσει την παρουσία του στον διδασκαλικό χώρο για πολλά χρόνια τώρα, και πως η φήμη του είναι μεγάλη (317b3-c2).

4^η Ενότητα 317e3-320c1: Η συζήτηση και ο διάλογος μεταξύ των δυο ανδρών ξεκινά τώρα με ζητούμενο τις γνώσεις που θα αποκτήσει ο νεαρός Ιπποκράτης ως μαθητής του Πρωταγόρα.

Ο Πρωταγόρας υπόσχεται στον Ιπποκράτη ότι σαν μαθητής του θα γίνεται κάθε μέρα και καλύτερος (318a6-9). Ο Σωκράτης όμως βρίσκει πολύ γενική και αόριστη την υπόσχεση αυτήν του Πρωταγόρα και ζητεί να μάθει ως προς τι θα γίνεται καλύτερο, και υποστηρίζει την άποψη ότι ανάλογα με το είδος της διδασκαλίας διαπρέπουν και οι μαθητές, δηλ. στην ζωγραφική, αν ο δάσκαλος είναι ζωγράφος όπως ο Ζεύξιππος, ή στην μουσική, αν ο δάσκαλος είναι μουσικός, γι' αυτό απαιτεί από τον Πρωταγόρα πιο συγκεκριμένη απάντηση (318b1-d5). Ο Πρωταγόρας απαντά ότι η δική του διδασκαλία αφορά την γνώση και την ικανότητα στην ορθή διοίκηση και οργάνωση του οίκου και της πόλεως, καθώς θα μπορεί να παίρνει αποφάσεις και να κάνει ομιλίες (318e6-319a2). Και τότε ο Σωκράτης ερμηνεύοντας τα λόγια του συμπεραίνει ότι:

319a3-5 «δοκεῖς γάρ μοι λέγειν τήν πολιτικὴν τέχνην καὶ ὑπισχνεῖσθαι ποιεῖν ἄνδρας ἀγαθοὺς πολίτας Μου δίνεις την εντύπωση πως αναφέρεις την πολιτική τέχνη και ότι υπόσχεσαι να κάνεις ἄνδρες που να είναι πολίτες ικανοί»

Ο Σωκράτης εξισώνει μεταξύ τους δυο πολιτικές έννοιες, την έννοια του 'καλού πολιτικού' με εκείνη του 'καλού πολίτη' και μ' αυτήν την άποψη συμφωνεί και ο Πρωταγόρας. Με βάση την μορφή που είχε το Αθηναϊκό πολίτευμα φαίνεται ότι όντως αυτές οι δυο έννοιες είχαν μεταξύ τους μια άμεση επικοινωνία. Όμως όσο συμμετοχική και άμεση κι αν ήταν – που ήταν – η Αθηναϊκή Δημοκρατία, τα χαρίσματα και οι ικανότητες του 'πολίτη' με εκείνες του 'πολιτικού' δεν συνέπιπταν, διότι ο 'καλός πο-

λιτικός' έπρεπε να έχει κυρίως πνευματικά χαρίσματα, όπως την προνοητικότητα, την διορατικότητα και την ορθή οργάνωση, ενώ ο 'καλός πολίτης' πρωτίστως ηθικά χαρίσματα με το μέγιστο όλων την πρόταξη του κοινού έναντι του ατομικού συμφέροντος. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί πάνω σ' αυτήν την εξίσωση και ταύτιση των δυο αυτών ικανοτήτων. Κι αυτό είναι το περίεργο, διότι τις ικανότητες του καλού πολιτικού ως πνευματικές όντως μπορεί να τις προσφέρει αυτός με την διδασκαλία του, αφού βασίζονται πάνω στους κανόνες της λογικής. Όμως τις ικανότητες του 'καλού πολίτη', όπως η έννοια της δικαιοσύνης και του σεβασμού των νόμων, λίγο πιο κάτω θα ομολογήσει ότι τις προσφέρει ο Δίας σε όλους τους ανθρώπους.

Ο Σωκράτης εκφράζει την διαφωνία του πάνω σ' αυτήν την άποψη, πως δηλ. ο Πρωταγόρας διδάσκει την 'Πολιτική τέχνη', και την άρνησή του αυτήν την στηρίζει όχι στην ανικανότητα του Πρωταγόρα να κάνει κάτι τέτοιο, αλλά στην αδυναμία της ίδια της 'Πολιτικής τέχνης' να διδάσκεται. Και την άποψή του αυτήν την διατυπώνει:

319a10-d7 «ἐγὼ γὰρ τοῦτο, ὦ Πρωταγόρα, οὐκ ᾤμην διδακτὸν εἶναι, σοὶ δὲ λέγοντι οὐκ ἔχω ὅπως [ἂν] ἀπιστῶ. ὅθεν δὲ αὐτὸ ἡγοῦμαι οὐ διδακτὸν εἶναι μηδ' ὑπ' ἀνθρώπων παρασκευαστὸν ἀνθρώποις, δίκαιός εἰμι εἰπεῖν.... Εγὼ ὅμως, Πρωταγόρα, δεν πιστεύω ότι αυτό το πράγμα μπορεί να διδαχθεί, επειδή όμως εσύ το υποστηρίζεις, δεν μπορώ να το απορρήψω. Όμως με ποιο τρόπο εγὼ πιστεύω ότι αυτό ούτε είναι διδακτό, αλλά και ούτε μπορεί να προετοιμαστεί από ανθρώπους για ανθρώπους, ἔχω κάθε δικαίωμα να σου πω...»

Αμέσως μετά ο Σωκράτης ξεκινά το επιχείρημά του, με το οποίο θα αποδείξει στον Πρωταγόρα ότι η 'Πολιτική τέχνη' δεν μπορεί να διδαχθεί. Κατ' αρχή φτιάχνει ένα συλλογισμό, που είναι ο εξής:

1. Οι Αθηναίοι θεωρούνται ότι είναι ευφυείς. (b3-4)
2. Σε όσα ζητήματα τεχνικά οι Αθηναίοι αφήνουν μόνο τους ειδικούς να μιλούν. (b6-c8)
3. Σε ζητήματα για την πολιτική συγκρότηση της Αθήνας, αφήνουν όλους να μιλούν. (c7-d6)
4. Συνεπώς από τις θέσεις 3 & 4 φαίνεται πως για τους Αθηναίους η ικανότητα της 'πολιτικής' δεν διδάσκεται. (d6-7)

Δυο πράγματα εδώ απαιτούν διευκρίνιση: Πρώτον, 'Τι εννοεί εδώ ο Σωκράτης;'. Δεύτερον, 'Για ποιο λόγο παίρνει αυτήν την θέση;'. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, η απάντηση υπάρχει στην θέση (4), όπου ο Σωκράτης συμπεραίνει ότι 'Η Πολιτική δεν διδάσκεται'. Όλο το επιχείρημά του βασίζεται στην προκείμενη πρόταση (1), διότι αν αυτή αναιρεθεί, τότε καταρρέει όλος ο συλλογισμός. Στην δεύτερη προκείμενη (2) καταθέτει την άποψη ότι στην εκκλησία του δήμου σε τεχνικά θέματα, όπως η κατασκευή ενός λιμανιού, ναού ή δημόσιου έργου, επιτρέπεται να μιλούν μόνο όσοι έχουν γνώση διαπιστευμένη, και έχουν περάσει από στάδια μαθητείας. Η διαπίστευση αυτή ζητείται, διότι στα τεχνικά θέματα το ζητούμενο είναι το 'πώς θα γίνει κάτι', δηλ. ο τρόπος και η μέθοδος. Στην τρίτη προκείμενη καταθέτει ότι πάλι στην εκκλησία του δήμου σε ζητήματα πολιτικών αποφάσεων, δηλ. αν πρέπει ή όχι να γίνει ένας πόλεμος, μια συμμαχία ή ένας νόμος, τότε εκεί μιλούν όλοι χωρίς η γνώση να είναι διαπιστευμένη, διότι το ζητούμενο είναι το 'τι θα γίνει', δηλ. μία πρόταση που είναι αποτέλεσμα προτιμήσεων, και προτιμήσεις έχουν όλοι. Το συμπέρασμα (4) εξάγεται εύκολα. Ο συλλογισμός είναι λανθασμένος, και ο Σωκράτης σίγουρα το γνώριζε αυτό, διότι ακόμη και στην περίπτωση που το ζητούμενο είναι το 'τι θα γίνει', πάλι η γνώση εκείνου που ομιλεί πρέπει να είναι διαπιστευμένη, διότι διαφορετικά θα οδηγήσει στην αποτυχία ή την καταστροφή. — Όσον αφορά τώρα το 'Για ποιο λόγο προτείνει μία άποψη που δεν την πιστεύει', τα πράγματα είναι αρκετά συγκεχυμένα. Σίγουρα ο Σωκράτης γνωρίζει πολύ καλά ότι το συμπέρασμά του (4) πως η πολιτική τέχνη δεν διδάσκεται είναι λανθασμένο. Και δεν μπορεί ο άνθρωπος που είχε κάνει 'σημαία' της φιλοσοφίας του την απόκτηση από τους μαθητές τους της 'Διαλεκτικής', να πίστευε όντως ότι η πολιτική γνώση δεν διδάσκεται. Η μόνη εξήγηση είναι πως προτείνει εξ ανάγκης αυτήν την άποψη, για να εξαναγκάσει τον Πρωταγόρα υποστηρίζοντας το ακριβώς αντίθετο να πέσει σε λογικά σφάλματα αποδεικνύοντας με λανθασμένους τρόπους το διδακτόν της πολιτικής. Δεν περίμενε βέβαια ότι ο Πρωταγόρας θα παρουσίαζε πολύ ι-

σχυρά επιχειρήματα όσον αφορά το διδακτόν της πολιτικής αρετής, και από αυτήν την άποψη σε λίγο θα αιφνιδιαστεί αρνητικά.

Ο Σωκράτης μετά αποκλεισμό της ‘Πολιτικής Αρετής’ από κάθε μορφή διδακτικής διαδικασίας όσον αφορά τον δημόσιο βίο της πόλεως, περνά τώρα και στις ιδιωτικές και διαπροσωπικές επαφές των ανθρώπων μεταξύ τους πάντοτε με την λογική ότι η διδασκαλία δεν μπορεί να μεταδώσει γνωστικά στοιχεία:

319d7-320b5 *«μή τοίνυν ότι τὸ κοινὸν τῆς πόλεως οὕτως ἔχει, ἀλλὰ ἰδίᾳ ἡμῖν οἱ σοφώτατοι καὶ ἄριστοι τῶν πολιτῶν ταύτην τὴν ἀρετὴν ἦν ἔχουσιν οὐχ οἷοί τε ἄλλοις παραδιδόναι. Καὶ μὴ νομίζεις ὅτι ἡ κατάστασις αὐτὴ ἔχει ἔτσι μόνο όσον αφορά τὸν δημόσιο βίον τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ξεχωριστὰ στὸν κάθε ἓνα ἀπὸ ἐμᾶς οἱ πιο σοφοὶ καὶ ἱκανοὶ ἀπὸ τοὺς πολῖτες τὴν ἱκανότητα τὴν ὁποῖαν ἔχουν, δὲν μποροῦν νὰ τὴν περάσουν στοὺς ἄλλους»*

Ο Σωκράτης εδώ διευρύνει την έννοια της ‘αρετής’ εντάσσοντας σ’ αυτήν κάθε είδους γνωστικό στοιχείο, ο,τιδήποτε κι αν αυτό αφορά, πάντοτε βέβαια με την λογική ότι αυτή δεν μπορεί να μεταδοθεί με διδασκαλικές μεθόδους. Συνεπώς δεν είναι μόνο η ‘Πολιτική’ αρετή που παρουσιάζει αυτήν την εγγενή αδυναμία, αλλά και κάθε άλλου είδους ‘αρετή’ με την έννοια της ‘ικανότητας’, η οποία επίσης αδυνατεί να περάσει σε άλλους. Για τον Σωκράτη κάθε μορφή επιδεξιότητας συνιστά και μία ξεχωριστή ‘αρετή’. Για παράδειγμα η ικανότητα στην ομιλία και την αγόρευση, ή πάλι η γενναιότητα στην μάχη επίσης συνιστούν ξεχωριστές μορφές ‘αρετής’. Αυτή τώρα η νέα μορφή ‘αρετής’ με διευρυμένο το περιεχόμενό της, που έχει ξεφύγει από τα στενά πλαίσια της ‘Πολιτικής’, και που ομοίως δεν μεταδίδεται γνωστικά, εντοπίζεται σε ιδιωτικές διαπροσωπικές σχέσεις. Και προς επιβεβαίωση όλων αυτών φέρνει δυο επιχειρήματα από δυο γνωστές οικογένειες της Αθήνας· η μία είναι αυτή του γνωστού πολιτικού Περικλή:

319e3-320a3 *«ἐπεὶ Περικλῆς, ὁ τούτων τῶν νεανίσκων πατήρ, τούτους ἃ μὲν διδασκάλων εἶχετο καλῶς καὶ εὖ ἐπαίδευσεν, ἃ δὲ αὐτὸς σοφός ἐστιν οὔτε αὐτὸς παιδεύει οὔτε τῷ ἄλλῳ παραδίδωσιν, ἀλλ’ αὐτοὶ περιιόντες νέμονται ὥσπερ ἄφετοι, ἐάν που αὐτόματα περιτύχωσιν τῇ ἀρετῇ. Διότι ὁ Περικλῆς, ὁ πατέρας αὐτῶν ἐδῶ τῶν δυο νεαρῶν, αὐτοὺς όσον αφορά τὰ ἀντικείμενα ποὺ διδάσκουν οἱ δάσκαλοι, τὰ ἐκπαίδευσε σωστὰ καὶ καλὰ, ὅμως όσον αφορά αὐτὰ στὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος εἶναι σοφός, οὔτε ὁ ἴδιος τὰ ἐκπαίδευει οὔτε σὲ κάποιον ἄλλον τὰ ἐμπιστεύεται, ἀλλὰ τὰ παιδιά αὐτὰ τριγυρίζουν ἐλεύθερα, μήπως συναντήσουν κάποιον κατὰ τύχην τὴν ἀρετὴν».*

Το παράδειγμα αφορά τα δυο παιδιά του Περικλή, τον Πάραλο και τον Ξάνθιππο, οι οποίοι είναι παρόντες τώρα στην συζήτηση. Πρόκειται για τους δυο ετεροθαλείς αδελφούς του Καλλία, από την ίδια μητέρα. Σύμφωνα με το παράδειγμα αυτό σε ατομικό επίπεδο, ενώ τα γνωστικά αντικείμενα που αφορούν ειδικά μαθήματα που διδάσκουν οι δάσκαλοι, τα οποία δεν τα κατονομάζει αλλά εννοούνται, όπως η γεωμετρία και η μουσική, μπορούν και διδάσκονται, ό,τι αφορά την ατομική ‘αρετή’ του Περικλή, αυτό δεν μπορεί να μεταδοθεί με κανένα τρόπο. Και το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση ενός άλλου γνωστού νεαρού, του Αλκιβιάδη (320a3-b1). Έχοντας πλέον ολοκληρώσει ο Σωκράτης την αποδεικτική του διαδικασία για την αδυναμία της ‘αρετής’ γενικώς να μεταδοθεί, καλεί τον Πρωταγόρα να πάρει τον λόγο, και αν γνωρίζει κάποιον τρόπο με τον οποίον μπορεί να αποδείξει το αντίθετο, να το εκθέσει τώρα (320b4-c1). Κι εκείνος δηλώνει ότι είναι έτοιμος να αποδείξει πως η ‘αρετή’ διδάσκεται, και μάλιστα καλεί τον Σωκράτη να πει αν θέλει η μέθοδος της απόδειξης να γίνει με λογικό συλλογισμό ή με την έκθεση ενός μύθου· και ο Σωκράτης επιλέγει τον μύθο (320c2-7).

5^η Ενότητα: 320c8-328d2 Ο μεγάλος λόγος του Πρωταγόρα με τον οποίον αποδεικνύει πως η αρετή διδάσκεται.

Ο ‘μεγάλος’ αυτός λόγος του Πρωταγόρα έρχεται να καταρρίψει τα δυο επιχειρήματα που παρουσίασε πιο πριν ο Σωκράτης για να αποδείξει ότι η ‘Πολιτική’ αρετή και γενικώς η ‘αρετή’ δεν διδάσκεται. Θα διαιρέσει την

ομιλία του σε δυο μέρη· στο πρώτο μέρος θα απαντήσει στο επιχείρημα του Σωκράτη που αφορούσε την συμπεριφορά των Αθηναίων στους ομιλητές στην Εκκλησία του Δήμου, και στο δεύτερο θα απαντήσει στο άλλο επιχείρημα του Σωκράτη, που αφορούσε την διδαξιμότητα της ‘αρετής’ από τους γονείς στα παιδιά.

320c8-322a2 «Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται Ὑπῆρχε κάποτε μια εποχή κατά την οποίαν υπήρχαν θεοί, ὅμως δεν υπήρχαν θνητές υπάρξεις. Όταν ὅμως ἔφτασε και η καθορισμένη χρονική στιγμή και γι’ αυτά να γεννηθούν, τότε οι θεοὶ τα διαμορφώνουν αὐτὰ κάτω ἀπὸ την γῆ αναμειγνύοντας χῶμα με φωτιά και ὅποια μποροῦν να αναμειχθοῦν με φωτιά και χῶμα»

Ἔτσι ξεκινά ο μύθος του ‘Προμηθέα’ που αναφέρεται στην δημιουργία του κόσμου. Με τον μύθο αυτόν ο Πρωταγόρας θα αποδείξει ὅτι στα τεχνικά θέματα μιλούν μόνο ὅσοι ἔχουν διαπιστευμένοι γνώση, ὅχι γιατί αὐτή διδάσκεται, ὅπως εἶπε πιο πριν ο Σωκράτης, ἀλλὰ για ἄλλον πολὺ πιο σοβαρὸ λόγο. Σύμφωνα με τον μύθο αὐτόν ὅταν οι θεοὶ ἀπεφάσισαν να δημιουργήσουν ζωντανές υπάρξεις, σ’ αυτές συμπεριέλαβαν ζῶα ἀλλὰ και ἀνθρώπους μαζί χωρίς καμία διάκριση. Ἐδωσαν την ἀδεια στον Ἐπιμηθέα να μοιράσει σε ὅλες τις υπάρξεις ἀπὸ ἓνα χάρισμα, για να βοηθήσουν την επιβίωσή τους. Ο Ἐπιμηθέας που ἀνέλαβε την διανομή, μοίρασε σε ὅλα τα ζῶα, ἀλλὰ λησμόνησε τον ἀνθρώπο. Τότε εμφανίζεται ο Προμηθέας, ἀλλὰ μη ἔχοντας κανένα ἄλλο περισσευούμενο χάρισμα για να δώσει στον ἀνθρώπο, και με δεδομένο τον αφανισμό του ἀπὸ τα ὑπόλοιπα ‘ζῶα’ τα ὁποία εἶχαν πλέον ἀπὸ ἓνα χάρισμα, ἀναγκάστηκε να κλέψει ἀπὸ τον Ὀλύμπο την τέχνη της φωτιάς του Ἡφαίστου και την γνώση των πρακτικῶν τεχνῶν της Αθηνάς, και να τα δώσει στον ἀνθρώπο. Ἔτσι με τα δυο αὐτά δῶρα του Προμηθέα ἐπετεύχθησαν ἐντελῶς τυχαία δυο πράγματα: πρώτον, ο ἀνθρώπος ξεχώρισε ἀπὸ τα ἄλλα ζῶα· δεύτερον, δημιούργησε τον ‘τεχνολογικό’ πολιτισμό.

Μέχρι ἐδῶ ο Πρωταγόρας με τον μύθο του ‘Προμηθέα’ ἔχει ἐξηγήσει πῶς δημιουργήθηκε ο ‘Τεχνολογικός’ πολιτισμός στον ἀνθρώπο. Βέβαια μη ξεχνάμε ὅτι το ζητούμενο εἶναι να δειχθεῖ ὅτι ο σκοπὸς του Πρωταγόρα εἶναι μέσω του μύθου αὐτοῦ να αποδείξει στον Σωκράτη ὅτι τον γεγονὸς πῶς στην Εκκλησία του Δήμου σε ‘Τεχνολογικά’ θέματα μιλούν ὅσοι ἔχουν διαπιστευμένη γνώση, αὐτό δεν γίνεται διότι τα ‘Τεχνολογικά’ θέματα διδάσκονται ἐνῶ τα ‘Πολιτικά’ δεν διδάσκονται, ὅπως υποστήριξε αρχικά. Ο Πρωταγόρας συνεχίζει την ἀφήγηση του μύθου αὐτοῦ ἐξιστορώντας τα πρώτα βήματα ζωῆς του ἀνθρώπου ἔχοντας αὐτά τα δυο δῶρα, δηλ. την φωτιά του Ἡφαίστου και την πρακτικὴ σοφία της Αθηνάς, με τα ὁποία μπόρεσε να οργανώσει ἀρκετὰ καλὰ την ζωὴ του (322a3-8). Ὅμως ὄντας πιο αδύναμοι οι ἀνθρώποι ἀπὸ τα ἀγρια ζῶα, γίνοντας εὐκόλα βορὰ στην πείνα τους. Κι αὐτό συνέβαινε διότι κάθε ἓνας ἀνθρώπος ζοῦσε μόνος μέσα στην φύση· και ζοῦσαν μόνοι τους, διότι τους ἔλειπε η γνώση της ‘Πολιτικῆς’ ἀρετῆς, που εἶναι ἀπαραίτητη για την σωστὴ συνύπαρξη και συμβίωση σε ομαδικές κοινωνίες. Ἔτσι οι ἀνθρώποι, παρὰ τα δυο αὐτά δῶρα που πήραν ἀπὸ τον Προμηθέα, ἦταν καταδικασμένοι σε ἀργὸ ἀλλὰ σίγουρο αφανισμό (322b1-8). Γι’ αὐτό ο Δίας στέλνει τον Ἑρμὴ να φέρει στους ἀνθρώπους την ‘Αἰδῶ’ και την ‘Δίκη’, δηλ. ἓνα αἶσθημα ‘υποχρέωσης’ ἀπέναντι στα δικαιώματα των ἄλλων, και το αἶσθημα της ‘δικαιοσύνης’, τα ὁποία και τα δυο συνιστοῦν την ‘Πολιτικὴ’ ἀρετὴ, με την ὁποίαν θα μποροῦν τώρα με ἀσφάλεια να συνυπάρχουν σε πολυπληθεῖς κοινωνίες χωρίς να βλάπτουν ο ἓνας τον ἄλλον (322c1-4). Και τότε ο Ἑρμὴς κάνει ἓνα πολὺ σημαντικό ἐρώτημα στον Δία:

322c5-7 «Πότερον ὥς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμηνται δὲ ᾧδε· εἷς ἔχων ἱατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὲ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω; Τί ἀπὸ τα δυο να κάνω; Να τα μοιράσω αὐτά ὅπως μοιράστηκαν οι πρακτικὲς τέχνες; Διότι αὐτές μοιράστηκαν ὡς ἐξῆς: ἓνας κατέχει την τέχνη της ἱατρικῆς και εἶναι ἀρκετὸς για πολλοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἄρα λοιπὸν την δικαιοσύνη και το αἶσθημα της υποχρέωσης ἔτσι να τα βάλω στους ἀνθρώπους, ἢ να τα μοιράσω σε ὅλους;»

Εδώ τώρα ο Πρωταγόρας δίνει μέσω του μύθου μια απάντηση στον Σωκράτη, ο οποίος πιο πριν διετύπωσε την άποψη ότι στην Εκκλησία του Δήμου σε τεχνικά θέματα μιλούν μόνο όσοι έχουν διαπιστευμένη γνώση, γιατί οι τεχνικές γνώσεις διδάσκονται. Με βάση λοιπόν τώρα με τον μύθο, στα τεχνικά θέματα δεν είναι ανάγκη να έχουν πρόσβαση όλοι γενικώς οι άνθρωποι, αφού ένας μικρός αριθμός ειδικών τεχνητών αρκεί για να ικανοποιήσει τις ανάγκες ενός συνόλου. Συνεπώς σύμφωνα με τον μύθο, αλλά και τον Πρωταγόρα ο οποίος τον εισηγείται, ο Σωκράτης έκανε λάθος όταν πριν λίγο υποστήριζε ότι στην Εκκλησία του Δήμου σε τεχνικά θέματα μιλούν μόνο όσοι έχουν διαπιστευμένη γνώση, διότι αυτή δήθεν διδάσκεται· αντιθέτως μιλούν μόνο όσοι έχουν την διαπίστευση, διότι χιλιάδες χρόνια πριν έτσι ακριβώς σε λίγους και με τρόπο αναλογικό μοιράστηκαν οι τεχνικές γνώσεις, κι όχι σε όλους. Αυτός ο αναλογικός και επιλεκτικός τρόπος διανομής των πρακτικών τεχνών στους ανθρώπους εξυπηρετούσε και ένα πολύ σημαντικό σκοπό, όσον αφορά και την κοινωνική τους συγκρότηση· τους εξανάγκασε να συγκατοικήσουν σε ένα ορισμένο γεωγραφικά χώρο, ώστε να μπορούν να εξυπηρετούνται ο ένας από την τεχνική γνώση του άλλου. Στην ουσία ο αναλογικός αυτός τρόπος διανομής των δύο αυτών δώρων ήταν εκείνος που έφερε την δημιουργία των πρώτων ανθρώπινων οικισμών υποχρεώνοντας τους ανθρώπους να μένουν μαζί. Αν ‘όλοι’ γνώριζαν ‘όλες’ τις τέχνες, τότε κανείς δεν θα είχε ανάγκη την βοήθεια κανενός, οπότε δεν θα αισθάνονταν και την υποχρέωση να συγκατοικήσει σε ένα ενιαίο γεωγραφικό χώρο, οπότε δεν θα γίνονταν και οι πρώτοι οικισμοί.

Και προκειμένου τώρα για τον τρόπο διανομής της ‘Αιδούς’ και της ‘Δίκης’ ακολουθεί η απάντηση του Δία:

322d1-5 «“Ἐπὶ πάντας,” ἔφη ὁ Ζεὺς, “καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θὲς παρ’ ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὥς νόσον πόλεως.” Ὡς ὅλους’ εἶπε ὁ Δίας ‘και ὅλοι να πάρουν μέρος. Διότι δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν πόλεις, αν λίγοι μετέχουν σ’ αυτά τα δυο δώρα, όπως συμβαίνει με τις τέχνες. Και φτιάξει ένα νόμο στο όνομά μου, όποιος δεν μπορεί να πάρει μέρος στο αίσθημα της κοινής υποχρέωσης και στην δικαιοσύνη, να τον σκοτώνουν σαν να είναι αρρώστια της πόλεως»

Εδώ τώρα όσον αφορά τα δυο αυτά δώρα, τα οποία θα συμβάλουν στην δημιουργία των πρώτων συγκροτημένων πολιτικά κοινωνιών, ο Δίας έδωσε δυο εντολές: πρώτον, να μοιραστούν σε όλους γενικά τους ανθρώπους και κανείς να μη μείνει χωρίς να έχει πάρει μερίδιο αυτών. Και αυτή είναι η απάντηση στον Σωκράτη, ο οποίος πριν λίγο διετύπωσε την άποψη ότι στην Εκκλησία του Δήμου μιλούν όλοι, διότι η ‘Πολιτική’ τέχνη δεν διδάσκεται. Σύμφωνα τώρα με τον μύθο που διηγήθηκε ο Πρωταγόρας, αυτό συμβαίνει όχι διότι η ‘Πολιτική’ τέχνη δεν διδάσκεται, αλλά διότι χιλιάδες χρόνια πριν αυτή η τέχνη μοιράστηκε από τον Δία σε όλους γενικά τους ανθρώπους, κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον μιλούν όλοι· δεύτερον, ο Δίας έδωσε την εντολή να φτιαχτεί ένας νόμος που να επιβάλλει την γνώση και την συμμετοχή των ανθρώπων στην ‘Πολιτική’ γνώση, κι όποιος τον αγνοεί να τιμωρείται με θάνατο.

[ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΣΩΚΡΑΤΗ]: Ο μύθος αυτός αποτελεί μία άμεση κριτική στα όσα έχει πει και υποστηρίζει έως τώρα ο Σωκράτης. Σύμφωνα με αυτόν σε θέματα ‘Τεχνικά’ στην Εκκλησία του Δήμου μιλούν μόνο όσοι έχουν διαπιστευμένη γνώση, διότι τα ‘Τεχνικά’ θέματα διδάσκονται. Όμως σύμφωνα με τον μύθο αυτό συμβαίνει, διότι οι ‘Τεχνικές’ γνώσεις χιλιάδες χρόνια πριν μοιράστηκαν από τον Προμηθέα αναλογικά, δηλ. σε λίγους, ώστε να εξυπηρετούνται οι πολλοί. Επίσης ο Σωκράτης υποστήριζε ότι η ‘Πολιτική’ δεν διδάσκεται, διότι στην Εκκλησία του Δήμου μιλούν όλοι χωρίς διαπίστευση γνώσης. Αντιθέτως ο Πρωταγόρας με τον μύθο έδειξε ότι αυτό συμβαίνει, διότι στα πολύ παλιά χρόνια ο Δίας μοίρασε σε ‘όλους’ γενικά του ανθρώπους την ‘Πολιτική’ αρετή μέσω της ‘Αιδούς’ και της ‘Δίκης’.

[ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ]: Ούτε όμως και στην αφήγηση του Πρωταγόρα το σκηνικό είναι ειδυλλιακό, διότι κι εδώ υπάρχουν αρκετά σοβαρά προβλήματα που πηγάζουν μέσα από τον μύθο, δεν αφορούν βέβαια τον μύθο καθ’ εαυτόν, αλλά τα υπονοούμενα που απορρέουν απ’ αυτόν καθώς και τα

συμπεράσματα που καλούμαστε να εξαγάγουμε. Ο Πρωταγόρας μέσα από τον μύθο αυτόν εξήγησε την παρουσία πρώτα του 'Τεχνολογικού' πολιτισμού με τα δώρα που μοίρασε ο Προμηθέας, και κατόπιν εξήγησε την παρουσία του 'Πολιτικού' πολιτισμού με τα δώρα που μοίρασε ο Δίας μέσω του Ερμή. Πρώτον, μας είπε ότι οι 'Τεχνικές' γνώσεις μοιράστηκαν σε λίγους για να εξυπηρετούνται οι πολλοί, καθώς δεν ήταν ανάγκη να γνωρίζουν 'όλοι' τα 'πάντα'. Και αμέσως μετά μας λέει ότι επειδή δεν είχαν την 'Πολιτική' αρετή, ζούσαν μόνοι τους, απομονωμένοι (κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὥκουν σποράδην, 322b1), και ότι ακόμη δεν υπήρχαν πόλεις (πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν, 322b1). Τότε όμως πώς λειτουργούσε ο 'Τεχνολογικός' πολιτισμός; Πώς ο 'ένας' – ας πούμε γιατρός – εξυπηρετούσε τους άλλους όταν θα αρρώσταιναν, αφού ζούσαν χωριστά χωρίς καμία επικοινωνία μεταξύ τους; Άρα λογικά τα δώρα του Προμηθέα θα πρέπει να ήταν εντελώς άχρηστα και ανενεργά μέχρι την στιγμή που δόθηκαν τα δώρα του Δία και δημιουργήθηκαν πόλεις. Όμως κάτι τέτοιο ούτε το λέει ούτε καν το υπονοεί. Δεύτερον, ο μύθος λέει ότι τα δώρα του Δία, η 'Αιδώς' και η 'Δίκη', δηλ. ο 'Πολιτικός' πολιτισμός, μοιράστηκαν σε 'όλους' γενικά τους ανθρώπους για να δημιουργηθούν πόλεις. Εδώ όμως ανακύπτουν δυο πολύ σοβαρά προβλήματα. Αν με τα δυο αυτά δώρα του Δία μόλις τα πήραν οι τότε άνθρωποι, αμέσως άρχισαν να συγκροτούνται πόλεις, αυτό σημαίνει ότι η 'Αιδώς' και η 'Δίκη' ενεργοποιήθηκαν στους τότε ανθρώπους μέσα τους αυτομάτως, χωρίς την παρέμβαση κάποιου δασκάλου. Τότε όμως είχε δίκιο ο Σωκράτης που ισχυρίστηκε πιο πριν ότι η 'Πολιτική' αρετή δεν διδάσκεται. Εκτός κι αν ο Πρωταγόρας εννοούσε ότι ο Δίας έδωσε σε όλους τους ανθρώπους την 'Αιδώ' και την 'Δίκη' ως μια 'κατοχή' κάποιων δεδομένων, τα οποία για να ενεργοποιηθούν χρειάζεται να βρεθεί και ο κατάλληλος κάθε φορά δάσκαλος της 'Πολιτικής' αρετής, όπως είναι ο ίδιος. Τρίτον, όσον αφορά την ρητή διαταγή του Δία, δηλ. 'πάντες μετεχόντων' οὐ γὰρ ἂν γένοιντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχουσιν', αποκλείεται να εννοούσε ότι 'όλοι' ανεξαιρέτως θα πρέπει να ενστερνίζονται την 'Αιδώ' και την 'Δίκη', ειδικά δεν μπορεί να υπάρξουν πόλεις, αφού πάντοτε θα υπάρχει μία μικρή μειοψηφία η οποία δεν θα τηρεί αυτές τις δεσμεύσεις. Αν λοιπόν με το 'πάντες' κυριολεκτούσε, τότε πόλεις δεν πρόκειται ποτέ να υπάρξουν. Αν πάλι υπονοούσε μία μειοψηφία, τότε για ποιο λόγο θα έπρεπε η τιμωρία να ήταν ο θάνατος, αφού καμία συγκροτημένη πόλη δεν μπορεί να κινδυνεύσει.

Και με αυτόν τον μύθο αυτόν ο Πρωταγόρας θεωρεί ότι έχει επιτύχει να πλήξει το επιχείρημα του Σωκράτη, ότι δηλ. η 'Πολιτική' αρετή δεν διδάσκεται, εξηγώντας ότι αν οι Αθηναίοι αφήνουν όλους να μιλούν στην Εκκλησία του Δήμου, αυτό σε καμία περίπτωση δεν γίνεται επειδή η 'Πολιτική' δεν διδάσκεται, αλλά διότι αυτή έχει δοθεί ως δώρο από τον Δία σε όλους τους ανθρώπους και την διαθέτουν όλοι. Και διατυπώνει ως εξής την σκέψη του:

323e2-323a3 «ὅταν δὲ εἰς συμβουλὴν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἣν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἵεναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται Ὅταν ὁμως ἔχουν να συζητήσουν ζητήματα πολιτικῆς φύσεως, τα οποία πρέπει να περάσουν μέσα από την δικαιοσύνη εξ ολοκλήρου, αλλά και την σωστή σκέψη, τότε εύλογα αφήνουν όλους γενικά τους άνδρες να μιλήσουν».

Κάτι δεν πάει καλά εδώ στην σκέψη του Πρωταγόρα. Ή ο ίδιος έχει κάνει το λάθος που θα δούμε στην συνέχεια, ή ο Πλάτων τα σκηνοθέτησε έτσι, ώστε να του χρεωθεί αυτό το λογικό σφάλμα, που είναι το εξής: Πιο πριν ανέφερε ότι υπάρχει πάντοτε ανοιχτό το ενδεχόμενο σε μία πόλη να μην αποδεχθούν 'όλοι' γενικώς και ανεπιφυλάκτως την 'Αιδώ' και την 'Δίκη' τους Δία, αλλά κάποιοι να εξαιρέσουν εαυτούς και να περιθωριοποιηθούν ως αντιδραστικοί. Τότε όμως δεν θα έπρεπε όσοι πρόκειται να μιλήσουν, να έχουν ελεγχθεί από πριν ότι όντως έχουν αποδεχθεί τα δυο αυτά δώρα του Δία; Πώς και γιατί οι Αθηναίοι αφήνουν με τόση ευκολία 'όλους' να μιλούν, και δεν υπολογίζουν ότι ενδεχομένως κάποιοι απ' αυτούς να ανήκουν στους αρνητές της 'Αιδούς' και της 'Δικής';

Μένει αναπάντητο το ερώτημα· και αμέσως στην συνέχεια ο Πρωταγόρας περνά στον τρόπο με τον οποίον οι Αθηναίοι αντιμετωπίζουν αυτόν τον άνδρα που στερείται την 'Πολιτική' αρετή, προκειμένου να αποδείξει στον Σωκράτη ότι αυτή διδάσκεται από ειδικούς δασκάλους, εκ των οποίων ένας είναι και ο ίδιος ο Πρωταγόρας.

Φέρνει ένα παράδειγμα από την κοινωνική ζωή της Αθήνας και λέει ότι ‘αν υποθέσουμε ότι κάποιος άνδρας ισχυριστεί ότι γνωρίζει να παίζει ένα μουσικό όργανο, και προσπαθώντας να παίζει αποδειχθεί ότι δεν γνωρίζει, τότε τα ενδεχόμενα είναι δύο, ή να εκνευριστούν μαζί του επειδή τους εξαπάτησε, ή ενδεχομένως να τον περιγελάσουν και να τον χλευάσουν ως ψεύτη και υποκριτή (323a7-b2)’. Και συνεχίζει ο Πρωταγόρας με το ενδεχόμενο τώρα ένας Αθηναίος να ψεύδεται ως προς την ‘Πολιτική’ τέχνη, προφασιζόμενος δηλ. ότι γνωρίζει δήθεν την ‘δικαιοσύνη’, ενώ στην ουσία την αγνοεί πλήρως:

323b2-c2 «ἐν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῇ λέγει ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῇ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν, καὶ φασιν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους, ἐάντε ᾧσιν ἐάντε μὴ, ἢ μαίνεσθαι τὸν μὴ προσποιούμενον [δικαιοσύνην]· ὥς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις Ὅμως στην περίπτωση της δικαιοσύνης και της εν γένει Πολιτικής αρετής, αν δουν κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος εναντίον του ομολογήσει την αλήθεια ενώπιον πολλών, αυτό που προηγουμένως θεωρούσαν σωστό, τώρα το θεωρούν τρέλα και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να ομολογούν ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, διαφορετικά είναι τρελός εκείνος που δεν προσποιείται ότι είναι δίκαιος. Διότι είναι ανάγκη να μην υπάρχει κανείς ο οποίος κατά κάποιον τρόπο να μη μετέχει σ' αυτήν, διαφορετικά να μην βρίσκεται ανάμεσα στους ανθρώπους».

Αυτό που προσπαθεί να πει εδώ ο Πρωταγόρας είναι πως είναι αδιανόητο για τους ανθρώπους να μην έχουν στοιχεία δικαιοσύνης, με αποτέλεσμα αν κάποιος πει την αλήθεια ότι την αγνοεί ή την έχει παραμελήσει, να μην τον κρίνουν επιεικώς μόνο και μόνο επειδή λέει την αλήθεια, αλλά να τον επιπλήξουν. Και εδώ όμως η σκέψη του Πρωταγόρα δημιουργεί προβλήματα. Σίγουρα μιλάει για άνθρωπο που είναι άδικος· όμως παραμένει άγνωστο αν αναφέρεται σε κάποιον που έρχεται σε πλήρη σύγκρουση με τον νόμο, ή σε άτομο που εντελώς περιστασιακά βρέθηκε εκτός δικαίου. Η λογική λέει ότι πρέπει να αναφέρεται σε άνθρωπο που συνειδητά παραβιάζει τους κανόνες δικαίου και κοινωνικής συμβίωσης. Το πρόβλημα όμως εδώ είναι το εξής: πιο πριν ανέφερε ότι για να υπάρξει κοινωνία, πρέπει ‘όλοι’ ανεξαιρέτως να μετέχουν στην δικαιοσύνη και την ‘Πολιτική’ αρετή, και τώρα έχουμε ένα άνθρωπο ο οποίος ήταν ‘άδικος’ και κανείς δεν το γνώριζε αυτό, μέχρι την στιγμή που ο ίδιος το παραδέχθηκε σε μία κρίση φιλαληθείας. Αυτό όμως σημαίνει ότι αν αυτός δεν το ομολογούσε, τότε κανείς δεν θα το γνώριζε, αλλά όμως η κοινωνία αυτή θα συνέχιζε να υπάρχει. Πώς θα συνέβαινε αυτό, αν ‘όλοι’ πρέπει να μετέχουν στην δικαιοσύνη, ειδάλλως δεν μπορεί να υπάρξουν πόλεις και κοινωνίες;

Και ο Πρωταγόρας συνεχίζει την ομιλία του θέλοντας να δείξει την ανάγκη υπάρξεως δασκάλων της ‘Πολιτικής’ αρετής και του ‘Πολιτικού’ ήθους υποστηρίζοντας ότι ‘κανείς δεν ασκεί νουθεσία ή κάποια μορφή διδακτική τακτική απέναντι σ’ όσους έχουν μία ελαττωματική συμπεριφορά που οφείλεται στην γέννησή τους ή σε κάποιο ατύχημα. Αντιθέτως τέτοιους ανθρώπους όλοι τους λυπούνται και συμπάσχουν μαζί τους (323c8-d6)’. Κατόπιν συνεχίζει εκθέτοντας τον τρόπο με τον οποίον αντιμετωπίζονται εκείνοι που αγνοούν κανόνες ηθικής και δικαίου· απέναντί τους οποίους επικρατεί ο θυμός και η οργή της κοινωνίας (θυμοί γίγνονται, 323e2), αλλά και επιβάλλονται ποινές και γίνονται συστάσεις (καὶ αἱ κολάσεις καὶ αἱ νουθεσίαι, ὅ.π.) Θέλοντας τώρα να συνδέσει την διδασκαλία της ‘Πολιτικής’ αρετής και του ήθους με την ύπαρξη των ποινών, προχωρεί σε μία ανάλυση της χρησιμότητας και σκοπιμότητας κάθε είδους τιμωρίας, εννοώντας ότι όπου υπάρχουν ποινές και τιμωρίες, εκεί ακριβώς η ‘Πολιτική’ αρετή διδάσκεται. Η σκέψη του ξετυλίγει ως εξής:

324a1-3 «ἐνθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται καὶ νουθετεῖ, δηλον ὅτι ὥς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὔσης. Εκεί όπου ο καθένας εκφράζει τον θυμό του απέναντι σε όλους και δίνει συμβουλές, είναι φανερό ότι αυτό συμβαίνει διότι η ‘Πολιτική’ αρετή και το ήθος μπορούν να αποκτηθούν με την επιμέλεια και την διδασκαλία»

Εδώ δημιουργεί ένα συλλογισμό που είναι ο εξής:

1. Όσοι αγνοούν την 'Πολιτική' αρετή = νοθετούνται ή συμμορφώνονται με τις επιπλήξεις
2. Η νοθεσία και η επίπληξη = μία μορφή διδασκαλίας
3. ΑΡΑ: η 'Πολιτική' αρετή = διδάσκεται.

Και αμέσως μετά ο Πρωταγόρας φέρνει την συζήτηση γύρω από την ουσία του ποινικού καθεστώτος στην Αθήνα και ευρύτερα σε κάθε κοινωνία. Θα προσπαθήσει να συνδέσει μια θεωρία περί των 'ποινών' με την θέση του πάγια θέση του ότι η 'Πολιτική' αρετή διδάσκεται. Είναι σίγουρος και το δηλώνει απερίφραστα ότι 'η επιβολή ποινών στους παραβάτες του νόμου αποδεικνύει από μόνη της ότι η 'Πολιτική' αρετή διδάσκεται:

324a6-b1 «οὐδείς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἡδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· κανεῖς δὲν ἐπιβάλλει ποινὴς σ' ἐκεῖνους οἱ οποίοι ἔχουν προβεί σε ἀδίκες πράξεις ἐπειδὴ ἔχει τὸν νοῦ τοῦ στραμμένο σ' αὐτό ἐδῶ τὸ γεγονός, καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ὅτι δηλ. αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος διέπραξε μία ἀδίκη πράξη, ἀρκεῖ να μὴ ἐπιβάλλει ποινὴς σαν ἓνα ἀγριο ζῶο χωρὶς λογικὴν»

Ο Πρωταγόρας εξετάζοντας την έννοια των ποινών, παίρνει σαφείς αποστάσεις από εκείνους που υποστηρίζουν την 'ανταποδοτικής' θεωρία, πως δηλ. οι ποινές γενικώς στους παρανόμους εξυπηρετούν την τάση των θυμάτων πρωτίστως, αλλά δευτερευόντως και την ευρύτερης κοινωνίας, για εκδίκηση. Η θεωρία αυτή βασίζεται στην λογική που εκφράζει και Μωσαϊκός νόμος «ἐὰν δὲ ἐξείκονισμένον ἦν, δώσει ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, χεῖρα ἀντὶ χειρός, πόδα ἀντὶ ποδός, κατάκαυμα ἀντὶ κατακάυματος, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μῶλωπα ἀντὶ μῶλωπος, Ἔξοδος, 21,24». Η 'ανταποδοτική' αυτή μορφή δικαιοσύνης είναι τόσο παλιά όσο είναι και οι ανθρώπινες κοινωνίες. Η αρχική ιδέα ήταν πως η ποινή πρέπει να είναι ευθέως ανάλογη του εγκλήματος που έχει διαπράξει ο δράστης. Με την πάροδο του χρόνου η αντίληψη αυτή άλλαξε και υιοθετήθηκε η λογική ότι ο δράστης θα πρέπει να τιμωρεῖται με μία ποινή που να είναι ανάλογη όχι με το διαπραχθέν έγκλημα, αλλά με τα οφέλη που αποκόμισε ο δράστης από την παράνομη πράξη του. Η έννοια της 'ανταποδοτικότητας' στις ποινές διαιρείται σήμερα σε δυο μεγάλες κατηγορίες: (Ι) Στην κατηγορία της 'καταφατικής ανταποδοτικότητας' των ποινών, όπου το εξεταζόμενο θέμα είναι 'τι πρέπει να πάθει κάποιος που έβλαψε ένα συμπολίτη του' ώστε η ποινή του να είναι αντάξια με το έγκλημα ή γενικώς το παράπτωμα που διέπραξε. (ΙΙ) Στην 'αποφατική ανταποδοτικότητα' των ποινών, όπου το εξεταζόμενο θέμα είναι 'τι δεν πρέπει να πάθει κάποιος ο οποίος διέπραξε μία αδικοπραγία, με σκοπό να εκδικηθεί ένα έγκλημα ή μία παραβατικότητα εις βάρος του.

Στην συνέχεια ο Πρωταγόρας περνά στην δεύτερη μεγάλη θεωρία ποινών, εντελώς διαφορετική από την 'ανταποδοτική'. Είναι αυτή που αποβλέπει στην νοθέτηση του δράστη, αλλά και στον παραδειγματισμό των άλλων ώστε να αποφευχθούν στο μέλλον παρόμοιες έκνομες πράξεις από τον οιονδήποτε:

324b1-7 «ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται—οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθέν ἀγέννητον θεῖη—ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα. Ἀντιθέτως αὐτὸς που ἐπιχειρεῖ να τιμωρεῖ με βάση την λογική, ἐπιβάλλει ποινὴς ὅχι ἐξ αἰτίας τοῦ παραπτώματος το ὁποῖο συνέβη—διότι δὲν εἶναι δυνατόν κάτι που ἔγινε να μὴν ἔχει συμβεῖ—ἀλλὰ για χάρη αὐτοῦ που πρόκειται να συμβεῖ, για να μὴ ἀδικήσῃ κανεῖς πάλι οὔτε ὁ ἴδιος οὔτε κάποιος ἄλλος ὁ ὁποῖος εἶδε αὐτόν να τιμωρεῖται.»

Αυτή είναι η δεύτερη θεωρία περί ποινών. Σύμφωνα μ' αυτήν η πολιτεία τιμωρεῖ τους παραβάτες των νόμων, προκειμένου να τους νοθετήσῃ και να παραδειγματίσῃ τους υπόλοιπους, ώστε να αποφευχθεῖ μία παρόμοια συμπεριφορά στο μέλλον. Στην νομική σκέψη επικρατούν τρεις τέτοιες παρόμοιες μεταξύ τους θεωρίες ποινών: (Ι) Θεωρία αποτροπῆς (Deterrence Theory). Σύμφωνα με αυτήν, η ποινὴ λειτουργοῦν αποτρεπτικά και προληπτικά ὥστε να αποφευχθοῦν παρόμοιες ἐνέργειες στο μέλλον.

Την θεωρία αυτήν έχουν υποστηρίξει στο παρελθόν ιδιαίτερες σημαντικές προσωπικότητες, όπως ο Thomas Hobbes, ο Cesare Beccaria και ο Jeremy Bentham. Οι ποινές που επιβάλλονται εδώ λειτουργούν 'αποτρεπτικά', καθώς δημιουργούν τον φόβο μέσα στην ψυχή των ανθρώπων, με συνέπεια να αποφεύγουν την παραβατικότητα. Ο σκοπός των ποινών σύμφωνα με την θεωρία αυτήν είναι να καταδείξει ότι κανείς παραβάτης του νόμου δεν ωφελείται εν τέλει. Η θεωρία αυτή διακρίνεται σε 'ειδική αποτροπή' και 'γενική αποτροπή'. Η 'ειδική αποτροπή' επιβάλλει ποινές, για να αποθαρρύνει τον συγκεκριμένο δράστη από τη διάπραξη ενός μελλοντικού εγκλήματος, ενώ η 'γενική αποτροπή' τιμωρεί έναν δράστη για να τον καταστήσει παράδειγμα στους υπόλοιπους. Πολλές φορές η θεωρία της 'αποτροπής, εκχωρεί το δικαίωμα είτε σε πρόσωπα είτε σε θεσμοθετημένες αρχές εξουσίας, να επιβάλλουν ποινές ακόμη και σε αθώους, ώστε λειτουργήσουν αυτές ως παράδειγμα. (II) Θεωρία επανένταξης (Rehabilitation Theory). Στην προκειμένη περίπτωση επιβάλλονται ποινές, ώστε ο δράστης να μπορέσει να επανενταχθεί στην κοινωνία ως νομοταγής πολίτης. Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο και αισιόδοξο σχέδιο, που όμως τις περισσότερες φορές δεν φέρνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ένα εγγενές μειονέκτημά του είναι πως επειδή στοχεύει στην επανένταξη του δράστη, επιβάλλει ποινές είτε πολύ πιο ανώδυνες σε σχέση με την σοβαρότητα των διαπραχθέντων εγκλημάτων, είτε πολύ πιο σοβαρές και βαριές. (III) Θεωρία αποκατάστασης (Restorative system). Σε αυτό το σύστημα, αντί να επιβληθεί οποιαδήποτε τιμωρία, το θύμα, ο δράστης και η κοινότητα συμμετέχουν μαζί σε μια διαδικασία αποκατάστασης. Ο δράστης αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη για το έγκλημα και ξεκινά την αποκατάσταση του θύματος. Ως εκ τούτου, η ιδέα της τιμωρίας απορρίπτεται εντελώς και έρχεται σε αντίθεση με την ιδέα των ανταποδοτικών. Ένα τέτοιο σύστημα είναι θλιβερά ανεπαρκές για την αντιμετώπιση εγκλημάτων όπως ο φόνος, δεδομένου ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμία αποκατάσταση σε τέτοιες περιπτώσεις.

Με βάση τις απόψεις που έως τώρα εξέθεσε ο Πρωταγόρας είναι πλέον εύκολο γι' αυτόν να καταλήξει στο επιθυμητό αποτέλεσμα, ότι δηλ. η 'Πολιτική' αρετή διδάσκεται, και στο τέλος της επιχειρηματολογίας του με ιδιαίτερη υπερηφάνεια το ανακοινώνει στον Σωκράτη (ἀποδέδεικταί σοι, ὦ Σώκρατες, ἱκανῶς, ὥς γ' ἐμοὶ φαίνεται, 324c8). Υπάρχει όμως ένα θέμα που παραμένει ακόμη ανοιχτό και αναπάντητο από τον Πρωταγόρα. Πρόκειται για την άποψη που εξέφρασε πιο πριν ο Σωκράτης ότι οι γονεῖς δεν μπορούν να διδάξουν την αρετή που οι ίδιοι έχουν στα παιδιά τους, διότι αυτή δεν διδάσκεται, και του έφερε κα κάποια παραδείγματα. Απέναντι σ' αυτήν την θέση τώρα θα δραστηριοποιηθεί η απόδειξη του Πρωταγόρα. Χωρίς να τον καλέσει να επιλέξει μεταξύ μύθου και λογικής αποδείξεως, όπως έκανε πιο πριν, τώρα ο Πρωταγόρας παίρνει την πρωτοβουλία να του αναγγείλει ότι θα του αποδείξει πως οι γονεῖς ὄντως και μπορούν να διδάξουν στα παιδιά τους την αρετή που εκείνοι έχουν, παρουσιάζοντάς του ένα λογικό επιχείρημα (οὐκετι μῦθόν σοι ἐρῶ ἀλλὰ λόγον, 324d6-7). Του προβάλλει ένα ερώτημα, στο οποίο η απάντηση εκ των προτέρων είναι λογικό πως πρέπει να είναι καταφατική:

324d7-9 «πότερον ἔστιν τι ἐν ἧ οὐκ ἔστιν οὐδ' ἀναγκαῖον πάντας τοὺς πολίτας μετέχειν, εἴπερ μέλλει πόλις εἶναι; ἐν τούτῳ γὰρ αὕτη λύεται ἡ ἀπορία Τί ἀπό τα δυο, υπάρχει ἢ δεν υπάρχει κάτι το μοναδικό στο οποίο είναι ανάγκη να παίρνουν μέρος ὅλοι οι πολῖτες, αν βέβαια πρόκειται να υπάρξει μία πόλη;»

Ο τρόπος με τον οποίον ξεκινά το λογικό επιχείρημα είναι κοινότυπος: το θέτει ένα ερώτημα, στο οποίο η απάντηση είναι δεδομένα καταφατική. Πράγματι η συγκρότηση μια πόλης απαιτεί τουλάχιστον 'ένα' στοιχείο, αν όχι περισσότερα, προκειμένου να υπάρξει.

Και το επιχείρημα συνεχίζεται:

324e2-325a2 «εἰ μὲν γὰρ ἔστιν, καὶ τοῦτ' ἔστιν τὸ ἐν οὐ τεκτονικὴ οὐδὲ χαλκεία οὐδὲ κεραμεία ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ τὸ ὅσιον εἶναι, καὶ συλλήβδην ἐν αὐτὸ προσαγορεύω εἶναι ἀνδρὸς ἀρετήν Ἀν λοιπὸν αὐτὸ το 'ένα' υπάρχει, και αὐτὸ το 'ένα' δεν είναι οὔτε η αρχιτε-

κτονική, ούτε η χαλκουργία ούτε η κεραμευτική τέχνη, αλλά η δικαιοσύνη και η σωστή σκέψη και η οσιότητα, και γενικώς αποκαλώ αυτό ότι είναι η αρετή ενός άνδρα»

Κλασσική χρησιμοποίηση υποθετικής προτάσεως εκεί όπου θα περιμέναμε αιτιολογική πρόταση. Πρόκειται για μία χρήση της υποθετικής που αντικαθιστά την αιτιολογία σε εκφράσεις και διατυπώσεις ευγένειας. Π.χ. λέμε στον αδελφό μας: «αν είσαι αδελφός, βοήθησέ με», αντί να του πούμε εκβιαστικά, «επειδή είσαι αδελφός, βοήθησέ με». Η πρόταση αυτή τονίζει το γεγονός ότι αυτό το ‘κάτι’ και το ‘ένα’ πάνω στο οποίο στηρίζεται η ύπαρξη μιας κοινωνίας είναι η προσωπική ‘αρετή’ του καθενός άνδρα, την οποία την εξισώνει με τρία ουσιαστικά: την δικαιοσύνη, δηλ. την τήρηση των νόμων, την σωφροσύνη, δηλ. την σωστή και λογική σκέψη, και την οσιότητα, δηλ. την τήρηση των θρησκευτικών τυπικών κανόνων. Ειδικά το τελευταίο στα χείλη ενός σοφιστή εκπλήσσει.

Και η συνέχεια του συλλογισμού προχωρεί πάνω στην λογική ότι ‘αφού η αρετή των ανδρών είναι το ‘ένα’ και μοναδικό στοιχείο που απαιτείται για την δημιουργία πόλεων, πώς γίνεται αυτό το ‘ένα’ να μη το διδάσκουν οι επιφανείς άνδρες στα παιδιά τους, ενώ τους διδάσκουν τόσα άλλα πράγματα. Αν τελικά όντως δεν τους το διδάσκουν, τότε είναι περίεργοι και παράξενοι (325a3-b4)’. Και το συμπέρασμα αν και δεν υπάρχει, εντούτοις εννοείται: ‘επειδή δεν μπορεί οι επιφανείς αυτοί άνδρες να είναι περίεργοι, άρα διδάσκουν στα παιδιά τους την αρετή που οι ίδιοι έχουν. Δεν αρκείται όμως μόνο σ’ αυτήν την αρνητικά διατυπωμένη σκέψη, αλλά φτιάχνει ένα ακόμη αρνητικό συλλογισμό: ‘οι γονείς μαθαίνουν στα παιδιά τους πράγματα τα οποία δεν θα υποστούν καμία συνέπεια, αν δεν τα γνωρίζουν, και δεν του διδάσκουν την ‘αρετή’, την οποία αν την αγνοούν, θα πέσουν σε παράπτωμα και θα τιμωρηθούν από τον νόμο (325b5-c4)’. Και επειδή ούτε και αυτό είναι λογικό, άρα τελικά οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους την ‘αρετή’. Η συνέχεια περιλαμβάνει την έκθεση του Πρωταγόρα όλων εκείνων των διδακτικών μεθόδων που ακολουθούν οι γονείς για να διδάξουν στα παιδιά τους τη αρετή, και είναι τόσο μεγάλη η επιμονή τους να τους διδάξουν, ώστε:

325d5-7 *«καὶ ἐὰν μὲν ἐκὼν πείθεται· εἰ δὲ μή, ὥσπερ ξύλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνουσιν ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς. Και αν το παιδί είναι υπάκουο έχει καλώς. Αν όμως δεν υπακούει, τότε, σαν να είναι ένα ξύλο στριμμένο και στραβό, το ισιώνουν με απειλές και χτυπήματα»*

Πάλι γίνεται ο υπαινιγμός στην ‘θεωρία της αποτροπής’ όσον αφορά τις ποινές, όπως και προηγούμενως, αφού τα παιδιά διορθώνουν τον κακό χαρακτήρα τους με ποινές (ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς)

Την ίδια ακριβώς θεωρία ‘αποτροπής’ χρησιμοποιεί και πιο κάτω στην σκέψη του ο Πρωταγόρας κάνοντας λόγο για τιμωρίες και για συνετισμούς των παραβατών ή αμελούντων των νόμων (326d8-e1). Και καταλήγει πλέον σ’ εκείνο το σημείο του λόγου του, όπου καλείται να εξετάσει για ποιο λόγο ενώ οι γονείς διδάσκουν τα παιδιά τους τους νόμους της πόλης και την εν γένει ‘Πολιτική’ αρετή, κάποιοι δεν την αποκτούν, και φυσικά θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η όντως αποτυχία κάποιων να διδάξουν την αρετή στα παιδιά τους, σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί το συμπέρασμα ότι η ‘αρετή’ διδάσκεται. Το επιχείρημά του είναι το εξής:

326e6-327d4 *«Διὰ τί οὖν τῶν ἀγαθῶν πατέρων πολλοὶ υἱεῖς φαῦλοι γίνονται; τοῦτο αὖ μάθε...»*

Ο συλλογισμός του ξεκινά είναι ο ακόλουθος:

- [1. Υπόθεσε, Σωκράτη, ότι για την δημιουργία πόλεων ήταν απαραίτητη η γνώση του αυλού, κι όχι της Πολιτικής αρετής]
- [2. Υπόθεσε, ότι για να υπάρξουν πόλεις, θα πρέπει όλοι να γνωρίζουν τον αυλό.]
- [3. Η οικονομική κατάσταση των γονέων σε καμία περίπτωση δεν θα εξασφάλιζε την γνώση του αυλού στα παιδιά τους.]
- [4. Άρα κάποιοι φτωχοί θα είχαν ικανούς, και κάποιοι πλούσιοι ανήκουν γιους στον αυλό]
- [5. Όμως τόσο οι ικανοί όσο και οι ανίκανοι θα επαρκούσαν για την δημιουργία πόλεων έχοντας το ελάχιστο γνώσης, σε σύγκριση μ’ εκείνους που ποτέ δεν διδάχθηκαν τον αυλό]
- [6. Κατ’ αναλογία σήμερα ακόμη και ο πιο άδικος άνθρωπος έχει γνώση του δικαίου, έστω κι αν δεν το εφαρμόζει, σε αντίθεση με κάποιον που θα ζούσε σε μια πόλη χωρίς νόμους, δικαστήρια, παιδεία.]

Αυτό που θέλει να πει με το παράδειγμα αυτό ο Πρωταγόρας είναι πως ακόμη κι όσοι δεν τηρούν τους νόμους ζώντας σε μία κοινωνία που διαθέτει νομικό πολιτισμό, πάντοτε διατηρείται ζωντανή η ελπίδα κάποια στιγμή να μάθουν τους νόμους και να τους τηρούν. Συνεπώς το επιχείρημα του Σωκράτη πως επειδή κάποιοι επιφανείς γονείς δεν κατάφεραν να διδάξουν στα παιδιά τους την γνώση, αυτό σε καμία περίπτωση δεν αρκεί για να αποδείξει ότι η αρετή δεν διδάσκεται.

Και για να ενισχύσει τον συλλογισμό του αυτόν φέρνει ως παράδειγμα την κωμωδία του ‘Φερεκράτη’ ‘Άγριοι’, όπου όλοι ζούσαν μέσα σε μία κοινωνία ανομίας. Κατά την αντίληψη του Πρωταγόρα ο Σωκράτης αν ζούσε σε μία τέτοια κοινωνία, τότε θα εύρισκε ότι δυο από τους πιο γνωστούς παράνομους και παραβάτες του νόμου στην Αθήνα, ο ‘Ευρύβατος’ και ο ‘Φρυνώνδας’, οι οποίοι σατιρίζονται για την παραβατική τους συμπεριφορά από τον Αριστοφάνη (Θεσμοφ. 961), είναι προτιμότεροι και πιο συνεργάσιμοι. Άρα και μόνο η διαβίωση σε μία κοινωνία με νόμους αποδεικνύει ότι η ‘αρετή’ διδάσκεται, έστω κι αν κάποιοι την έχουν δεχθεί με ελλείψεις, όπως υπαινίχθηκε ο Σωκράτης πριν λίγο για τα παιδιά του Περικλή, τον Πάραλο και τον Ξάνθιππο.

6^η Ενότητα 328d3-329d2: Η αντίδραση του Σωκράτη. Ζητεί να μάθει την ουσία και το περιεχόμενο των εννοιών που ανέφερε ο Πρωταγόρας, της Δικαιοσύνης, της Σωφροσύνης και της Οσιότητας.

Ο Σωκράτης προσποιείται πως έχει ικανοποιηθεί απόλυτα από τις απαντήσεις που του έδωσε ο Πρωταγόρας, και δεν χάνει την ευκαιρία να πλέξει επίσης υποκριτικά το εγκώμιό του ως ενός από τους πιο ικανούς ρήτορες. Όμως δηλώνει πως υπάρχει ακόμη ‘ένα’ σημείο το οποίο μένει κατά την γνώμη του αδιευκρίνιστο ακόμη, και ζητεί από τον Πρωταγόρα να του δώσει μία απάντηση σ’ αυτό. Το ερώτημά του είναι το εξής:

329c2-d2 «ἔλεγε γὰρ ὅτι ὁ Ζεὺς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αἰδῶ πέμψειε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ αὖ πολλοῦ ἐν τοῖς λόγοις ἐλέγετο ὑπὸ σοῦ ἡ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ οἰσιότης καὶ πάντα ταῦτα ὡς ἓν τι εἶη συλλήβδην, ἀρετὴ· ταῦτ' οὖν αὐτὰ δὶελθέ μοι ἀκριβῶς τῷ λόγῳ, πότερον ἐν μὲν τί ἐστὶν ἡ ἀρετή, μόρια δὲ αὐτῆς ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ οἰσιότης, ἢ ταῦτ' ἐστὶν ἃ νυνδὴ ἐγὼ ἔλεγον πάντα ὀνόματα τοῦ αὐτοῦ ἐνὸς ὄντος. Ἐλεγεσ ὅτι ὁ Δίας ἐστείλε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αἰδῶ στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπίσης σε πολλὰ σημεῖα τοῦ λόγου σου λέχθηκε ἀπὸ ἐσένα ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ οἰσιότητα καὶ ὅλα αὐτὰ τα παρόμοια πως εἶναι γενικῶς ἓνα, δηλ. ἡ ‘ἀρετή’. Εξήγησέ μου λοιπὸν ἀκριβῶς με τὴν ομιλίαν σου αὐτὰ τα πράγματα, τι ἀπὸ τα δυο: ἡ ‘ἀρετή’ εἶναι κάτι ‘ἓνα’ καὶ συμπαγές, καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ οἰσιότητα εἶναι μέρη αὐτῆς, ἢ μήπως αὐτὰ τα πράγματα, τα οποία ἐγὼ πρὶν λίγο ἀνέφερα, εἶναι διαφορετικὲς ονομασίαι ἐνός καὶ τοῦ ἰδίου πράγματος»

Δυο είναι τα ενδεχόμενα σύμφωνα με την απορία του Σωκράτη: (I) Δικαιοσύνη – Σωφροσύνη – Οσιότητα να είναι τμήματα και μέρη στα οποία διαιρείται η έννοια ‘Αρετή’. (II) Δικαιοσύνη – Σωφροσύνη – Οσιότητα να είναι διαφορετικές ονομασίες για την ίδια έννοια, την ‘Αρετή’. Όσον αφορά το (I) εννοεί ότι υπάρχουν τρεις έννοιες, και κάθε μία έχει και ένα διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο, που όμως είναι μέρος της ‘Αρετής’, και μόνο αν ενωθούν και οι τέσσερις, τότε συμπληρώνεται η έννοια της ‘Αρετής’. Όσον αφορά το (II) υπάρχουν δυο ενδεχόμενα: (IIα) να εννοεί ότι έχουμε τρεις έννοιες με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο, την ‘Αρετή’· δηλ. να έχουμε {Δικαιοσύνη}=Αρετή, {Σωφροσύνη}=Αρετή, {Οσιότητα}=Αρετή. Αυτό όμως είναι αρκετά απίθανο, διότι αν κάθε μία απ’ αυτές ισοσύται με την ‘Αρετή’, τότε θα πρέπει να ισούνται και μεταξύ τους. (IIβ) να εννοεί ότι έχουμε τρεις έννοιες με διαφορετικό περιεχόμενο, αλλά όμως κάθε ένα απ’ αυτά να ισούται με την ‘Αρετή’· δηλ. {Αιδώς}=w, {Δικαιοσύνη}=x, {Σωφροσύνη}=y, {Οσιότητα}=z, και κατόπιν: {w}=Αρετή, {x}=Αρετή, {y}=Αρετή, {z}=Αρετή. Αυτό είναι και το πιθανότερο, ότι δηλ. έχουμε τρεις διαφορετικές εκδηλώσεις της ίδιας έννοιας, της ‘Αρετής’.

7^η Ενότητα 329d3-332a4: Για τον Πρωταγόρα οι έννοιες που συνιστούν την 'Αρετή' είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Η αντίδραση του Σωκράτη στην άποψη αυτήν, και η διαφωνία του Πρωταγόρα.

Από το σημείο αυτό ξεκινά ένας άμεσος διάλογος ανάμεσα στον Σωκράτη και στον Πρωταγόρα με συνεχείς ερωτήσεις και απαντήσεις. Πρώτος ο Πρωταγόρας απαντά ότι αποδέχεται την ερμηνεία (I) ομολογώντας ότι αυτές οι τρεις έννοιες 'είναι κομμάτια – μόρια ενός και μόνο φαινομένου, δηλ. της Αρετής, 329d3-4'. Ο Σωκράτης ζητεί να μάθει αν 'αυτές οι τρεις έννοιες είναι κομμάτια ξεχωριστά το καθένα, όπως είναι ας πούμε το στόμα, η μύτη, τα μάτια, τα αυτιά, που όλα αυτά συναποτελούν την έννοια 'πρόσωπο', ή μήπως είναι κομμάτια όμοια το ένα με το άλλο, όπως τα τρίμματα του χρυσού, 329d4-8', και ο Πρωταγόρας απαντά πως οι τρεις αυτές έννοιες είναι όπως τα 'μέρη που συνθέτουν το πρόσωπο ενός ανθρώπου, 329d8-e2'. Η απορία του Σωκράτη τώρα είναι αν αυτές τις έννοιες, οι οποίες συνθέτουν την 'Αρετή', μπορούν οι άνθρωποι να τις αποδέχονται κατ' επιλογήν, ή πρέπει να τις παίρνουν όλες μαζί, και ο Πρωταγόρας απαντά ότι υπάρχει επιλογή, καθώς άλλος είναι 'γενναίος' χωρίς να είναι δίκαιος, ενώ άλλος είναι 'δίκαιος' χωρίς να είναι 'σοφός' (329e5-6). Στο άκουσμα αυτών των τριών καινούργιων εννοιών, 'γενναιότητας', 'δικαιοσύνης' και 'σοφίας', ο Σωκράτης ζητεί να μάθει αν κι αυτές εντάσσονται στα 'μέρη' που συνθέτουν την 'Αρετή', με τον Πρωταγόρα να απαντά καταφατικά (329e6-330a4).

330a4-331b7 «Ἡ καὶ δύναμιν αὐτῶν ἕκαστον ἰδίαν ἔχει; ὥσπερ τὰ τοῦ προσώπου, οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς οἷον τὰ ὤτα, οὐδ' ἡ δύναμις αὐτοῦ ἢ αὐτὴ· οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἔστιν οἷον τὸ ἕτερον οὔτε κατὰ τὴν δύναμιν οὔτε κατὰ τὰ ἄλλα....»

Από το σημείο αυτό έως και την ενότητα 331b7 έχουμε μια συνεχή διατύπωση ερωτήσεων εκ μέρους του Σωκράτη προς τον Πρωταγόρα, οι οποίες λειτουργούν έτσι ώστε να διατυπωθεί ένας συλλογισμός, με τον οποίον τελικά ο Σωκράτης θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όλες αυτές οι επί μέρους έννοιες, έξι μέχρι στιγμής, που έχουν αναφερθεί από τον Πρωταγόρα, και τις οποίες έχει αποδεχθεί ως μέρη συνθετικά της αρετής με ξεχωριστά χαρακτηριστικά την κάθε μία, στην ουσία είναι όμοιες, ίδιες και απαράλλαχτες μεταξύ τους. Ο συλλογισμός του Σωκράτη είναι ο εξής (οι απαντήσεις του Πρωταγόρα δεν καταχωρούνται, αλλά εννοούνται ως καταφατικές):

1. Κάθε μία από τις έως τώρα παρουσιασμένες έννοιες που συνθέτουν την 'Αρετή', είναι ξεχωριστή και διακριτή από την άλλην (330a3) (Αυτή είναι η άποψη που έχει υποστηρίξει ο Πρωταγόρας, όταν ρωτήθηκε πιο πριν από τον Σωκράτη. Απλώς τώρα την χρησιμοποιεί ο Σωκράτης για να προχωρήσει τον συλλογισμό του)
2. Κάθε μία από αυτές τις επί μέρους έννοιες έχει την δική της δυναμική (330a4) (Και αυτή επίσης είναι άποψη του Πρωταγόρα, την οποίαν ο Σωκρ. απλώς την χρησιμοποιεί. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί.)
3. Καμία απ' αυτές τις έννοιες, κομμάτια της 'Αρετής', δεν μοιάζει με κανένα άλλο στην ουσία του και στην δυναμική του. 330a4-6 (Ομοίως Πρωταγορική άποψη. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί)
4. Η έννοια της Δικαιοσύνης έχει μία φυσική υπόσταση και ύπαρξη 330c1-2 (Αυτή είναι τώρα άποψη του Σωκράτη. Όλες οι θέσεις του συλλογισμού αυτού, οι οποίες ακολουθούν στην συνέχεια, είναι καθαρά Σωκρατικές, οι οποίες όμως βασίζονται στις θέσεις 1 έως 3, οι οποίες ανήκουν στον Πρωταγόρα. Ο Πρωταγόρας είναι αναγκασμένος να συμφωνεί σε όλες, αφού οι θέσεις 1 έως 3 είναι δικές του.)
5. Η έννοια της Δικαιοσύνης περιέχει κατ' ανάγκην την έννοια του δικαίου 330c2-7 (Εννοεί ότι η Δικαιοσύνη δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο, ειμή μόνο το 'δίκαιον' όπως ορίζει η ονομασία της.)
6. Η έννοια της Δικαιοσύνης είναι τέτοια ώστε να αντιπροσωπεύει το δίκαιον 330c7-d1 2 (Αφού συμφωνούν ότι η Δικαιοσύνη είναι το 'δίκαιον', τότε σίγουρα εκπροσωπεί το 'δίκαιο'.)
7. Επίσης η έννοια της Οσιότητας έχει κι αυτή μια φυσική υπόσταση και ύπαρξη 330d1-5 2
8. Η έννοια της Οσιότητας περιέχει κατ' ανάγκην την έννοια του 'οσίου' 330d5-e2 2 (Όπως στην περίπτωση της Δικαιοσύνης, έτσι κι εδώ η 'Οσιότητα' δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο, ειμή μόνο το 'όσιον'.)

9. *Η έννοια της Οσιότητας δεν μπορεί να έχει τίποτε το κοινό με την έννοια του δικαίου (οὐκ ἄρα ἐστὶν ὀσιότης οἷον δίκαιο εἶναι πράγμα, 331a7-8). (Μία άποψη που συνάγεται από τις πιο πάνω θέσεις 3 & 5)*
10. *Η έννοια της Δικαιοσύνης δεν έχει καμία σχέση με το ὅσιον (οὐδὲ δικαιοσύνη οἷον ὅσιον, 331a8) (Μία άποψη που συνάγεται από τις πιο πάνω θέσεις 3 & 8).*
11. *Η έννοια της Δικαιοσύνης είναι τέτοια που να μοιάζει με το μη-ὅσιον (ἀλλ' οἷον μὴ ὅσιον, 331a8-9) (Μία άποψη που συνάγεται από το πιο πάνω θέση 10. Η άποψη αυτή του Σωκράτη στηρίζεται στην λογική της θέσης 10, δηλ. όταν ένα $X \neq \Psi$, τότε ενδέχεται να ισχύει εκτός των άλλων και $X = -\Psi$. Συνεπώς αφού 'Δικαιοσύνη $\neq$ Οσιότης' άρα 'Δικαιοσύνη = Μη-Οσιότης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πώς όσα λέει ο Σωκράτης από την αρχή του συλλογισμού στην θέση 1 έως και την θέση 3, συνιστούν άποψεις που 'δεν τις πιστεύει', δεν τις υιοθετεί, διότι είναι άποψεις που έχει υποστηρίξει ο Πρωταγόρας, σύμφωνα με τις οποίες οι έννοιες που συνθέτουν την 'Αρετή' είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Από την θέση 4 κ.ε. ο Σωκράτης δημιουργεί τον δικό του συλλογισμό, με τον οποίον σκοπεύει να αποδείξει ότι αν οι έννοιες 'δικαιοσύνη' και 'οσιότητα' θεωρηθούν ως ανεξάρτητες, τότε κατ' ανάγκην οδηγούμαστε στο εξής φοβερά παράδοξο αποτέλεσμα: η μεν 'δικαιοσύνη' να είναι κάτι το ανόσιο, και η 'οσιότητα' να είναι κάτι το άδικο. Επειδή όμως είναι αδύνατον η 'δικαιοσύνη' να είναι κάτι το 'ανόσιο' και η 'οσιότητα' κάτι το 'άδικο', ενώ κανονικά πρέπει να συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο, δηλ. η 'δικαιοσύνη' να είναι κάτι το 'όσιο' και η 'οσιότητα' κάτι το 'δίκαιο', γι' αυτό ο Πρωταγόρας έχει άδικο που υποστηρίζει πως οι έννοιες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Συνεπώς αποδεικνύει ότι αν γίνει δεκτή η άποψη του Πρωταγόρα ότι οι έννοιες είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, τότε οδηγούμαστε σ' αυτό το φοβερά παράδοξο και παράλογο συμπέρασμα.)*
12. *Η έννοια της Οσιότητας είναι τέτοια που να μοιάζει με το μη-δίκαιον (ή δ' ὀσιότης οἷον μὴ δίκαιον, 331a9) (Μία άποψη που συνάγεται από την πιο πάνω θέση 9. Και εδώ ισχύει η ίδια λογική, δηλ. αφού 'Οσιότης $\neq$ Δίκαιον' άρα 'Οσιότης = Μη-Δίκαιον. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί).*
13. *Η έννοια της Οσιότητας είναι τέτοια ώστε να μοιάζει με την αδικία (ἀλλ' ἄδικον ἄρα, 331a9-10) (Μία άποψη που συνάγεται από την πιο πάνω θέση 12. Αφού συμφώνησαν ότι 'Οσιότης = Μη-Δίκαιον', και αφού 'Μη-Δίκαιον = Άδικον', τότε είναι λογικό να συναχθεί το συμπέρασμα πως 'Οσιότης = Αδικία'. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί)*
14. *Η έννοια της Δικαιοσύνης είναι τέτοια ώστε να μοιάζει την ανοσιότητα (τὸ δὲ ἀνόσιον, 331b1) (Μία άποψη που συνάγεται από την πιο πάνω θέση 11. Ομοίως, αφού συμφώνησαν πως 'Δικαιοσύνη = Μη-Οσιότης', και αφού 'Μη-Οσιότης = Ανοσιότητα', τότε είναι λογικό να δεχθούν πως 'Δικαιοσύνη = Ανοσιότητα'. Ο Πρωταγόρας συμφωνεί).*

Ο Σωκράτης έχει μέχρι στιγμής οδηγήσει τον συλλογισμό του στο συμπέρασμα πως αν γίνει δεκτή η άποψη του Πρωταγόρα πως κάθε έννοια απ' αυτές που συνθέτουν την 'Αρετή', είναι ανεξάρτητη από την άλλη, τότε δυο από τις έννοιες που συνθέτουν την έννοια της 'Αρετής', η 'Δικαιοσύνη' και η 'Οσιότητα', κάθε μια απ' αυτές έχει και το αντίθετο περιεχόμενο της άλλης, δηλ. η 'Οσιότητα = Αδικία' (13), και 'Δικαιοσύνη = Ανοσιότητα' (14). Ο Σωκράτης οδήγησε τον συλλογισμό σ' αυτά τα δυο συμπεράσματα, τα οποία ούτε τα πιστεύει ούτε και τα δέχεται, αλλά μόνο και μόνο για να δείξει πως η λογική του Πρωταγόρα πως τα μέρη που συνθέτουν την 'Αρετή' είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, είναι λανθασμένη, όπως λανθασμένα είναι τα συμπεράσματα στις θέσεις 13 & 14. Στην ουσία δηλ. πρόκειται για ένα συλλογισμό που οδηγεί επίτηδες σ' ένα άτοπο και παράλογο συμπέρασμα, για να φανεί έτσι το λάθος των θέσεων του Πρωταγόρα. Και ο συλλογισμός ολοκληρώνεται με τις εξής δυο θέσεις:

15. *Όμως ο Σωκράτης – όπως εξ άλλου ήταν αναμενόμενο – διαφωνεί με τα έως τώρα εξαχθέντα συμπεράσματα, και υποστηρίζει το εντελώς αντίθετο, πως δηλ. η Δικαιοσύνη είναι όσια, και η Οσιότητα είναι δίκαιη, για να δείξει έτσι την διαφωνία του με τον Πρωταγόρα, ο οποίος υποστήριζε ότι κάθε μία έννοια απ' αυτές που συνθέτουν την 'Αρετή', είναι ανεξάρτητη από τα άλλα, 331b1-3*

16. Το τελικό συμπέρασμα του Σωκράτη είναι πως τελικά η Δικαιοσύνη και η Οσιότητα μοιάζουν και επικοινωνούν μεταξύ τους.

Ο Σωκράτης μόλις έχει ακυρώσει τον ισχυρισμό του Πρωταγόρα ότι τα μέρη που συνιστούν την έννοια της ‘Αρετής’, είναι διακριτές έννοιες μεταξύ τους χωρίς καμία επικοινωνία.

330c1 «ή δικαιοσύνη πράγμα τί ἐστι, ἢ οὐδὲν πράγμα; Ἡ έννοια της Δικαιοσύνης έχει κάποια υπόσταση, ἢ όχι;». Ο Σωκράτης στον πιο πάνω συλλογισμό αποδίδει στην έννοια της Δικαιοσύνης κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα ως κατηγορούμενα. Αυτό από μόνο του αποδεικνύει την ύπαρξη της έννοιας. Η λογική του βασίζεται στην αρχή πως ‘όποια έννοια μπορεί και παίρνει κατηγορούμενο, αυτή κατ’ ανάγκην υπάρχει’.

330c3-6 «“ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, εἶπετον δὴ μοι, τοῦτο τὸ πρᾶγμα δ’ ὠνομάσατε ἄρτι, ἡ δικαιοσύνη, αὐτὸ τοῦτο δίκαιόν ἐστιν ἢ ἄδικον;” ἐγὼ μὲν ἂν αὐτῷ ἀποκρινάμην ὅτι δίκαιον· σὺ δὲ τίν’ ἂν ψῆφον θεῖο; “Πρωταγόρα καὶ Σωκράτη, για πείτε μου: αυτό εδώ το πράγμα το οποίο το ονομάσατε τώρα δα πριν λίγο, η δικαιοσύνη, αυτό το ίδιο είναι δίκαιο ἢ άδικο;” Διότι ἐγὼ εἶναι δυνατόν να ἀπαντήσω ὅτι εἶναι δίκαιο· ἐσὺ τι ἐπιλέγεις;»

Το γεγονός ότι ο Σωκράτης αποδίδει σ’ ένα υποκείμενο (δικαιοσύνη) ένα κατηγορούμενο με την ίδια ρίζα (δίκαιον) δεν εννοεί «τι είναι η δικαιοσύνη», αλλά «ποιο γνώρισμα διαθέτει η δικαιοσύνη». Μπορεί η ύπαρξη κατηγορουμένου να συνδυάζεται με ρήματα συνδετικά, αλλά αυτά στην ουσία αποδίδουν την ‘κτήση’ κι όχι την ύπαρξη. Δηλ. λέγοντας ότι ‘το Χ είναι Ψ’ δεν εννοούμε ‘τι είναι το Χ’, αλλά ποιο γνώρισμα έχει επάνω του, διαθέτει ως χαρακτηριστικό του. Με αυτήν την λογική δεν είναι καθόλου περίεργο που η ‘δικαιοσύνη’ διαθέτει ως γνώρισμά της το ‘δίκαιον’, ἢ η ‘οσιότητα’ το ‘όσιον’.

331a7 – b1 «Τὶ οὖν, ὦ Πρωταγόρα, ἀποκρινόμεθα αὐτῷ, ταῦτα ὁμολογήσαντες, ἐὰν ἡμᾶς ἐπανεῖρηται· “Οὐκ ἄρα ἐστὶν ὁσιότης οἷον δίκαιον εἶναι πρᾶγμα, οὐδὲ δικαιοσύνη οἷον ὄσιον ἀλλ’ οἷον μὴ ὄσιον· ἢ δ’ ὁσιότης οἷον μὴ δίκαιον, ἀλλ’ ἄδικον ἄρα, τὸ δὲ ἀνόσιον;” τί αὐτῷ ἀποκρινόμεθα; Τὶ λοιπόν, Πρωταγόρα, θα ἀπαντήσουμε σ’ αὐτόν τον ἄνθρωπο, δεδομένου ὅτι ἔως τώρα ἔχουμε ἀποδεχθεῖ τα πάρα πάνω, ἐάν μας ρωτούσε: “Ἄρα λοιπόν η οσιότητα δεν εἶναι κάτι το δίκαιο, οὔτε η δικαιοσύνη κάτι το ὄσιο, ἀλλὰ ἀντιθέτως κάτι το ἀνόσιο, καὶ η οσιότητα κάτι το μὴ δίκαιο, ἀλλὰ ἀντιθέτως κάτι το άδικο, καὶ η δικαιοσύνη κάτι το ἀνόσιο;” Τὶ θα ἀπαντήσουμε σ’ αὐτόν;».

Ο Σωκράτης ἔφτασε στο τέλος του ὅλου συλλογισμού του, δηλ. στο ἄκρως παράδοξο ἀποτέλεσμα πως αν γίνει δεκτή η θέση του Πρωταγόρα πως οι συνιστώσες έννοιες της ‘Αρετής’ είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, τότε οδηγούμαστε στο ἄκρως παράδοξο και παράλογο ἀποτέλεσμα πως η ‘Δικαιοσύνη’ εἶναι κάτι το ‘ἀνόσιο’ και η ‘Οσιότητα’ κάτι το ‘άδικο’. Η ἀποψη του Σωκράτη εἶναι η ακριβώς ἀντίθετη, πως δηλ. οι έννοιες μεταξύ τους επικοινωνούν, ὁπότε η ‘Δικαιοσύνη’ εἶναι κάτι το ‘όσιο’ και η ‘Οσιότητα’ κάτι το ‘δίκαιο’. Η λογική που ακολουθεῖ ἐδῶ ο Σωκράτης εἶναι η ἐξής: $[X \neq \Psi \Rightarrow X = -\Psi]$, δηλ. ὅταν σε μία έννοια Χ αρνείται η ἀπόδοση μιας ἄλλης έννοιας Ψ, τότε μπορεί στην έννοια Χ να ἀποδοθεῖ ως κατηγορούμενο η ακριβώς ἀντίθετη της Ψ, δηλ. η ‘-Ψ’. Αυτό εν προκειμένῳ σημαίνει ὅτι αν ‘ἡ ὁσιότης οὐκ ἐστὶν δίκαιον’ τότε ισχύει πως ‘ὁσιότης ἐστὶ μὴ-δίκαιον’, δηλ. το ακριβώς ἀντίθετο, και επειδή το ‘μὴ-δίκαιον’ εἶναι το ‘ἄδικον’, ἄρα ‘ὁσιότης οἷον μὴ δίκαιον, ἀλλ’ ἄδικον ἄρα’. Η ἴδια λογική επικρατεῖ και στην έννοια της δικαιοσύνης, δηλ. ‘ἡ δικαιοσύνη ἐστὶ μὴ ὄσιον’, ὁπότε ‘ἡ δικαιοσύνη ἐστὶ ἀνόσιον’.

Ο Πρωταγόρας αρνείται να δεχθεῖ το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ο συλλογισμός του Σωκράτη, ὅτι δηλ. ανάμεσα στις έννοιες ‘δικαιοσύνη’ και ‘οσιότητα’ υπάρχει ἄμεση επαφή και νοηματική επικοινωνία. Θέλοντας ντα να υποβαθμίσει την ἀξία αὐτοῦ του συμπεράσματος υποστηρίζει ὅτι τελικά ὅλες οι έννοιες, αν τις πιέσει

κάποιος, θα φανεί ότι έχουν μία κάποια επαφή και νοηματική σχέση, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι μεταξύ τους σχετίζονται τόσο άμεσα, όσο έδειξε ο συλλογισμός του Σωκράτη.

331d1-e4 «'Αλλά μέντοι, ἢ δ' ὅς, προσέοικέν τι δικαιοσύνη ὁσιότητι· καὶ γὰρ ὅτιοῦν ὀτρωοῦν ἀμῇ γέ πη προσέοικεν. τὸ γὰρ λευκὸν τῷ μέλανι ἔστιν ὅπη προσέοικεν, καὶ τὸ σκληρὸν τῷ μαλακῷ, καὶ τᾶλλα ἃ δοκεῖ ἐναντιώτατα εἶναι ἀλλήλοις· Ὅμως, εἶπε ἐκεῖνος, πράγματι ἡ δικαιοσύνη ἔχει μία κάποια ομοιότητα με την οσιότητα. Διότι το κάθε τι μοιάζει κατά κάποιον τρόπο με κάτι άλλο. Δηλ. για παράδειγμα το λευκό κατά κάποιον τρόπο μοιάζει με το μαύρο, και το σκληρό με το μαλακό, καθώς και τα άλλα ὅσα φαίνονται να εἶναι εντελῶς ἀντίθετα μεταξύ τους.»

Ο Πρωταγόρας προσπαθεί να αποδείξει ότι ο συλλογισμός του Σωκράτη δεν αποδεικνύει ότι η 'δικαιοσύνη' είναι 'ὅσια' ούτε ότι η 'οσιότητα' είναι 'δίκαιη', ὅπως υποστηρίζει ο ἴδιος ο Σωκράτης, αλλά απλῶς ότι ἀνάμεσα σ' αυτές τις ἔννοιες υπάρχει μία φυσιολογική σχέση, ὅπως υπάρχει σε ὅλες τις ἔννοιες, ἀκόμη και σ' αυτές που εἶναι εντελῶς ἀντίθετες μεταξύ τους. Επέλεξε ὡς παράδειγμα δυο ζεύγη εννοιῶν, οι οποίες μεταξύ τους εἶναι ξεκάθαρα ἀντίθετες, θέλοντας ἔτσι να δείξει πως 'αν υπάρχει μία ἔστω και μικρή σχέση επικοινωνίας μεταξύ των ακραία ἀντιθέτων, τότε αὐτή ἡ επικοινωνία θα εἶναι κατ' ἀνάγκη μεγαλύτερη μεταξύ εννοιῶν που βρίσκονται εννοιολογικά κοντά ἡ μια στην ἄλλη'. Ἐτσι ο Πρωταγόρας φτιάχνει ἕνα παγκόσμιο νόμο σύμφωνα με τον ὁποῖον, 'ὅλες οι ἔννοιες, ἀκόμη και οι ακραία ἀντίθετες, ἔχουν μία μορφή επικοινωνίας, χωρίς ὅμως αὐτό να σημαίνει ότι ἡ μία μπορεί να γίνει κατηγορούμενο στην ἄλλη', ὅπως ἔκανε ο Σωκράτης με την 'δικαιοσύνη' και την 'οσιότητα'. Στο παράδειγμα με τα χρώματα 'λευκό' και 'μαύρο' ο Πρωταγόρας υπονοεῖ τον ἐξῆς συλλογισμό:

1. Το λευκό = χρώμα
2. Το μαύρο = χρώμα
3. Ἀρα 'λευκό' = 'μαύρο', ὅπου το συμπέρασμα αὐτό εἶναι εσφαλμένο.

Με την ἴδια λογική κατὰ την γνώμη του εἶναι εσφαλμένα και τα συμπεράσματα του Σωκράτη πως 'δικαιοσύνη = οσιότης' και 'οσιότητα = δικαιοσύνη'.

332a2-4 «'Αλλά μήν, ἔφην ἐγώ, ἐπειδὴ δυσχερῶς δοκεῖς μοι ἔχειν πρὸς τοῦτο, τοῦτο μὲν ἑάσωμεν, τόδε δὲ ἄλλο ὧν ἔλεγες ἐπισκεψόμεθα. ἀφροσύνην τι καλεῖς; Ωραία λοιπόν, εἶπα τότε ἐγώ, αφού φαίνεται ὅτι δυσκολεύεται με αὐτὸν τον συλλογισμό, ας τον εγκαταλείψουμε αὐτόν, και ας ἔρθουμε σε ἕνα ἄλλο, ἀπ' αὐτά που ἔλεγες. Υπάρχει κάτι που να το ονομάζεις ἀφροσύνη;»

Με δεδομένο ὅτι ο Σωκράτης με τον Πρωταγόρας δεν μπορούν να καταλήξουν σε μια συμφωνία ὅσον ἀφορὰ την επικοινωνία μεταξύ 'δικαιοσύνης' και 'οσιότητας', αν δηλ. αὐτή εἶναι ουσιαστική και σημαντική (Σωκράτης), ἢ τυπική και ἀνούσια (Πρωταγόρας), ο Σωκράτης βλέποντας το ἀδιέξοδο στο ὁποῖο καταλήγει ἡ συζήτηση προτείνει να εγκαταλείψουν το θέμα αὐτό και προστρέξουν στην ἀναζήτηση της ἐννοίας της 'ἀφροσύνης'.

8^η Ενότητα 332a4-334c6: Ο Σωκράτης επιχειρηματολογεῖ πάνω στην ταυτότητα και ἐννοιολογική συγγένεια της 'Σοφίας' με την 'Σωφροσύνη' και κατόπιν της 'Δικαιοσύνης' με την 'Σωφροσύνη'.

Ο σκοπὸς του Σωκράτη εἶναι να αποδείξει ὅτι δυο ἔννοιες, ἀπ' αυτές που συνιστούν την 'Ἀρετή', δηλ. ἡ 'σοφία' και ἡ 'σωφροσύνη', εἶναι ταυτόσημες, και ὅτι ο Πρωταγόρας ἔχει ἄδικο που υποστηρίζει ὅτι οι συνιστώσες της 'Ἀρετῆς' ἔννοιες εἶναι διαφορετικές μεταξύ τους. Για να γίνει αὐτή ἡ ἀπόδειξη, πρέπει πιο πριν να ἔχει ἀποδείξει ὅτι 'σοφία ≠ ἀφροσύνη', 'σωφροσύνη ≠ ἀφροσύνη', ὁπότε 'σοφία = σωφροσύνη'. Ο συλλογισμός αὐτὸς βασίζεται στην λογική ἀρχή πως 'αν $T \neq X$ ' & ' $Y \neq X$ ' $\Rightarrow$ ' $T = Y$ ', διότι κάθε ἔννοια ἔχει μόνο μία ὡς ἀντίθετη, και ἐδὼ ἡ ἔννοια X ἐμφανίζεται να ἔχει ὡς ἀντίθετη τόσο την T ὅσο και την Y, ὁπότε οι ἔννοιες T & Y δεν εἶ-

ναι δυο, αλλά μία με δυο διαφορετικά ονόματα. Εδώ όμως ο Σωκράτης είναι αντιμέτωπος με ένα σοβαρό εμπόδιο, ότι ‘σωφροσύνη’ και ‘αφροσύνη’ είναι δυο έννοιες οι οποίες παραδοσιακά στην ελληνική γλώσσα είναι συνδεδεμένες η πρώτη με την ‘αυτοσυγκράτηση’ και τον ‘αυτοέλεγχο’ ενώ η δεύτερη με την ‘αποχαλίνωση’. Αν διατηρηθούν αυτές οι δυο παραδοσιακές ερμηνείες των εννοιών αυτών, τότε το συμπέρασμα ‘σοφία = σωφροσύνη’ καθίσταται αδύνατον, διότι για να εξαχθεί αυτό το συμπέρασμα, πρέπει ‘σοφία’ και ‘αφροσύνη’ να έχουν το ίδιο εννοιολογικό περιεχόμενο, όμως η ‘σοφία’ αναφέρεται σε ατομικές πράξεις ενώ η ‘αφροσύνη’ σε απώλεια αυτοελέγχου και αποχαλίνωση. Οπότε ο Σωκράτης για να φτάσει στο συμπέρασμα πως ‘σοφία = σωφροσύνη’, πρέπει πιο πριν να αποδείξει ότι ‘σωφροσύνη’ και ‘αφροσύνη’ σχετίζονται με ανθρώπινες ενέργειες και πράξεις πάσης φύσεως και μορφής. Ο συλλογισμός του ξεκινά με τον καθορισμό του στόχου, δηλ. ότι ‘σοφία $\neq$ αφροσύνη’ (332a4-5). Αμέσως μετά περνά στην σύνδεση του εννοιολογικού περιεχομένου των εννοιών ‘σωφροσύνη’ και ‘αφροσύνη’ με ατομικές πράξεις και ενέργειες καλές και κακές αντίστοιχα (332a6-8). Επειδή όμως η σύνδεση αυτή είναι καινοφανής, ο Σωκράτης νοιώθει την ανάγκη να θωρακίσει λογικά αυτήν την σύνδεση, γι’ αυτό δηλώνει ότι ‘*όποιος σωφρονεί αυτό οφείλεται στην σωφροσύνη του*’ (332a8-b1). Μπορεί αυτή η πληροφορία να ακούγεται ως περιττή, όμως είναι πολύ σημαντικό για τον Σωκράτη να αποδείξει ότι ο τρόπος με τον οποίον ενεργεί ή πράττει κάποιος, είναι και αυτός που καθορίζει τον χαρακτηρισμό της προσωπικότητάς του, γι’ αυτό και τονίζει ότι ‘*όταν κάποιος ενεργεί και πράττει με λανθασμένο τρόπο, τότε ενεργεί με αφροσύνη και δεν είναι σώφρων*’ (332b1-3). Έτσι επιτυγχάνει την σύνδεση της ‘αφροσύνης’ και της ‘σωφροσύνης’ με ατομικές πράξεις κι όχι με τον αυτοέλεγχο ή την εξαλλοσύνη και τον αφηνιασμό. Γι’ αυτό και μπορεί αμέσως μετά να δηλώσει ότι ‘*το να ενεργεί κάποιος με αφροσύνη είναι το αντίθετο με το να ενεργεί με σωφροσύνη*’ (332b3-4). Έτσι προκειμένου να συνδέσει ακόμη πιο πολύ την ατομική πράξη με τον ηθικό χαρακτηρισμό, φέρνει ακόμη δυο παραδείγματα: πρώτον, ότι ‘*αν ένα γεγονός γίνει με δύναμη, τότε λέμε ότι αυτό έγινε δυνατά, ή αν γίνει με τρόπο αδύναμο, πως έγινε αδύναμα*’ (332b6-7)· δεύτερον, ‘*αν ένα γεγονός γίνει με τρόπο ταχύ, τότε λέμε ότι αυτό γίνεται γρήγορα, ενώ αν γίνει με τρόπο βραδύ, ότι έγινε αργά*’ (332b8-c1). Και καταλήγει στο αξίωμα πως ‘*ό,τι συντελείται με ένα τρόπο, τότε αυτός ο τρόπος είναι που το δημιουργεί, ενώ αν συντελεσθεί με τον αντίθετο τρόπο, τότε πάλι αυτός ο αντίθετος τρόπος είναι εκείνος που το δημιουργεί*’ (332c1-3). Μέχρι αυτό το σημείο του συλλογισμού του απέδειξε ότι υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα στην ατομική πράξη και στον χαρακτηρισμό του ατόμου, μια θέση που του χρειάζεται για να την χρησιμοποιήσει στην απόδειξη ότι ‘σοφία $\neq$ αφροσύνη’. Όμως η απόδειξη γι’ αυτήν την σχέση απαιτεί και μία ακόμη προϋπόθεση· για να ισχύσει η σχέση ‘αν $T \neq X$ & $Y \neq X \Rightarrow T=Y$ ’ πρέπει να αποδειχθεί ότι κάθε έννοια οφείλει να έχει μόνο μία ως αντίθετη, ώστε να μη μπορεί οι έννοιες T & Y να είναι διαφορετικές, διότι τότε η έννοια X εμφανίζεται όχι με μια, αλλά με δυο έννοιες ως αντίθετες. Συνεπώς σπεύδει να τονίσει την μοναδικότητα στις σχέσεις των αντιθέτων εννοιών. Έτσι δηλώνει ότι ‘*το ωραίο έχει ως αντίθετό το άσχημο*’ (332c3-4), ‘*το καλό έχει ως αντίθετό του το κακό*’ (332c5-6), και τέλος ότι ‘*η οξύτονη φωνή έχει ως αντίθετό της την βαρύτονη ομιλία*’ (332c6-7), για να καταλήξει στην συνέχεια στον τονισμό αυτής της μοναδικότητας στην σχέση των αντιθέτων (332c8-9). Μέχρι εδώ ο συλλογισμός του είναι απόλυτα θεμελιωμένος λογικά, και η συνέχεια που ακολουθεί (332d1-336b6) αρκείται σε επαναλήψεις θέσεων που προηγήθηκαν.

333a1-6 «Πότερον οὖν, ὦ Πρωταγόρα, λύσωμεν τῶν λόγων; τὸ ἐν ἐνὶ μόνον ἐναντίον εἶναι, ἢ ἐκεῖνον ἐν ᾧ ἐλέγετο ἕτερον εἶναι σωφροσύνης σοφία, μόριον δὲ ἑκάτερον ἀρετῆς, καὶ πρὸς τῷ ἕτερον εἶναι καὶ ἀνόμοια καὶ αὐτὰ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν, ὥσπερ τὰ τοῦ προσώπου μόρια; Ποιο λοιπόν, Πρωταγόρα, από αυτά τα δυο συμπεράσματα θα απορρίψουμε; Αυτό σύμφωνα με το οποίο μία μόνο έννοια υπάρχει ως αντίθετη σε κάθε μια έννοια, ή εκείνο σύμφωνα με το οποίο υποστηρίζεται ότι η σωφροσύνη είναι διαφορετική από την σοφία, καθώς κάθε μια απ’ αυτές είναι μέρος της Αρετής, και κοντά στο ότι κάθε μια είναι και κάτι το διαφορετικό, πως και οι ιδιότητές τους είναι διαφορετικές, όπως τα μέρη που συνθέτουν το πρόσωπο;»

Ο Σωκράτης έχει φτάσει πλέον στο τέλος του συλλογισμού του, με τον οποίο υποστήριζε την ομοιότητα των εννοιών που συνθέτουν την Αρετή, σε αντίθεση με τον Πρωταγόρα που πίστευε ότι κάθε μια

απ' αυτές τις έννοιες είναι διαφορετική από τις άλλες. Οι επιλογές που έχει πλέον ο Πρωταγόρας είναι δυο, ή να απορρίψει την πρόταση του Σωκράτη, ότι κάθε μία έννοια έχει μόνο μία αντίθετη, πράγμα που οδηγεί κατ' ανάγκην στην ταύτιση της 'σοφίας' με την 'σωφροσύνη', ή να απορρίψει την δική του πρόταση, πως 'σοφία $\neq$ σωφροσύνη'.

333a6-b3 «οὔτοι γὰρ οἱ λόγοι ἀμφοτέροι οὐ πάνυ μουσικῶς λέγονται· οὐ γὰρ συνάδουσιν οὐδὲ συναρμόττουσιν ἀλλήλοις. πῶς γὰρ ἂν συνάδοιεν, εἴπερ γε ἀνάγκη ἐνὶ μὲν ἓν μόνον ἐναντίον εἶναι, πλείοσιν δὲ μή, τῇ δὲ ἀφροσύνῃ ἐνὶ ὄντι σοφία ἐναντία καὶ σωφροσύνη αὐ φαίνεται· Διότι αυτές οι δυο προτάσεις δεν λέγονται αρμονικά. Διότι δεν συμφωνούν ούτε συνταιριάζονται μεταξύ τους. Και πώς είναι δυνατόν να συνταιριάζονταν, αν είναι ἀνάγκη μία έννοια αντίθετη να υπάρχει μόνο σε μια, κι όχι σε περισσότερες, ενώ φαίνεται στην έννοια της αφροσύνης, που είναι μία, να υπάρχουν ως αντίθετες η σοφία και η σωφροσύνη».

Το δίλημμα το οποίο βάζει ο Σωκράτης στον Πρωταγόρα είναι το εξής: 'Συμφωνήσαμε πριν λίγο ότι σε κάθε μία έννοια πρέπει να βρίσκεται μόνο μία ως αντίθετη. Όμως εδώ έχει αποδειχθεί ότι η 'αφροσύνη' έχει δυο έννοιες ως αντίθετες, την 'σοφία' και την 'σωφροσύνη'. Άρα λοιπόν δυο πράγματα πρέπει να συμβαίνουν: ή (1^ο) ότι η 'σοφία' και η 'σωφροσύνη' δεν είναι δυο διαφορετικές έννοιες, αλλά μία με απλώς δυο διαφορετικά ονόματα (η άποψη του Σωκράτη πως 'σοφία = σωφροσύνη'), ή (2^ο) ότι η 'σοφία' και η 'σωφροσύνη' είναι δυο διαφορετικές έννοιες όχι μόνο κατ' όνομα, αλλά και κατ' ουσίαν, (η άποψη του Πρωταγόρα πως αυτές οι δυο έννοιες ως συνθετικά της Αρετής είναι διαφορετικές), όμως τότε πρέπει να αρνηθούμε την αρχή σύμφωνα με την οποία κάθε έννοια πρέπει να έχει μόνο μία ως αντίθετη.

333b8-c1 «ἄρ' αὖ τίς σοι δοκεῖ ἀδικῶν ἄνθρωπος σωφρονεῖν, ὅτι ἀδικεῖ; ἄραγε ἔχεις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κάποιος ἄνθρωπος ἐνὶ εἶναι ἀδίκος κάνει σωστές πράξεις, ὅσον ἀφορὰ τὸ ὅτι ἀδικεῖ;»

Το απαρέμφατο 'σωφρονεῖν' στο χωρίο αυτό έχει την έννοια που είχε και στον προηγούμενο συλλογισμό του Σωκράτη, το ρ. 'σωφρονῶ', δηλ. σχετίζεται με 'σωστές ατομικές πράξεις'. Αυτό που ρωτά εδώ ο Σωκράτης τον Πρωταγόρα είναι 'αν είναι δυνατόν ένας άνθρωπος που κάνει άδικες πράξεις, αυτές οι άδικες πράξεις του να είναι και σωστές'. Αυτή είναι η πρώτη προκειμένη πρόταση ενός δεύτερου συλλογισμού του Σωκράτη, ο οποίος ξεκινά εδώ, όμως δεν θα ολοκληρωθεί, διότι ο Πρωταγόρας με μία εκτενή παρέμβαση θα τον διακόψει. Συνεπώς μένει ανολοκλήρωτος. Ο Πρωταγόρας απαντά πως 'θα ντρεπόταν να απαντήσει καταφατικά' (Αἰσχυνοίμην ἂν ἔγωγε... τοῦτο ὁμολογεῖν, 333c1). Όμως αμέσως μετά δηλώνει πως 'υπάρχουν πολλοί που θα απαντούσαν τώρα καταφατικά' (333c2). Γι' αυτό ο Σωκράτης τον ρωτά αν θέλει να απαντήσει εκπροσωπώντας τον εαυτό του ή τους πολλούς, και ο Πρωταγόρας επιλέγει να απαντήσει ακολουθώντας τους πολλούς. Το ίδιο ερώτημα επαναδιατυπώνεται από τον Σωκράτη (333d4) και Πρωταγόρας απαντά τώρα καταφατικά.

333d4-e2 «δοκοῦσί τινές σοι σωφρονεῖν ἀδικοῦντες;»

Από αυτό το σημείο ξεκινά ο Σωκράτης μια σειρά ερωτήσεων στις οποίες ο Πρωταγόρας απαντά σε όλες καταφατικά. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να αποδέχεται τα εξής με την σειρά που του διατυπώνονται:

1. Αποδέχεται ότι υπάρχουν άνθρωποι που αδικούν κι όμως ενεργούν σωστά. (333d4)
2. Θεωρεί ότι οι σωστές πράξεις οφείλονται σε σωστές απόψεις (-d5)
3. Αποδέχεται πως οι σωστές απόψεις οφείλονται στις σωστές αποφάσεις για όσους αδικούν (-d6)
4. Δέχεται πως όσοι αδικούν έχουν πάρει σωστές αποφάσεις μόνο αν αυτοί ευτυχούν (-d7)
5. Αποδέχεται ότι όντως υπάρχουν πράγματα που είναι καλά. (-d8)
6. Συνδέει τα καλά πράγματα με αυτά που είναι ωφέλιμα στους ανθρώπους, αλλά και αυτά που δεν είναι ωφέλιμα (-e1-2)

Ο σκοπός του Σωκράτη είναι να παρασύρει τον Πρωταγόρα στον πιο πάνω παράλογο συλλογισμό, όπου τον αφήνει να δεχθεί την άμεση σχέση της ‘αδικίας’ με την ‘σωφροσύνη’, ώστε κατόπιν να αποδείξει το ακριβώς αντίθετο, πως δηλ. η ‘σωφροσύνη’ συνδέεται μόνο με την ‘δικαιοσύνη’. Όμως δεν πρόκειται να φτάσει στο τέλος του συλλογισμού του, γιατί θα διακοπεί από τον θυμωμένο – όπως ομολογεί ο ίδιος ο Σωκράτης – Πρωταγόρα.

333e5-334a2 «Πότερον, ἦν δ' ἐγώ, λέγεις, ὦ Πρωταγόρα, ἃ μηδενὶ ἀνθρώπων ὠφέλιμά ἐστιν, ἢ ἃ μηδὲ τὸ παράπαν ὠφέλιμα; καὶ τὰ τοιαῦτα σὺ ἀγαθὰ καλεῖς; Τι ἀπὸ ταῦτο, τοῦ εἶπα ἐγώ, ἐννοεῖς, Πρωταγόρα: αὐτὰ που δεν εἶναι ὠφέλιμα σύμφωνα με τὴν κρίση κανενὸς ἀνθρώπου, ἢ αὐτὰ που δεν εἶναι ὠφέλιμα γενικῶς; Καὶ αὐτὰ ἐσὺ τα θεωρεῖς ὡς καλὰ;»

Στις θέσεις ‘5&6’ του πιο πάνω συλλογισμού του Σωκράτη ο Πρωταγόρας δέχθηκε την ύπαρξη ‘καλῶν’ πραγμάτων, και τα συνέδεσε με αὐτὰ που εἶναι ‘ὠφέλιμα’, ἀλλὰ παραδόξως τα συνέδεσε και με αὐτὰ που ‘δεν εἶναι ὠφέλιμα’. Προφανῶς ἡ δευτέρη αὐτῆ ἀπάντηση του Πρωταγόρα εἶναι ἐκείνη που υποχρεώνει τον Σωκράτη να ζητήσει διευκρινίσεις, γι’ αὐτὸ του ζητεῖ να ἀπαντήσει αν (1^{ον}) θεωρεῖ ὡς ‘καλὰ και μη ὠφέλιμα’ πράγματα που για ὅλους τους ἀνθρώπους εἶναι μη ὠφέλιμα, ἢ (2^{ον}) θεωρεῖ ὡς ‘καλὰ και μη ὠφέλιμα’ πράγματα που γενικῶς εἶναι μη ὠφέλιμα, εἴτε μιλάμε για ἀνθρώπους εἴτε για ζῶα ἢ φυσικὸ περιβάλλον.

334a3-c6 «Οὐδαμῶς, ἔφη· ἀλλ' ἐγῶγε πολλὰ οἶδ' ἃ ἀνθρώποις μὲν ἀνωφελῆ ἐστὶ, καὶ σιτία καὶ ποτὰ καὶ φάρμακα καὶ ἄλλα μυρία, τὰ δὲ γε ὠφέλιμα· τὰ δὲ ἀνθρώποις μὲν οὐδέτερα, ἵπποις δε.....»

Απὸ αὐτὸ το σημεῖο ξεκινά μία μακροσκελὴς ἀπάντηση του Πρωταγόρα, ο οποίος φαίνεται να εἶναι ενοχλημένος ιδιαίτερα με τον τρόπο που κατευθύνει ἔως τώρα ο Σωκράτης τὴν μεταξύ τους συζήτηση, δηλ. υποβάλλοντας ἐρωτήσεις και καλώντας τον Πρωταγόρα να ἀπαντᾷ, καθιστώντας τον ἔτσι κατὰ κάποιον τρόπο ἀπολογούμενο ἢ ἐξεταζόμενο ἢ ἀνακρινόμενο. Ἡ ἀπάντηση που δίνει βασίζεται πάνω στον γνωστὸ σχετικισμό της Σοφιστικῆς. Δέχεται ὅτι υπάρχουν πράγματα καλὰ ἀλλὰ ἀνωφελῆ για κάποιους ἀνθρώπους (σιτία, ποτὰ, φάρμακα, 334a4), και κάποια ἄλλα ὠφέλιμα. Ἀλλὰ πάλι εἶναι καλὰ, ἀλλὰ δεν ἔχουν καμία ἀπολύτως ἐπίπτωση στους ἀνθρώπους, οὔτε καλὴ οὔτε κακὴ (ἀνθρώποις μὲν οὐδέτερα, 334a5), ἔχουν ὅμως ἐπιπτώσεις στα ἄλογα. Κάποια πράγματα ἐπίσης ἐπιδρουν στα βόδια, ἐνῶ κάποια ἄλλα μόνο σε σκύλους (334a6). Καὶ κάποια ἄλλα πάλι δεν ἐπιδρουν στα ζῶα, ἀλλὰ στα φυτὰ, ἐνῶ υπάρχουν και κάποια που εἶναι ἐνερgetικά για τις ρίζες τους, ἀλλὰ ἐπιβλαβὴ για τα φυλλώματά τους (334a7-b3).

9^η Ενότητα 334c7-338e5: Ο Πρωταγόρας ενοχλεῖται ἀπὸ τὴν ἔως τώρα μέθοδο που ἀκολουθεῖ ο Σωκράτης στην συζήτηση υποβάλλοντας συνεχῶς ἐρωτήσεις. Ο Σωκράτης δηλώνει πως δεν μπορεῖ να παρακολουθήσει τὴν μορφή ἐκτενῶν ομιλιῶν που προτείνει ο Πρωταγόρας, και ο συζήτηση φαίνεται να οδηγεῖται σε ἀδιέξοδο, ὅσον ἀφορὰ τὴν ἀκολουθούμενη μέθοδο.

Ο Σωκράτης φαίνεται να εἶναι ιδιαίτέρως ενοχλημένος με τὴν προσπάθεια του Πρωταγόρα να διακόψει τον ἔως τώρα τρόπο διαλόγου με ἐρωτήσεις και ἀπαντήσεις. Απορρίπτει τὴν μακροσκελὴ ἐπιχειρηματολογία που υιοθετεῖ ο Πρωταγόρας προφασίζόμενος τὴν κακὴ του μνήμη. Ο Πρωταγόρας ἀντιδρᾷ και εἰρωνεύεται τον Σωκράτη λέγοντάς του πως ‘θέλεις τελικὰ να σου δίνω τις ἀπαντήσεις που ἐγὼ θέλω, ἢ μήπως θέλεις τελικὰ να σου δίνω τις ἀπαντήσεις που ἐσὺ προτιμᾷς; 334e2-3’. Καὶ ἀμέσως μετὰ προχωρεῖ σε μία δήλωση ιδιαίτέρως ἐγωιστική, ‘αν ἐγὼ ἀπαντοῦσα στο κάθε ἔως τώρα συνομιλητῇ μου με τον τρόπο που ἐκεῖνος θα ἠθέλε ἢ θα πρότεινε, τότε δεν θα εἶχα αὐτὸ το περίφημο ὄνομα που τώρα ἔχω στην Ελλάδα, 335a4-8’. Ο Σωκράτης περνά στην ἀντεπίθεση λέγοντας πως αν τελικὰ ο Πρωταγόρας πίστευε πως ἦταν ο πιο ικανὸς συνομιλητῆς μέσα στον Ἑλλαδικό

χώρο, τότε θα έπρεπε να δεχόταν όποια μορφή διαλόγου θα του πρότεινε ο συνομιλητής του. Και λέγοντας αυτά δηλώνει πως είναι έτοιμος να αναχωρήσει λόγου εργασίας. Παρεμβαίνει όμως ο Καλλίας και προτείνει την συνέχιση του μεταξύ τους διαλόγου λέγοντας ότι και ο Πρωταγόρας έχει δικαίωμα να προτείνει τον τρόπο επιχειρηματολογίας που εκείνος θέλει. Και ενώ η συζήτηση φαινόταν πως έφτανε στο τέλος της, αφού ο Σωκράτης επέμενε πως αν ο Πρωταγόρας επιθυμούσε την συνέχιση του διαλόγου, θα έπρεπε να δεχθεί τις δικές του προτάσεις, παίρνει τον λόγο ο Αλκιβιάδης (336b7-d5). Στον σύντομο λόγο του υποστηρίζει ότι ο Σωκράτης δεν είναι συνηθισμένος σε μεγάλους μονολόγους, και του αποδίδει τα εύσημα για το γεγονός ότι είχε το θάρρος να παραδεχθεί την αδυναμία του σ' αυτήν την μέθοδο διαλόγου. Το σωστό κατά την γνώμη του είναι ο Πρωταγόρας να παραδεχθεί κι αυτός την δική του αδυναμία στις σύντομες ερωτήσεις και απαντήσεις. Και καταλήγει στο συμπέρασμα πως η Σωκρατική μέθοδος των ερωτήσεων-απαντήσεων είναι προτιμότερη, γιατί αποφεύγονται έτσι οι παρεξηγήσεις. Κατόπιν πήρε τον λόγο ο Κριτίας (336d6-e4) ο οποίος βρήκε πως οι παρεμβάσεις Καλλία και Αλκιβιάδη ήταν μεροληπτικές, του πρώτου υπέρ του Πρωταγόρα ενώ του δεύτερου υπέρ του Σωκράτη, και προτείνει να τηρήσουν όλοι οι υπόλοιποι μία ουδέτερη στάση προκειμένου οι δυο άνδρες να συνεχίσουν τον μεταξύ τους διάλογο. Αμέσως μετά πήρε τον λόγο ο Πρόδικος, του οποίου η ομιλία είναι μια επίδειξη ικανότητας στην γλωσσική ευκρίνεια.

337a2-6 «*χρή γάρ τοὺς ἐν τοιοῖσδε λόγοις παραγιγνομένους κοινούς μὲν εἶναι ἀμφοῖν τοῖν διαλεγομένοιν ἀκροατάς, ἴσους δὲ μή—ἔστιν γὰρ οὐ ταυτόν· κοινῇ μὲν γὰρ ἀκοῦσαι δεῖ ἀμφοτέρων, μὴ ἴσον δὲ νεῖμαι ἑκατέρῳ, ἀλλὰ τῷ μὲν σοφωτέρῳ πλέον, τῷ δὲ ἀμαθεστέρῳ ἔλαττον. Διότι πρέπει αὐτοῖ που παρενρίσκονται ὡς ἀκροατές σε παρόμοιες ἀντιλογίες να εἶναι ἀμερόληπτοι, ὅμως σε καμία περίπτωση, ὅμως σε καμία περίπτωση ἰσότονοι. Καθὼς αὐτές οι δυο καταστάσεις δεν εἶναι ἴδιες. Διότι πρέπει να τους ἀκούσουμε και τους δύο με τον ἴδιο τρόπο, ὅμως να μη διαθέσουμε τους εαυτούς μας με ἴσο τρόπο στον ἕνα και στον ἄλλον, ἀλλὰ σ' αὐτόν που εἶναι πιο σοφός, να διατεθούμε περισσότερο, ἐνὸς σ' ἐκείνον που εἶναι πιο ἀμαθής, λιγότερο.*»

Δύο ὁρους ἐξετάζει και ἀντιπαραθέτει ἐδῶ ο Πρόδικος, τα ἐπίθετα 'κοινός' και 'ἴσος'. Με το με το 'κοινός' δίνει ἔμφαση κυρίως στην ἀπροκατάληπτη ἀντιμετώπιση, ἐνὸς το 'ἴσος' ἔχει την σημασία των ἰσων ἀποστάσεων. Αὐτό που ἐννοεῖ εἶναι πως θα πρέπει να ἀκούσουν τους δυο συνομιλητές ἀνεπηρέαστα ἀπὸ συμπάθειες, γνωριμίες ἢ ἀντιπάθειες, ἀλλὰ ὅμως να μη διστάσουν να δείξουν την προτίμησή τους σ' αὐτόν ο οποίος θα τους φανεῖ πιο ευφυής.

337a6-b3 «*ἐγὼ μὲν καὶ αὐτός, ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, ἀξιῶ ὑμᾶς συγχωρεῖν καὶ ἀλλήλοις περὶ τῶν λόγων ἀμφισβητεῖν μὲν, ἐρίζειν δὲ μή—ἀμφισβητοῦσι μὲν γὰρ καὶ δι' εὐνοίαν οἱ φίλοι τοῖς φίλοις, ἐρίζουσιν δὲ οἱ διάφοροί τε καὶ ἐχθροὶ ἀλλήλοις. Εγὼ ο ἴδιος, Πρωταγόρα και Σωκράτη, ἔχω την ἀξίωση εσεῖς να συμφωνήσετε και να μεταξὺ σας να ἀντιπαραταχθεῖτε ὡς πρὸς τα ἐπιχειρήματά σας, ὅμως σε καμία περίπτωση να μην διαπληκτισθεῖτε, διότι ἀντιπαρατάσσονται με πνεῦμα φιλικό ἀκόμη και οι φίλοι μεταξύ τους, ὅμως διαπληκτίζονται ἐκεῖνοι που ἔχουν ἔντονες διαφορές μεταξύ τους και εἶναι ἐχθροί.*»

Το δεύτερο ζεύγος ἐννοιῶν εἶναι τα ρρ. 'ἀμφισβητῶ' και 'ἐρίζω'. Στο πρώτο ἀποδίδεται η σημασία του 'ἀντιπαρατάσσομαι' σε κάποιον ἢ σε κάτι, και στο δεύτερο η σημασία της 'ἐχθρότητας'. Σύμφωνα με τον Πρόδικο ὅσοι 'ἀμφισβητοῦν' δεν 'ἐρίζουν', ἀλλὰ ἀπλῶς ἀντιπαρατάσσουν ἀπόψεις διαφορετικές, ἐνὸς ὅσοι 'ἐρίζουν' ἐκτός ἀπὸ την 'ἀντιπαράθεση' ἐκφράζουν με μία ἀπέχθεια ο ἕνας πρὸς τον ἄλλον, μία ἀντιπάθεια.

337b4-7 «*ὕμεῖς τε γὰρ οἱ λέγοντες μάλιστ' ἂν οὕτως ἐν ἡμῖν τοῖς ἀκούουσιν εὐδοκιμοῖτε καὶ οὐκ ἐπαινοῖσθε—εὐδοκιμεῖν μὲν γὰρ ἔστιν παρὰ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀκουόντων ἄνευ ἀπάτης, ἐπαινεῖσθαι δὲ ἐν λόγῳ πολλάκις παρὰ δόξαν ψευδομένων. Και εσεῖς οι οποίοι ἔχετε τον λόγο,*

στον υπέρτατο βαθμό αποκτάτε καλή φήμη αλλά όχι επαίνους. Διότι η απόκτηση καλής φήμης προέρχεται από την ψυχή εκείνων που ακούνε χωρίς ίχνος υποκρισίας, ενώ ο έπαινος πολλές φορές βρίσκεται στα λόγια από την αντίληψη ανθρώπων που ψεύδονται.»

Εδώ ο Πρόδικος αντιπαραβάλλει τις έννοιες ‘εὐδοκιμῶ’ και ‘ἐπαινοῦμαι’. Σύμφωνα με την πρώτη αποκτώ καλή φήμη σαν συνέπεια μιας ειλικρινούς εκτιμήσεως στο πρόσωπό μου, ενώ σύμφωνα με την δεύτερη δέχομαι κάποιες καλές κριτικές πολλές φορές χωρίς να τις πιστεύουν εκείνοι που τις λένε.

337c1-4 «ἡμεῖς τ' αὖ οἱ ἀκούοντες μάλιστ' ἂν οὕτως εὐφραينوίμεθα, οὐχ ἡδοίμεσθα—εὐφραίνεσθαι μὲν γὰρ ἔστιν μανθάνοντά τι καὶ φρονήσεως μεταλαμβάνοντα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ, ἡδεσθαι δὲ ἐσθιοντά τι ἢ ἄλλο ἡδὺ πάσχοντα αὐτῷ τῷ σώματι. Καὶ εμεῖς που σας ακούμε εἶναι δυνατόν να αισθανθούμε μία απόλαυση, κι όχι βέβαια ευχαρίστηση. Διότι είναι δυνατόν να απολαύσω κάτι αφού το μάθω και πάρω μέρος σ' αυτήν την αντίληψη με την λογική μου, ενώ είναι δυνατόν να νοιώσω ευχαρίστηση τρώγοντας ή παθαίνοντας κάτι άλλος στο σώμα μου.»

Η διάκριση των απολαύσεων που κάνει εδώ ο Πρόδικος μεταξύ ‘πνευματικών’ και ‘σωματικών’ απολαύσεων, είναι συμβατική και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αφού όλες γενικώς οι απολαύσεις καταλήγουν στον εγκέφαλο μέσω των αισθήσεων, και από αυτήν την άποψη κρίνονται όλες ως ‘πνευματικές’. Κι αν δεχθούμε ότι όντως μπορεί να γίνει αυτή διάκριση ανάμεσα σε μία απόλαυση που θα προέλθει από την ανάγνωση ενός μυθιστορήματος, ως παράδειγμα πνευματικής απόλαυσης, και σ' εκείνην που θα νοιώσει κάποιος τρώγοντας ένα ωραίο και γευστικό έδεσμα, πού θα καταταγούν τόσες διαφορετικές απολαύσεις, ας πούμε η θέα ενός ωραίου λουλουδιού, το άρωμά του, η θέα ενός ηλιοβασιλέματος.

Αμέσως μετά παίρνει τον λόγο ο Ιππίας (337c5-338b1). Κατηγορεί και τους δυο ότι έχουν καταφύγει σε μία εριστική αντιπαράθεση που δεν ταιριάζει ούτε στους ίδιους ούτε στην πόλη που τώρα βρίσκονται. Προτείνει να βρεθεί μία μέση λύση, δηλ. και ο Πρωταγόρας να μικρύνει την χρονικά διάρκεια των λόγων του, αλλά και ο Σωκράτης να περιορίσει τον αριθμό των ερωτημάτων που υποβάλλει στον Πρωταγόρα.

337c7-d3 «ὦ ἄνδρες, ἔφη, οἱ παρόντες, ἡγοῦμαι ἐγὼ ὑμᾶς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι— φύσει, οὐ νόμῳ· τὸ γὰρ ὁμοῖον τῷ ὁμοίῳ φύσει συγγενές ἐστιν, ὃ δὲ νόμος, τύραννος ὢν τῶν ἀνθρώπων, πολλὰ παρὰ τὴν φύσιν βιάζεται. Συνδαιτηγμένες, εἶπε, εσεῖς που τώρα είσθε παρόντες, εγώ σας θεωρώ εσάς συντρόφους μου και φίλους και συμπολίτες όλους — με βάση την φύση κι όχι τον νόμο. Διότι πάντοτε το ὁμοιο βρίσκεται κοντά σ' εκείνο που του μοιάζει εκ φύσεως, ενώ ο νόμος, ο οποίος επιβάλλεται στους ανθρώπους τυραννικά, παραβιάζει πολλά πράγματα αντίθετα με την φύση»

Ο Πρόδικος θα κάνει μία συμβιβαστική πρόταση για αμοιβαία υποχώρηση και των δυο στον τρόπο επιχειρηματολογίας τους. Όμως δεν χάνει την ευκαιρία ως γνήσιος εκπρόσωπος της Σοφιστικής να επιτεθεί στον ‘νόμο’ και σε ό,τι ισχύει συμβατικά, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει ‘εκ φύσεως’, και που γι’ αυτόν τον λόγο είναι πιο γνήσιο και αυθεντικό. Το νόημα των λόγων του είναι πως ‘αφού είμαστε όλοι συμπολίτες Αθηναίοι, όχι γιατί το λέει ο ληξιαρχικός νόμος, αλλά γιατί η ίδια η ομοιότητα της φυσικής μας υπάρξεως το επιβεβαιώνει, γι’ αυτό πρέπει να πάψουμε να αντιπαρατιθέμεθα σαν εχθροί και πρέπει να βρούμε μία συμβιβαστική λύση’. Ο Πρόδικος εδώ βρίσκει την ευκαιρία να επιτεθεί στην έννοια του συμβατικού ‘νόμου’ γενικώς επικρίνοντάς τον για το γεγονός ότι δημιουργεί ψευδείς εντυπώσεις σε αντίθεση με την ‘φύση’ της οποίας τα αποτελέσματα είναι πάντοτε γνήσια. Η αντίθεση των εννοιών ‘φύσις’ και ‘νόμος’ με πολύ απλά λόγια σημαίνει την αντιπαράθεση όλων αυτών που ισχύουν εκ φύσεως ακολουθώντας τους φυσικούς κανόνες δημιουργίας και φθοράς, με εκείνα που ισχύουν γιατί το θέλησαν οι άνθρωποι κατόπιν κοινής (;) συμφωνίας. Τα πράγματα όμως δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται. Όντως από την μια πλευρά έχουμε τους νόμους ή κανόνες της φύσεως. Από την άλλη

όμως πλευρά, αυτήν την ανθρώπινης συμβατικότητας και συμφωνίας, υπάρχουν δυο κατηγορίες τέτοιων συμβατικών φαινομένων: (α) πρόκειται για εκείνα τα οποία οι άνθρωποι αποφάσισαν να είναι έτσι όπως είναι. Δηλ. οι άνθρωποι ήταν εκείνοι που κάποτε έδωσαν συγκεκριμένο εννοιολογικό περιεχόμενο σ' αυτά τα φαινόμενα. (β) πρόκειται για φαινόμενα τα οποία δεν έχουν κανένα συγκεκριμένο εννοιολογικό περιεχόμενο, αλλά απλώς τους έχει αποδοθεί μια τυχαία ονομασία και τίποτε άλλο. Τόσο τα (α) όσο και τα (β) φαινόμενα ισχύουν με βάση τον 'νόμο', αλλά με εντελώς διαφορετικό τρόπο. Ένα κλασσικό παράδειγμα για τα συμβατικά φαινόμενα της (β) κατηγορίας που ισχύουν με την συμβατική ονομασία τους, έχουμε από μια πληροφορία από στους 'Νόμους' του Πλάτωνα: εκεί ο 'Αθηναίος' ομολογεί ότι: «θεούς, ὦ μακάριε, εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι τέχνη, οὐ φύσει ἀλλὰ τισιν νόμοις, καὶ τούτους ἄλλους ἄλλῃ, Πλ.Νόμ.889e. Και αυτοί εδώ οι άνθρωποι, φίλε μου, ισχυρίζονται ότι οι θεοί υπάρχουν με τεχνικό τρόπο, κι όχι εκ φύσεως, αλλά με βάση κάποιους νόμους, οι οποίοι διαφέρουν από τόπο σε τόπο». Στο χωρίο αυτό φαίνεται πως οι θεοί δεν είναι απλώς φτιαγμένοι με βάση τον 'νόμο', αλλά με βάση 'νόμο' ο οποίος απλώς έθεσε, όρισε διαφορετικές ονομασίες σε διαφορετικές θεότητες σε διαφορετικές κοινωνίες. Είναι προφανές ότι εδώ με την έκφραση 'ἀλλὰ τισιν νόμοις' δεν υπονοείται ένα αυθαίρετο ή συμβατικό μεταφυσικό ή θεϊκό περιεχόμενο, αλλά μία αυθαίρετη και συμβατική ονομασία. Επίσης ένα κλασσικό παράδειγμα για τα συμβατικά φαινόμενα της (α) ομάδας που ισχύουν με το συμβατικό εννοιολογικό τους περιεχόμενο, έχουμε στο ίδιο χωρίο των 'Νόμων', αμέσως στην συνέχεια, όπου ο 'Αθηναίος' προσθέτει ότι: «Τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ' ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα, ἅ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν, τότε κύρια ἕκαστα εἶναι, Πλ.Νόμοι, ὅ.π. Προκειμένου για τα πράγματα που θεωρούνται δίκαια, αυτά δεν υπάρχουν σε καμία περίπτωση εκ φύσεως, αλλά οι άνθρωποι βρίσκονται συνεχώς σε αντιπαράθεση μεταξύ τους και συνεχώς τα αλλάζουν, και όσα δίκαια τα μεταβάλλουν, και όταν τα μεταβάλλουν, τότε το κάθε ένα απ' αυτά αποκτά εγκυρότητα». Εδώ τώρα φαίνεται ότι η έννοια του περιεχομένου των νόμων και η ειδολογική διαφορά τους από τόπο σε τόπο οφείλεται σε συμφωνίες που έκαναν οι άνθρωποι, οι οποίες αφορούν το εννοιολογικό περιεχόμενο των νόμων κι όχι την ονομασία του.

Ο Ιππίας ολοκλήρωσε την παρέμβασή του προτείνοντας να διοριστεί ένα διαιτητής ο οποίος θα μετρά τον χρόνο ομιλίας του καθ' ενός έτσι, ώστε να μην υπάρξουν παρεκβάσεις από την τήρηση στο εξής ενός μέτρου στην ομιλία και των δυο. Ο Καλλίας βρήκε την πρόταση πολύ ενδιαφέρουσα και κάλεσε τον Σωκράτη να εκλέξει ένα εκ των παρευρισκομένων ως διαιτητή. Όμως ο Σωκράτης αρνείται την διαμεσολάβηση ενός διαιτητή.

338b5-c1 «εἴτε γὰρ χείρων ἔσται ἡμῶν ὁ αἰρεθείς, οὐκ ὀρθῶς ἂν ἔχοι τὸν χείρω τῶν βελτιόνων ἐπιστατεῖν...ὁ γὰρ ὅμοιος ἡμῖν ὅμοια καὶ ποιήσει, ὥστε ἐκ περιττοῦ ἡρήσεται...ἀλλὰ δὴ βελτίονα ἡμῶν αἰρήσεσθε. τῇ μὲν ἀληθείᾳ, ὡς ἐγὼμαι, ἀδύνατον ὑμῖν ὥστε Πρωταγόρου τοῦδε σοφώτερόν τινα ἐλέσθαι. Ἄν αὐτός που θα διαιτητεύσει εἶναι κατώτερος ἀπὸ ἐμᾶς, τότε δεν θα ἦταν σωστό ο κατώτερος να επιβλέπει τους ανώτερους του...Ἄν πάλι εἶναι ὅμοιος με ἐμᾶς, τότε θα κάνει κι αὐτός ὅ,τι κάνουμε κι εμεῖς, ὥστε εἶναι περιττὸ να ἐκλεγεί...Ὅμως θα ἐκλέξετε κάποιον καλύτερο ἀπὸ ἐμᾶς. Στην πραγματικότητα, ὅπως ἐγὼ νομίζω, εἶναι ἀδύνατον σε σας να ἐκλέξετε κάποιον πιο σοφὸ ἀπὸ τον Πρωταγόρα». Είναι προφανές ότι ο Σωκράτης θέλει πάσει θυσία να αποφύγει την διαμεσολαβητική παρουσία ενός διαιτητικού παράγοντα, και προβάλλει ως δικαιολογία τρεις συλλογισμούς: 1^{ον}) αν εκλεγεί κάποιος κατώτερος ἀπὸ ἐμᾶς, αὐτὸ θα εἶναι ἀνεπίτρεπτο για την διαδικασία, 2^{ον}) αν εκλεγεί κάποιος ἴδιος με ἐμᾶς, θα κάνει ὅ,τι και εμεῖς, ὁπότε η ἐκλογή του θα εἶναι ἀνώφελη. 3^{ον}) αν εκλεγεί κάποιος ανώτερος ἀπὸ τον Πρωταγόρα, αὐτὸ θα εἶναι ἀδύνατον. Συνεπὸς δεν ἔχει νόημα να ἐκλεγεί κανείς.

Ο Σωκράτης προτείνει η συζήτηση να συνεχίσει με τον τρόπο που εκείνος έχει ξεκινήσει, δηλ. με ερωτήσεις και απαντήσεις. Δηλώνει πρόθυμος να πάρει το λόγο ο Πρωταγόρας και να απευθύνει εκείνος πλέον ερωτήσεις

στον Σωκράτη, αν θεωρεί ενοχλητικό να ερωτάται ο ίδιος ως ανακρινόμενος. Και όταν έρθει η ώρα να υποβάλει ερωτήματα ο Σωκράτης, αν ο Πρωταγόρας αδυνατεί να απαντήσει, τότε οι παρευρισκόμενοι να παρεμβαίνουν για να του εξηγούν πώς έχει το ερώτημα. Ο Πρωταγόρας δεν φάνηκε ενθουσιασμένος με αυτήν την πρόταση, όμως τελικά αναγκάστηκε να δεχθεί. Και ο διάλογος συνεχίζεται.

10^η Ενότητα 338e6-347a5: Ο Πρωταγόρας επιλέγει ένα ποίημα του Σιμωνίδη, για να ξεκινήσει με αυτό τις ερωτήσεις που έχει να υποβάλει στον Σωκράτη.

Μη ξεχνάμε ότι ο διάλογος αυτός ξεκίνησε με τον Πρωταγόρα να υποστηρίζει πως είναι δάσκαλος της ‘Αρετής’, και τον Σωκράτη να αναπτύσσει τα επιχειρήματά του πως η ‘Αρετή’ δεν διδάσκεται. Βέβαια αυτό που αρνείται ο Σωκράτης είναι η μετάδοση της ‘Αρετής’ με διδασκαλικές μεθόδους από τον δάσκαλο στον μαθητή, ενώ αντιθέτως πιστεύει ότι η ‘Αρετή’ κάλλιστα ανακαλύπτεται και μεταδίδεται μέσω της ‘διαλεκτικής’. Ο Πρωταγόρας δεν μπορεί να αντιληφθεί την διαφορά ανάμεσα στο ‘*διδάσκειν την Αρετήν*’ και στο ‘*ανακαλύπτω την Αρετήν*’, και γι’ αυτό τον λόγο έφερε ανέφερε τον μύθο του Προμηθέα, για να δείξει ότι η ‘Αρετή’ έχει δοθεί πρωτογενώς από τον Δία σε όλους τους ανθρώπους, και απομένει στους δασκάλους της ‘Αρετής’ να καλλιεργήσουν αυτό το πρωτόπλασμα. Βλέποντας ο Σωκράτης την κατάρρευση των επιχειρημάτων του η μόνη λύση που βρήκε για να αντικρούσει τον Πρωταγόρα ήταν να επιδιώξει την ορθή διατύπωση του ορισμού της ‘Αρετής’. Αν μπορέσει να αποδείξει ότι ‘Αρετή = Δικαιοσύνη = Σωφροσύνη’, τότε θα μπορέσει να αποδείξει ότι επειδή οι έννοιες ‘Δικαιοσύνη – Σωφροσύνη’ δεν διδάσκονται, αλλά προσεγγίζονται μέσω του ορισμού τους διαλεκτικά, και τότε θα έχει αποδείξει ότι η ‘Αρετή’ δεν διδάσκεται, αλλά ότι το εννοιολογικό της περιεχόμενο είναι εκείνο που ανακαλύπτεται με τον ορισμό της μέσω της διαλεκτικής. Τώρα που ο διάλογος ξεκίνησε εκ νέου, ο Πρωταγόρας έχει πλέον αντιληφθεί ότι ο Σωκράτης έχει σκοπό να οδηγήσει την συζήτηση εκεί που τον συμφέρει, δηλ. στον ορισμό της ‘Αρετής’, κι ότι έτσι θα κατορθώσει να αποδείξει την αδυναμία διδασκαλίας της με διδακτικές μεθόδους. Γι’ αυτό φτιάχνει ένα συλλογισμό με τον οποίον θα αποδείξει αυτό που ‘*τόρα*’ έχει μεγάλη σημασία γι’ αυτόν, πως δηλ. ‘*ο ορισμός της Αρετής είναι ένα θέμα πολύ δύσκολο, και κάθε αναζήτηση του ακριβούς περιεχομένου της είναι μάταιη*’. Ο συλλογισμός του θα στηριχθεί σε ένα ποιητικό απόσπασμα από τον Σιμωνίδη. Πριν όμως το παραθέσει, πρέπει να αποσπάσει την ομολογία του Σωκράτη πως τα ποιητικά κείμενα των σημαντικών ποιητών του παρελθόντος συνιστούν αδιαφιλονίκητα δείγματα παιδείας. Και αυτό θα κάνει αμέσως τώρα:

338e6-339a3 «*Ὑγούμαι, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐγὼ ἀνδρὶ παιδείας μέγιστον μέρος εἶναι περὶ ἐπῶν δεινὸν εἶναι· ἔστιν δὲ τοῦτο τὰ ὑπὸ τῶν ποιητῶν λεγόμενα οἷόν τ' εἶναι συνιέναι ἃ τε ὀρθῶς πεποιήται καὶ ἃ μὴ, καὶ ἐπίστασθαι διελεῖν τε καὶ ἐρωτώμενον λόγον δοῦναι. Πιστεύω, Σωκράτη, ὅτι σημαντικὸ μέρος της παιδείας ἐνός ἀνδρα εἶναι ἡ ἰκανότητά του στὴν ποίηση. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτός θα εἶναι ἰκανὸς νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ λόγια τῶν ποιητῶν, δηλ. ποια εἶναι σωστά καὶ ποια λάθος, καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ ἀναλύει καὶ ὅταν ἐρωτᾶται νὰ ἀπαντᾷ*»

Ο Πρωταγόρας δημιουργεί ένα συλλογισμό με τον οποίον πιστεύει ότι θα παγιδεύσει τον Σωκράτη στο συμπέρασμα ότι οι σημαντικοί ποιητές του παρελθόντος συνιστούν ακλόνητα στοιχεία παιδείας. Ο συλλογισμός του είναι ο εξής:

- i. *Απόδειξη παιδείας = η ικανότητα στην επική ποίηση*
- ii. *Ικανότητα στην επική ποίηση = επίγνωση των μηνυμάτων των επικών ποιητών*
- iii. *ΑΡΑ: Παιδεία έχει όποιος μπορεί να ερμηνεύει τα μηνύματα των επικών ποιητών*

Μέχρι εδώ ο Πρωταγόρας φαίνεται ότι έχει αποσπάσει από τον Σωκράτη την παραδοχή πως ‘*παιδεία = γνώση των μηνυμάτων των επικών ποιητών*’. Αυτή η παραδοχή έχει μεγάλη σημασία για τον Πρωταγόρα, γιατί αμέσως μετά παρουσιάζει ένα ποίημα του Σιμωνίδη. Από αυτό διασώζονται 31 στίχοι. Αμέσως μετά παρουσιάζονται οι στχχ. 1-3 της πρώτης στροφής και οι στχχ. 4-9 της δεύτερης στροφής:

1 ἄνδρ' ἀγαθὸν μὲν ἀλαθέως γενέσθαι
χαλεπὸν χερσίν τε καὶ ποσὶ καὶ νόωι
τετράγωνον ἄνευ ψόγου τετυγμένον·
(.....)

οὐδέ μοι ἐμμελέως τὸ Πιττάκειον
5 νέμεται, καίτοι σοφοῦ παρὰ φωτὸς εἰ-
ρημένον· χαλεπὸν φάτ' ἐσθλὸν ἔμμεναι.
θεὸς ἂν μόνος τοῦτ' ἔχοι γέρας, ἄνδρα δ' οὐκ
ἔστι μὴ οὐ κακὸν ἔμμεναι,
ὄν ἀμήχανος συμφορὰ καθέληι·

Ένας ἄνδρας να γίνει ἐνάρετος με τέλειο τρόπο
εἶναι δύσκολο και στα χέρια και στα πόδια και στον νου
τετραγωνισμένος φτιαγμένος χωρίς κανένα ελάττωμα
(.....)
Και δεν μου φαίνεται φροντισμένη η γνώμη του Πιττακού
ὅτι εἶναι, ἔστω κι αν ἀπὸ ἄνδρα σοφὸ ἔχει λεχθεῖ·
δηλ. ισχυρίζεται ὅτι εἶναι δύσκολο να εἶναι κάποιος ἐνάρετος.
Μόνο ο θεὸς μπορεί να ἔχει αὐτὴν την τιμὴ, ἐνῶ ἕνας ἄνδρας
εἶναι ἀδύνατον να μην εἶναι ελαττωματικός,
ὅταν αὐτὸν τον βρει μια ἀκαταμάχητη συμφορὰ.

Πρόκειται για ένα ποίημα το οποίο σήμερα έχει διασωθεῖ εντελῶς τυχαία στα δυο αὐτά αποσπάσματα, τα οποία χρησιμοποιούνται μέσα στον 'Πρωταγόρα'. το ενδιαμέσο τμήμα είναι χαμένο. Αυτό που πραγματικά και λέει και εννοεῖ ἐδῶ ο Σιμωνίδης εἶναι: (στο 1^ο ἀπόσπασμα): «Εἶναι πολὺ δύσκολο ἕνας ἄνδρας να ἐμφανιστεῖ με μία τέλεια και ολοκληρωμένη μορφή Ἀρετῆς ἐπάνω του, τέτοια που να ἀγγίζει και τις σωματικές και τις πνευματικές του ικανότητες»· και πράγματι ἔχει δίκιο. Ἀμέσως μετὰ (στο 2^ο ἀπόσπασμα) λέει ὅτι: «Διαφωνῶ με τον Πιττακό, ο οποίος ισχυριζόταν ὅτι εἶναι δύσκολο ἕνας ἄνδρας να εἶναι (:παραμείνει) ἐνάρετος». Προφανῶς ο Πιττακὸς με την ρῆση του αὐτὴν ἐννοοῦσε ὅτι «δεν μπορεί ἕνας ἄνδρας να παραμείνει για μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἱκανός και σωματικά και πνευματικά». Ὅταν τώρα ο Σιμωνίδης διαφωνεῖ με αὐτὴν την γνώμη του Πιττακού, αὐτὸ δεν σημαίνει πως ἀποδέχεται την ἀκριβῶς ἀντίθετη ἐννοια του 'χαλεπὸν', δηλ. το 'ῥάδιον (:εύκολο)'. Διότι ὅταν δυο ἐννοιες Χ & Ψ εἶναι ἀντίθετες, τότε 'αν ὄχι Χ', δεν συνεπάγεται αὐτομάτως το 'Ψ', οὔτε πάλι 'αν ὄχι Ψ', τότε αὐτομάτως το 'Χ'. Δηλ. δεν μπορεί 'αν κάτι δεν εἶναι κρύο, τότε να εἶναι ζεστό', ἢ 'αν κάτι δεν εἶναι ζεστό, τότε να εἶναι κρύο'. Ο Σιμωνίδης διαφωνεῖ με την ἀποψη του Πιττακού πως 'εἶναι δύσκολο ἕνας ἄνδρας να παραμείνει ἐνάρετος', ὄχι ὁμως με την λογική ὅτι κατὰ την γνώμη του 'εἶναι εύκολο ἕνας ἄνδρας να παραμείνει ἐνάρετος', ἀλλὰ με την λογική ὅτι 'εἶναι ἀδύνατον ἕνας ἄνδρας να παραμείνει ἐνάρετος', γι' αὐτὸ και ἀμέσως μετὰ προσθέτει ὅτι 'αὐτὸ το προνόμιο-τιμὴ (γέρας) το ἔχει μόνο ο θεός'. Τώρα ο Πρωταγόρας φαίνεται ὅτι ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν την διαφωνία του Σιμωνίδη με την λογική του ὅτι 'αν κάτι δεν εἶναι δύσκολο, τότε εἶναι εύκολο'. γι' αὐτὸ και διαπιστώνει πως ἀνάμεσα στα δυο αὐτά ἀποσπάσματα ὑπάρχει ἀντίφαση, γιατί ἐνῶ στο πρώτο ο Σιμωνίδης δηλώνει πως η κατὰκτηση της τέλειας ἀρετῆς εἶναι ἀδύνατη, στο δεύτερο με την διαφωνία του αὐτὴ δηλώνει ὅτι το ἴδιο πράγμα εἶναι εύκολο. Ένας ἄνδρας αὐτοῦ του πνευματικὸ διαμετρήματος να ἔκανε αὐτὸ το φρικτὸ σφάλμα, εἶναι μη ἀποδεκτό, γι' αὐτὸ το σίγουρο εἶναι πως ο Πρωταγόρας ἐξέλαβε 'έτσι' την διαφωνία του Σιμωνίδη, γιατί ἔτσι τον ἐξυπηρετοῦσε ὥστε να φανεῖ πως ὑπάρχει ἀντίφαση σχετικὰ με την 'Ἀρετή'.

339b1-3 «ἄνδρ' ἀγαθὸν μὲν ἀλαθέως γενέσθαι / χαλεπὸν χερσίν τε καὶ ποσὶ καὶ νόωι / τετράγωνον ἄνευ ψόγου τετυγμένον, Σιμων. Διθύρ. Ἀπ.37 Το να γίνει ἕνας ἄνδρας ἀληθινὰ καλός / εἶναι δύσκολο, και στα χέρια και στα πόδια και στο μυαλό του / τετραγωνισμένος χωρίς να ἔχει το παραμικρὸ ψεγάδι»

Ο Πρωταγόρας παρουσιάζει στον Σωκράτη το πρώτο ἀπόσπασμα ἀπὸ το ποίημα του Σιμωνίδη, το οποίο ἦταν γνωστὸ ἤδη στον Σωκράτη, ὅπου η ἀπόκτηση της 'Ἀρετῆς' ὡς ολοκληρωμένης ἐννοιας ἐμφανίζεται ὡς ἰδιαιτέρως δύσκολη. Ἀμέσως μετὰ θα του ἐκθέσει το δεύτερο.

339c3-5 «οὐδέ μοι ἐμμελέως τὸ Πιττάκειον / νέμεται, καίτοι σοφοῦ παρὰ φωτὸς εἰ/ρημένον· χαλεπὸν φάτ' ἐσθλὸν ἔμμεναι Δεν θεωρῶ ὅτι εἶναι σωστή η ἀποψη του Πιττακού, παρὰ το γεγονὸς ὅτι λέχθηκε ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπο που ἦταν σοφός, ὅτι δηλ. ισχυρίζεται πως εἶναι δύσκολο να εἶναι κάποιος ἐνάρετος»

Αυτό είναι το δεύτερο απόσπασμα του ποιήματος του Σιμωνίδης, όπου διαφωνώντας με τον Πιττακό αφήνει το υπονοούμενο πως θεωρούσε την Αρετή ως κάτι τώρα εύκολο. Ο σκοπός του είναι να αποδείξει στον Σωκράτη πως αφού οι ποιητές είναι συγχυσμένοι όσο αφορά την 'Αρετή', τότε δεν έχει κανένα νόημα να αναζητούμε τον ορισμό της. Ρωτά λοιπόν τον Σωκράτη αν διαπιστώνει αυτήν την αντίφαση του Σιμωνίδη όσον αφορά την 'Αρετή':

339c7-9 «Δοκεῖ οὖν σοι, ἔφη, ταῦτα ἐκείνοις ὁμολογεῖσθαι;— Φαίνεται ἔμοιγε (καὶ ἅμα μέντοι ἐφοβούμην μὴ τί λέγοι) ἀτάρ, ἔφην ἐγώ, σοὶ οὐ φαίνεται; Νομίζεις, εἶπε ὁ Πρωταγόρας, ὅτι αὐτὰ τα δυο χωρία συμφωνοῦν μεταξὺ τους; — Σίγουρα το νομίζω, του εἶπα ἐγώ, (και συγχρόνως φροβόμουν μήπως πει κάτι ἄλλο), ἐσὺ δὲν το νομίζεις; »

Η γνώμη του Πρωταγόρα είναι πως ανάμεσα σ' αυτές τις δύο απόψεις του Σιμωνίδη υπάρχει μία σοβαρή αντίφαση, η οποία αποδεικνύει την σύγχυση που υπάρχει στην έννοια 'Αρετή', διότι ο Σιμωνίδης εμφανίζεται να υποστηρίζει δυο εκ διαμέτρου αντιφατικές απόψεις: στο πρώτο χωρίο λέει ότι:

1. «Θεωρῶ πως εἶναι δύσκολο να γίνει κάποιος ἐνάρετος (339b1-3)»

Ενώ στο αμέσως επόμενο χωρίο λέει το εντελώς αντίθετο:

2. «Διαφωνῶ με την ἄποψη του Πιττακού πως εἶναι δύσκολο να εἶναι κάποιος ἐνάρετος (399c3-5)».

Αρα δέχεται πως το να γίνει κάποιος ἐνάρετος, αυτό είναι εύκολο.

Ο Πρωταγόρας θεωρεί πως το δεύτερο χωρίο του Σιμωνίδη 'αντιφάσκει' με το πρώτο πάνω στο ζήτημα της 'Αρετής'. Αρα έχει αποδείξει ότι αφού οι επιφανείς ποιητές πέφτουν σε αντιφάσεις πάνω στο θέμα της 'Αρετής', τότε κάθε αναζήτηση πλέον του ορισμού της από τον Σωκράτη είναι μάταιη, αφού κανείς δεν μπορεί συμφωνεί πάνω στο περιεχόμενό της. Γι' αυτό τον λόγο το καλύτερο που έχουν να κάνουν τώρα είναι να σταματήσουν την αναζήτηση του ορισμού. Όμως παραδόξως ο Σωκράτης απαντά αρνητικά, πως δηλ. δεν διαπιστώνει καμία αντίφαση στα δυο αυτά χωρία του Σιμωνίδη όσον αφορά την 'Αρετή'.

Ο Σωκράτης είναι αποφασισμένος να συνεχίσει την αναζήτηση του ορισμού της 'Αρετής', γι' αυτό πρέπει να βρει τρόπους να ακυρώσει την αντίφαση που σύμφωνα με τον Πρωταγόρα παρουσιάζει το πιο πάνω ποίημα. Όμως γνωρίζει πολύ καλά πως απέναντί του έχει ένα 'γλωσσικό' κι όχι 'λογικό' επιχείρημα: γνωρίζει επίσης πως όταν ένα 'μη-λογικό' επιχείρημα το πολεμάς με την 'λογική', ακόμη κι αν το ακυρώσεις, στην ουσία το έχεις αναβαθμίσει στα μάτια των υπολοίπων, γιατί φαίνεται πως το αξιολογείς ως κάτι ιδιαίτερος σημαντικό, διότι διαφορετικά δεν θα επεστράτευες 'λογικά επιχειρήματα' για να το αντικρούσεις. Γι' αυτόν τον λόγο αποφασίζει να κάνει κάτι πρωτοποριακό: βρίσκει επιχειρήματα που φαίνονται 'λογικά', όμως είναι τόσο εξόφθαλμα 'παράλογα', ώστε πιο πολύ γελοιοποιούν το ποίημα του Σιμωνίδη, παρά ακυρώνουν την 'αντίφαση' την οποία ισχυρίζεται ο Πρωταγόρας ότι βλέπει μέσα σ' αυτό. Αυτό όμως δεν φαίνεται να ενοχλεί τον Σωκράτη, αφού αυτό που τον ενδιαφέρει πρωτίστως είναι να γελοιοποιήσει το ποίημα του Σιμωνίδη, και μέσω της γελοιοποίησης αυτής να ακυρώσει και την άποψη του Πρωταγόρα όσον αφορά την αντίθεση στην έννοια της 'Αρετής'. Ο Σωκράτης επικαλείται την βοήθεια του Πρόδικου ζητώντας του να εξετάσει κι εκείνος τα δυο απαρέμφατα: 'ἀγαθὸν γενέσθαι', που βρίσκεται στο πρώτο απόσπασμα, και 'ἐσθλὸν ἔμμεναι (:εἶναι)', που βρίσκεται στο δεύτερο:

340b4-6 «σὺ γάρ, ὦ Πρόδικε, προαπόφηναι τὴν σὴν γνώμην· ταῦτόν σοι δοκεῖ εἶναι τὸ γενέσθαι καὶ τὸ εἶναι, ἢ ἄλλο; — Ἄλλο νὴ Δί', ἔφη ὁ Πρόδικος. Εσὺ, Πρόδικε, περὶ μας τὴν γνώμην σου. Σου φαίνεται πως τα δυο απαρέμφατα, τὸ 'γενέσθαι' καὶ τὸ 'εἶναι' ὅτι εἶναι ἴδια ἢ διαφορετικά; — Μα τον Δία, διαφορετικά, εἶπε ὁ Πρόδικος»

Παραδόξως ο Σωκράτης βρήκε ένα απρόσμενο σύμμαχο στην προσπάθειά του να ακυρώσει το επιχείρημα του Πρωταγόρα. Ο Πρόδικος δηλώνει πως δεν υπάρχει καμία αντίφαση στα δυο αυτά χωρία, γιατί τα δυο αυτά απαρέμφατα έχουν διαφορετικό περιεχόμενο: το 'γενέσθαι' σημαίνει 'να γίνει κάποιος ἐνάρετος', ενώ το 'ἔμμεναι' να 'παραμένει ἐνάρετος'. Αρα ο Σιμωνίδης δεν αντιφάσκει, γιατί

αυτό πλέον που φαίνεται να εννοεί είναι πως 'είναι δύσκολο να γίνει κανείς ενάρετος' και 'είναι εύκολο να παραμείνει ενάρετος'. Αυτό ακριβώς εξηγεί στον Πρωταγόρα αμέσως μετά ο Σωκράτης:

340c4-7 «οὐ γὰρ τοῦτο ὁ Πιττακὸς ἔλεγε τὸ χαλεπὸν, γενέσθαι ἐσθλόν, ὥσπερ ὁ Σιμωνίδης, ἀλλὰ τὸ ἔμμεναι· ἔστιν δὲ οὐ ταυτόν, ὧ Πρωταγόρα, ὡς φησιν Πρόδικος ὅδε, τὸ εἶναι καὶ τὸ γενέσθαι. Ἄρα λοιπὸν ὁ Πιττακὸς δεν ἔλεγε ὅτι εἶναι δύσκολο αὐτὸ ἐδῶ, δηλ. το να γίνει κάποιος ενάρετος, ὅπως υποστήριζε ὁ Σιμωνίδης, ἀλλὰ το να εἶναι. Καὶ δεν εἶναι το ἴδιο, Πρωταγόρα, ὅπως υποστηρίζει καὶ ὁ Πρόδικος, το να 'εἶναι' με το να 'γίνει'.»

Ο Σωκράτης έχοντας εξασφαλίσει την σύμφωνη γνώμη του Πρόδικου αρνείται πλέον την αντίφαση στα δυο αυτά χωρία του Σιμωνίδη βασιζόμενος πάνω στην διαφορετική ερμηνεία που έχουν τα δυο απαρέμφατα, το 'γενέσθαι' στο (1^ο) και το 'ἔμμεναι (=εἶναι)' στο (2^ο), τα οποία χρησιμοποιούνται ως υποκείμενα στις δύο απρόσωπες εκφράσεις. Ο Σωκράτης ισχυρίζεται πως οι σημασίες των δυο αυτών απαρεμμάτων διαφέρουν, καθώς στο χωρίο (1) ο Σιμωνίδης δηλώνει πως «είναι δύσκολο να γίνει (γενέσθαι) κάποιος γενναίος», ενώ στο χωρίο (2) ο Πιττακός δηλώνει πως «είναι δύσκολο να παραμείνει (ἔμμεναι =εἶναι) κάποιος γενναίος», οπότε όταν ο Σιμωνίδης διαφωνώντας με την άποψη του Πιττακού εννοεί ότι κατά την γνώμη του 'είναι εύκολο να παραμείνει κάποιος ενάρετος'. Άρα στο πρώτο απόσπασμα λέει πως είναι 'δύσκολο να γίνεις', ενώ στο δεύτερο εννοεί ως 'είναι εύκολο να παραμείνεις' ενάρετος, οπότε δεν υπάρχει αντίφαση σ' αυτά τα δυο αποσπάσματα.

Ότι η 'λογική' αυτή του Σωκράτη είναι εντελώς 'παράλογη', δεν χωρεί αμφιβολία. Εξ άλλου γι' αυτό την έκανε να είναι τόσο 'παράλογη', για να δείξει ότι δεν πρέπει να παίρνουμε την ποίηση στα σοβαρά. Όμως ο Σωκράτης, που σε ζητήματα 'ειρωνείας' ήταν ακαταμάχητος, γνώριζε καλά πως όταν θέλεις να εξευτελίσεις ένα 'μη-λογικό' επιχείρημα, τότε πρέπει να κάνεις ό,τι μπορείς για να το στηρίξεις 'λογικά', διότι όσο περισσότερο θα στηρίζεις την 'λογική' του, τόσο περισσότερο να αποδεικνύεις τον 'παραλογισμό' του. Ακολουθώντας λοιπόν ο Σωκράτης αυτήν την τακτική, προσπαθεί να 'λογοκοποιήσει' όσο γίνεται περισσότερο αυτό το 'ψευδο-λογικό' του επιχείρημα, για να το προσβάλει στον ίδιο βαθμό. Γι' αυτό τον λόγο φέρνει ως παράδειγμα ορισμένους στίχους από τα «Έργα & Ημέρες» του Ησίοδου, όπου κατά την γνώμη του ο Ησίοδος χρησιμοποιεί τα δύο αυτά απαρέμφατα (;) με τις δύο διαφορετικές πιο πάνω σημασίες, του 'γίνομαι' και 'παραμένω':

340c8-d5 «καὶ ἴσως ἂν φαίη Πρόδικος ὅδε καὶ ἄλλοι πολλοὶ καθ' Ἡσίοδον γενέσθαι μὲν ἀγαθὸν χαλεπὸν εἶναι—τῆς γὰρ ἀρετῆς ἔμπροσθεν τοὺς θεοὺς ἰδρῶτα θεῖναι—ὅταν δέ τις αὐτῆς εἰς ἄκρον ἴκηται, ῥήϊδιν δῆπειτα πέλειν, χαλεπὴν περ ἐοῦσαν, ἐκτῆσθαι. Καὶ θα μπορούσε ἴσως ὁ Πρόδικος να ισχυριστεί, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, ὅτι σύμφωνα με τον Ησίοδο το να γίνει κάποιος καλός, αὐτὸ εἶναι δύσκολο — διότι οἱ θεοὶ πιο μπροστὰ ἀπὸ την 'Ἀρετὴ' ἔχουν βάλει ως προϋπόθεση τον ἰδρῶτα — ὅταν ὁμως φτάσει στην κορυφή, κατόπιν γίνεται εύκολο, ἀν καὶ ἦταν δύσκολο να την ἀποκτήσει»

Ο Σωκράτης επικαλείται ένα χωρίο από τα «Έργα και Ημέρες» του Ησίοδου στους στχ. 289 & 291, και ισχυρίζεται ότι εκεί ο Ησίοδος εκφράζει τις ίδιες ακριβώς απόψεις με τον Σιμωνίδη για την 'Αρετή' χωρίς την παραμικρή αντίφαση. Το συμπέρασμά του λοιπόν είναι πως αφού τα δυο χωρία είναι ίδια, και αφού στον Ησίοδο δεν παρατηρείται αντίφαση όσον αφορά την 'Αρετή', άρα ούτε και στον Σιμωνίδη παρατηρείται αντίφαση. Όμως ο κύριος και βασικός σκοπός του Σωκράτη δεν είναι να αποδείξει στον Πρωταγόρα ότι ο Σιμωνίδης δεν αντιφάσκει στο ποίημά του όσον αφορά την 'Αρετή', φέρνοντάς του ένα παράδειγμα από τον Ησίοδο. Υπάρχει ένας πολύ πιο βαθύς και σημαντικός στόχος: θέλει συγχρόνως να του αποδείξει ότι η καταφυγή σε ποιητικά κείμενα για την απόδειξη λογικών προτάσεων είναι εξ αρχής καταδικασμένη σε αποτυχία, γιατί είναι μία μέθοδος εντελώς αναξιόπιστη. Έτσι καταφεύγει σε μία απάτη· μνημονεύοντας το χωρίο του Ησίοδου σκοπίμως αλλάζει το κείμενο, έτσι ώστε να μοιάζει με αυτό του Σιμωνίδη. Αν ο Πρωταγόρας δεν αντιληφθεί την εξαπάτηση, τότε ο

Σωκράτης θα έχει αποδείξει δυο πράγματα: κυρίως το μείζον, ότι δηλ η προσφυγή σε ποιητικά κείμενα είναι αντιδεοντολογική προκειμένου για την απόδειξη λογικών προτάσεων· και δευτερευόντως το έλασσον, ότι δηλ. τα δυο αυτά κείμενα, του Σιμωνίδη και του Ησιόδου λένε το ίδιο πράγμα, άρα αφού δεν υπάρχει αντίφαση στον Ησίοδο, δεν υπάρχει αντίφαση και στον Σιμωνίδη. Το αυθεντικό κείμενο του Ησιόδου είναι το εξής:

τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
ῥηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ ἐοῦσα.

Ἡσίοδος, Ἔργα 289-292

*Για την Αρετή έθεσαν ως προϋπόθεση τον ιδρώτα οι θεοί
οι αθάνατοι. Γι' αυτήν ο δρόμος είναι μακρύς, ανηφορικός
και δύσκολος αρχικά. Όταν όμως κάποιος τον τερματίσει,
τότε γίνεται εύκολος, αν και αρχικά ήταν δύσκολος.*

Το κείμενο από τον Ησίοδο, το οποίο πιο πριν (340c8-d5) επικαλέστηκε ο Σωκράτης για να αποδείξει ότι μοιάζει μ' εκείνο του Σιμωνίδη, είναι διαφορετικό από το αυθεντικό που παραδίδεται εδώ, διότι στο μνημονευθέν απόσπασμα ο Σωκράτης ενέταξε δυο απαρέμφατα, το 'γενέσθαι' και το 'έκτῆσθαι', για να μοιάζει το κείμενο μ' εκείνο του Σιμωνίδη, τα οποία στο αυθεντικό κείμενο του Ησιόδου δεν υπάρχουν. Να υποθέσουμε ότι ο Σωκράτης δεν θυμόταν ακριβώς τα λόγια των στίχων του Ησιόδου, αυτό είναι εντελώς αδύνατον, διότι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε σε καμία περίπτωση δεν θα επικαλείτο το συγκεκριμένο απόσπασμα ως απόδειξη. Άρα το θυμόταν, αλλά θέλησε σκοπίμως να αλλάξει τις λέξεις, για να δείξει ότι η ποίηση είναι τόσο αναξιόπιστη, ώστε ο καθ' ένας μπορεί να αλλάξει όποτε θέλει το περιεχόμενο των αποσπασμάτων ενός ποιήματος, με το οποίο επιθυμεί να αποδείξει κάτι. Συμπερασματικά πρέπει να πούμε ότι ο Σωκράτης εξαπάτησε τον Πρωταγόρα όχι γιατί ήθελε να του αποδείξει ότι δεν υπάρχει αντίφαση στο ποίημα του Σιμωνίδη, αλλά για του αποδείξει ότι η προσφυγή στην ποίηση για απόδειξη λογικών συλλογισμών είναι πέρα ως πέρα αναξιόπιστη, αφού ο καθένας μπορεί να ξεγελά τον συνομιλητή του, όπως τώρα ο ίδιος ξεγέλασε τον Πρωταγόρα.

Ο Πρωταγόρας αφού άκουσε τις εξηγήσεις που έδωσε ο Σωκράτης σχετικά με την αναίρεση της αντιφάσεως στο ποίημα του Σιμωνίδη, δηλώνει ότι διαπίστωσε κάποια σοβαρά λάθη που έκανε ο Σωκράτης στην προσπάθειά του να δώσει την δική του εξήγηση στο ποίημα (340d7-8). Και ενώ όλοι θα περιμέναμε τα λάθη αυτά να τα εντόπιζε ο Πρωταγόρας πρωτίστως στην αυθαίρετη αλλαγή του κειμένου του Ησιόδου την οποίαν έκανε ο Σωκράτης προκειμένου να προβεί σ' αυτήν τη αναίρεση της αντιφάσεως, εκείνος μας εκπλήσσει αρνητικά, διότι όπως δηλώνει τα σφάλματα που διεπίστωσε οφείλονται σε λανθασμένες ερμηνείες του Σωκράτη. Προφανώς ο Σωκράτης πρέπει να ένοιωσε ιδιαίτερα δικαιωμένος από την προσπάθεια που έκανε, διότι όντως είχε προβεί σε αυθαίρετες ερμηνείες, αλλά αυτό ήταν το έλασσον· το μείζον σφάλμα του ήταν πως προέβη σε αλλαγή του πρωτότυπου κειμένου του χωρίου εκείνου, το οποίο χρησιμοποίησε ως βασική απόδειξη του όλου συλλογισμού του. Αυτό όμως ο Πρωταγόρας δυστυχώς για τον ίδιον δεν το διεπίστωσε, οπότε δικαιώνεται η λογική του Σωκράτη, πως τα λογοτεχνικά και ποιητικά κείμενα δεν προσφέρονται ως αποδείξεις για τεκμηρίωση λογικών σχέσεων. Όμως ο Σωκράτης δεν φαίνεται να αρκείται στην έως τώρα απόδειξη που έφερε, πως δηλ. δεν υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στα δυο αυτά χωρία του Σιμωνίδη, και επιχειρεί μια ακόμη καινούργια απόδειξη αναιρέσεως αυτής της υποτιθέμενης κατά την γνώμη του αντιφάσεως. Απευθύνεται πάλι στον Πρωταγόρα:

341a5-b1 «καὶ νῦν μοι δοκεῖς οὐ μανθάνειν ὅτι καὶ τὸ “χαλεπὸν” τοῦτο ἴσως οὐχ οὕτως Σιμωνίδης ὑπελάμβανεν ὥσπερ σὺ ὑπολαμβάνεις, ἀλλ' ὥσπερ περὶ τοῦ “δεινοῦ” Πρόδικός με οὕτοσί νουθετεῖ ἐκάστοτε, ὅταν ἐπαινῶν ἐγὼ ἢ σὲ ἢ ἄλλον τινὰ λέγω ὅτι Πρωταγόρας σοφὸς καὶ δεινὸς ἐστὶν ἀνὴρ, ἐρωτᾷ εἰ οὐκ αἰσχύνομαι τάγαθὰ δεινὰ καλῶν. Καὶ τώρα μου δίνεις την εντύπωση ότι δεν κατανοεῖς ότι ο Σιμωνίδης το επίθετο 'χαλεπόν' δεν το χρησιμοποιεῖ με τον τρόπο που εσύ θεωρεῖς, αλλά με τον τρόπο που ο Πρόδικος με ενημερώνει αρκετές φορές σχετικά με την σημασία του επιθέτου 'φοβερός', όταν εγὼ ἐπαινῶντας ἢ ἐσένα ἢ κάποιον ἄλλον λέω ότι ο

Πρωταγόρας είναι σοφός και ‘φοβερός’ άνδρας, εκείνος με ρωτά αν δεν ντρέπομαι που αποκαλώ τα ‘καλά’ πράγματα ‘φοβερά’»

Είναι φανερό η προσπάθεια τώρα του Σωκράτη όχι μόνο να αναιρέσει την αντίφαση που ο Πρωταγόρας διαπιστώνει στο ποίημα του Σιμωνίδη όσον αφορά την ‘Αρετή’, αλλά και να γελοιοποιήσει για μία ακόμη φορά την ποίηση και να την καταστήσει πλήρως αναξιόπιστη στην επιβεβαίωση λογικών σχέσεων και συλλογισμών. Γι’ αυτό τώρα επικεντρώνεται στην σημασία που υποτίθεται ότι έχει το επίθετο ‘χαλεπός’ στον Σιμωνίδη πληροφορώντας τον Πρωταγόρα ότι το επίθετο αυτό δεν έχει την σημασία του ‘δύσκολος’, αλλά όπως τον έχει ενημερώσει ο Πρόδικος, σημαίνει ‘φοβερός, τρομαχτικός’. Αυτό που ενδιαφέρει πρωτίστως πλέον τον Σωκράτη δεν είναι να αποδείξει ότι ‘δεν υπάρχει αντίφαση’ στο ποίημα του Σιμωνίδη, αλλά ότι η επίκληση ποιητικών κειμένων για απόδειξη λογικών σχέσεων είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, αφού άλλος μπορεί να αλλάζει τις λέξεις, όπως έκανε ο ίδιος πιο πριν, κι άλλος να αντιλαμβάνεται το περιεχόμενο των λέξεων όπως εκείνος θέλει.

341b2-7 «τὸ γὰρ δεινόν, φησίν, κακόν ἐστιν· οὐδείς γοῦν λέγει ἐκάστοτε “δεινοῦ πλούτου” οὐδὲ “δεινῆς εἰρήνης” οὐδὲ “δεινῆς ὑγείας,” ἀλλὰ “δεινῆς νόσου” καὶ “δεινοῦ πολέμου” καὶ “δεινῆς πενίας,” ὥς τοῦ δεινοῦ κακοῦ ὄντος. ἴσως οὖν καὶ τὸ “χαλεπὸν” αὖ οἱ Κεῖοι καὶ ὁ Σιμωνίδης ἢ κακὸν ὑπολαμβάνουσι ἢ ἄλλο τι ὃ σὺ οὐ μανθάνεις· Το ἐπίθετο ‘δεινόν’, λέει ο Πρόδικος, σημαίνει κάτι το ‘κακό’. Συνεπώς κανείς δεν μιλάει για ‘κακό πλούτο’ ούτε για ‘κακή εἰρήνη’ ούτε για ‘κακή υγεία’, αλλά για ‘κακή αρρώστια’ και ‘κακό πόλεμο’ και ‘κακή φτώχεια’, καθώς το ‘δεινός’ είναι κάτι ‘κακό’. Ἴσως λοιπὸν και το ἐπίθετο ‘χαλεπὸν’ οἱ κάτοικοι της Κέας και ο Σιμωνίδης να το αντιλαμβάνονται ως κάτι το κακό ἢ ως κάτι το οποίο εσὺ δεν γνωρίζεις»

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Σωκράτης προβαίνει σε μια γελοιοποίηση του αντιπάλου επιχειρήματος, για να δείξει την αστοχία του. Εδώ τώρα εκμεταλλεύεται άριστα την διαφορετική σημασία που έχει το επίθετο ‘χαλεπός’ στην Κέα, τόπο καταγωγής του Σιμωνίδη, αλλά και του παρευρισκόμενου Πρόδικου, για να αποδείξει το απίθανο (!), πως δηλ. όταν ο Σιμωνίδης έγραφε το ποίημα, το επίθετο ‘χαλεπός’ δεν το χρησιμοποίησε όπως το χρησιμοποιούν όλοι οι υπόλοιποι Έλληνες, δηλ. ως ‘δύσκολος’, αλλά με την σημασία του ‘κακός’, γιατί έτσι το χρησιμοποιούσαν στην Κέα, όπως βεβαιώνει και ο Πρόδικος. Ο Πρωταγόρας σίγουρα έχει ήδη αντιληφθεί ότι ο Σωκράτης γελοιοποιεί το επιχειρήματός του, αλλά δεν τον συμφέρει να προβεί σε μία τέτοια καταγγελία, γιατί αν καταγγείλει ότι γελοιοποιείται, είναι σαν να παραδέχεται κάτι που δεν τον συμφέρει. Κι έτσι προσποιείται πως δεν αντιλαμβάνεται την γελοιοποίηση του επιχειρήματός του.

Ο Σωκράτης ρωτά κατόπιν τον Πρόδικο να απαντήσει πώς εκείνος αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει το επίθετο ‘χαλεπός’ (341b7-c1), μιας και ο ίδιος, όπως και ο Σιμωνίδης, κατάγονται από την Κέα, οπότε ενδέχεται εκεί να αποδίδουν μια ιδιαίτερη ερμηνεία στο επίθετο αυτό. Και εκείνος απαντά πως το αντιλαμβάνεται ως ‘κακός’ (341c2). Τότε ο Σωκράτης συμπεραίνει ότι και ο Σιμωνίδης ενδέχεται την φράση του «χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι» να την αντελήφθη ως «εἶναι κακὸν πράγμα να εἶναι κανείς γενναῖος» (341c3-5) και με αυτήν την άποψη διαφώνησε. Όμως εντελώς ξαφνικά ο Σωκράτης μας αιφνιδιάζει, καθώς ομολογεί πως η ερμηνεία του επιθέτου ‘χαλεπός’ ήταν ένα αστείο που έκαναν με τον Πρόδικο, και ότι πράγματι το επίθετο σημαίνει ‘δύσκολος’:

341d6-9 «Ἄλλὰ καὶ ἐγὼ οἶμαι, ἔφην, ὦ Πρωταγόρα, τοῦτο λέγειν Σιμωνίδην, καὶ Πρόδικόν γε τόνδε εἰδέναι, ἀλλὰ παίζειν καὶ σοῦ δοκεῖν ἀποπειρᾶσθαι εἰ οἷός τ' ἔση τῷ σαυτοῦ λόγῳ βοηθεῖν. ἐπεὶ ὅτι γε Σιμωνίδης οὐ λέγει τὸ χαλεπὸν κακόν, Ὅμως κι εγώ, του είπα, Πρωταγόρα πιστεύω πως αυτό ακριβώς εννοεί ο Σιμωνίδης, και ότι ο Πρόδικος το γνώριζε αυτό πολύ καλά, αλλά αστειευόταν και θέλησε να σε δοκιμάσει, αν δηλ. μπορείς να υπερασπισθεί την άποψή σου. Διότι ὁντως πράγματι ο Σιμωνίδης δεν ερμηνεύει το ἐπίθετο ‘χαλεπὸν’ ως κάτι το ‘κακό’.»

Όταν κοροϊδεύεις και περιγελάς κάποιον, νοιώθεις δικαιωμένος αν αυτός αντιδράσει στην κοροϊδία θεωρώντας ότι προσβλήθηκε, διότι έτσι έχει ομολογήσει πως έπεσε θύμα εμπαιγμού και κοροϊδίας. Ο

Πρωταγόρας ήδη εδώ και ώρα έχει αντιληφθεί πως με την ερμηνεία του 'χαλεπόν' ο Σωκράτης και ο Πρόδικος τον περιπαίζουν, όμως δεν αντιδρά γιατί η αντίδρασή του θα συνιστούσε ομολογία και παραδοχή της γελοιοποίησής του επιχειρημάτων του και μία νίκη στον αντίπαλο συνομιλητή. Ο Σωκράτης βλέποντας ότι ο Πρωταγόρας δεν αντιδρά στην γελοιοποίηση του δικού του επιχειρήματος, και αντιλαμβανόμενος τους λόγους της μη αντιδράσεώς του, αποφασίζει να ομολογήσει τώρα ο ίδιος πως τόση ώρα αυτός και ο Πρόδικος αστειεύονταν μαζί του όσον αφορά την ερμηνεία του 'χαλεπόν'. Με αυτόν τον τρόπο εν μέρει εκθέτει τον Πρωταγόρα στους υπόλοιπους παρευρισκόμενους, αν και εκείνοι σίγουρα κατάλαβαν ότι ο Πρωταγόρας είχε αντιληφθεί εγκαίρως τον εμπαιγμό του, αλλά για λόγους τακτικής δεν τον είχε ομολογήσει.

Ο Σωκράτης έχοντας αποκαλύψει πλέον πως όλα όσα αυτός και ο Πρόδικος ανέφεραν για το επίθετο 'χαλεπός' ήταν ένα παιχνίδι, αναγκάζεται να ομολογήσει ότι το επίθετο αυτό όντως έχει την σημασία του 'δύσκολος'. Και μάλιστα για να ενισχύσει αυτήν την ερμηνεία μνημονεύει τον αμέσως επόμενο στίχο από το ποίημα του Σιμωνίδη: «θεός ἄν μόνος τοῦτ' ἔχοι γέρας *μόνο ο θεός μπορεί να έχει αυτό το προνόμιο*». Και όντως μόνο ο 'θεός' μπορεί να παραμένει αιωνίως ενάρετος.

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΑΝΑΛΥΕΙ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΣΙΜΩΝΙΔΗ

Αφού επήλθε μια ηρεμία πλέον στην συζήτηση, ο Σωκράτης δηλώνει έτοιμος να προβεί σε μία ανάλυση του ποιήματος του Σιμωνίδη, και ο Πρωταγόρας συμφωνεί (341e7-342a5). Αμέσως μετά ο Σωκράτης εκφωνεί ένα εκτενέστατο λόγο, στον οποίον επιχειρεί να αναλύσει το συγκεκριμένο ποίημα του Σιμωνίδη. Η ανάλυση την οποίαν θα επιχειρήσει να κάνει είναι σκοπίμως εσφαλμένη και ολοφάνερα παραπλανητική, διότι ο σκοπός του Σωκράτη δεν είναι να ερμηνεύσει το ποίημα, αλλά να καταδείξει ότι η 'ποίηση' γενικώς δεν ενδείκνυται ως εργαλείο για αποδείξεις φιλοσοφικού περιεχομένου (*Για την ακριβή ανάλυση του ποιήματος δείτε [Ε4Ω](#)*). Κατ' αρχήν ξεκινά εκθέτοντας μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες αποδεικνύει ότι οι Λάκωνες είναι πιο σοφοί Έλληνες και ότι η σοφία τους βρίσκεται στο γεγονός ότι με ελάχιστα λόγια και συμπυκνωμένα νοήματα εκφράζουν πλούσια διανοήματα. Πολλοί είναι αυτοί που τους έχουν μιμηθεί χωρίς να είναι Λάκωνες, και ένας απ' αυτούς είναι και ο Πιττακός ο Μυτιληναίος (342a6-343b3). Αμέσως μετά περνά στην ανάλυση του συγκεκριμένου ποιήματος του Σιμωνίδη. Κατά την γνώμη του ο Σιμωνίδης συνέταξε αυτό το ποίημα, γιατί ήθελε σε κάποιο σημείο του να διαφωνήσει με τον Πιττακό και να αποδείξει την ρήση του ως άστοχη. Πίστευε πως αν κατόρθωνε να αποδείξει πως ο Πιττακός κάνει λάθος στο συγκεκριμένο ρητό του, τότε θα φανεί ο ίδιος ανώτερος. Διότι ισχύει πάντοτε η λογική πως όποιος αποδεικνύει τα λάθη φτασμένων διανοουμένων, τότε ο ίδιος αναδεικνύεται ανώτερος από εκείνους. Έτσι λοιπόν ο Σιμωνίδης έφτιαξε αυτό το ποίημα, προκειμένου να βρει την κατάλληλη ευκαιρία να επιτεθεί στο πασίγνωστο την εποχή εκείνη ρητό του Πιττακού «χαλεπόν έσθλόν έμμεναι». Η πρώτη απόδειξη της οργανωμένης επιθέσεως που κάνει ο Σιμωνίδης στο ρητό αυτό φαίνεται όταν κατ' αρχήν εκφράζει την δική του προσωπική άποψη περί 'Αρετής':

343c7-d3 «εὐθύς γὰρ τὸ πρῶτον τοῦ ἄσματος μανικὸν ἂν φανείη, εἰ βουλόμενος λέγειν ὅτι ἄνδρα ἀγαθὸν γενέσθαι χαλεπόν, ἔπειτα ἐνέβαλε τὸ μὲν. τοῦτο γὰρ οὐδὲ πρὸς ἓνα λόγον φαίνεται ἐμβεβλήσθαι, ἐὰν μὴ τις ὑπολάβῃ πρὸς τὸ τοῦ Πιττακοῦ ῥῆμα ὥσπερ ἐρίζοντα λέγειν τὸν Σιμωνίδην *Αμέσως με την αρχή του ποιήματος μπορεί να φανεί περίεργο, αν ενώ ο Σιμωνίδης ήθελε να πει ότι 'είναι δύσκολο ένας άνδρας να γίνει γενναίος', έπειτα παρενέβαλε το μόριο 'μὲν'. Αυτό το μόριο δεν φαίνεται να έχει παρεμβληθεί για κάποια συγκεκριμένη αιτία, εκτός κι αν κάποιος θεωρήσει ότι ο Σιμωνίδης το αντέταξε στο ρητό του Πιττακού με την μορφή της αντιδικίας*»
Ο Σωκράτης αναφέρεται στην πρώτη στροφή του ποιήματος του Σιμωνίδη «ἄνδρ' ἀγαθὸν μὲν ἀλαθέως γενέσθαι», (τα επίμαχα μέρη μπορείτε να δείτε στο σχόλιο 388e6-339a3), όπου πράγματι το 'μὲν' δείχνει πως παρενεβλήθη μόνο και μόνο για να βρεθεί κατόπιν σε αντιπαράθεση με μία άλλη άποψη, εν προκειμένω αυτήν του Πιττακού. Βέβαια μεταξύ του στίχου αυτού και του αποσπάσματος όπου αναφέρεται το ρητό του Πιττακού υπάρχουν αρκετοί χαμένοι σήμερα στίχοι, στους οποίους δεν

μπορούμε να γνωρίζουμε τι υπήρχε. Πάντως το νόημα της παρατήρησής του είναι πως ο Σιμωνίδης έχοντας κατά νου να αντιπαρατάξει την δική του αυτήν εδώ άποψη με το ρητό του Παρμενίδη, φρόντισε εξ αρχής να προσθέσει το 'μέν' το οποίο μας προετοιμάζει για μία αντιπαράθεση θέσεων· όπως θα μπορούσαμε να λέγαμε για κάποιον ηλικιωμένο 'γέρων μέν τῷ σώματι, θαλερός δέ ἐν νῷ'. Ότι ο σύνδεσμος 'μέν' τέθηκε από τον Σιμωνίδη γιατί σκόπευε σε μία αντιπαράθεση, αυτό είναι απολύτως σίγουρο.

Ο Σωκράτης στην συνέχεια θα εντοπίσει αυτήν την αντιπαράθεση στο πιο ακατάλληλο μέρος του ποιήματος, μόνο και μόνο για να γελοιοποιήσει την όλη διαδικασία. Θα υποστηρίξει πως με τον σύνδεσμο 'μέν' ο Σιμωνίδης αντιπαρατάσσει το δικό του απαρέμφατο 'γενέσθαι' στο απαρέμφατο του Πιττακού 'ἔμμεναι' με την έννοια ότι η αντίθεση βρίσκεται πλέον ανάμεσα στο να 'γίνει κάποιος ἀγαθός' με το να 'είναι (: παραμένει) κάποιος ἀγαθός' (343d4-344b5). Εξετάζοντας με αυτήν την έννοια το ποίημα ο Σωκράτης διαπιστώνει ότι δεν υφίσταται καμία πλέον αντίφαση, απλώς μία διάσταση απόψεων ανάμεσα στον Σιμωνίδη και τον Πιττακό. Και έχοντας επικεντρώσει όλο το ενδιαφέρον αυτής της αντιθέσεως σκοπίμως ανάμεσα στα δυο απαρέμφατα, στο 'γενέσθαι' του Σιμωνίδη και στο 'ἔμμεναι' του Πιττακού, συνεχίζει ο Σωκράτης την εν γνώσει του αφελέη ανάλυσή του λέγοντας πως αυτό που εννοεί εδώ ο Σιμωνίδης είναι ότι: «μπορεί να είναι όντως δύσκολο να γίνει (γενέσθαι) κάποιος ενάρετος (ἀγαθός), αλλά δεν είναι και αδύνατον, ενώ αντιθέτως διαφωνεί με την γνώμη του Πιττακού που υποστήριζε ότι είναι δύσκολο να παραμένει (ἔμμεναι) κάποιος ως ενάρετος (ἐσθλός), διότι αυτό δεν είναι δύσκολο, αλλά αδύνατον». Και ο Σωκράτης συνεχίζοντας την ερμηνεία σ' αυτήν την βάση εξηγεί και την παρουσία του γνωμικού πως 'μόνο ο θεός έχει αυτό το προνόμιο', δηλ. να 'παραμένει' (ἔμμεναι) ενάρετος. (344b6-344c3). Και αμέσως μετά ο Σωκράτης σχολιάζει τρεις στχχ. από την δεύτερη στροφή του ποιήματος:

344c4-d7 «ἄνδρα δ' οὐκ / ἔστι μὴ οὐ κακὸν ἔμμεναι, / ὃν ἀμήχανος συμφορὰ καθέληι.... τῷ μὲν γὰρ ἐσθλῷ ἐγχωρεῖ κακῷ γενέσθαι, ὥσπερ καὶ παρ' ἄλλου ποιητοῦ μαρτυρεῖται ἓνας ἄνδρας εἶναι ἀδύνατον να μην εἶναι ελαττωματικός, όταν αυτόν τον γκρεμίσει μια ακαταμάχητη συμφορά...διότι σ' εκείνον που είναι ενάρετος υπάρχει η δυνατότητα να γίνει κακός, όπως καταθέτει κι ένας άλλος ποιητής».

Είναι γνωστή η τακτική του Σωκράτη να αντιμετωπίζει τους Σοφιστές χρησιμοποιώντας τις δικές τους μεθόδους λογικών κρίσεων και συλλογισμών. Αυτό ακριβώς κάνει και εδώ τώρα σχολιάζοντας τους στίχους 7-9 της δεύτερης στροφής (ἄνδρα δ' οὐκ / ἔστι μὴ οὐ κακὸν ἔμμεναι, / ὃν ἀμήχανος συμφορὰ καθέληι), για να δείξει ότι το 'ἔμμεναι' είναι διαφορετικό από το 'γενέσθαι', καθώς το πρώτο δείχνει μονιμότητα, σταθερότητα, ενώ το δεύτερο παραπέμπει σε παροδικότητα και ασταθή κατάσταση. Κάνει το εξής συλλογισμό βασιζόμενος στην λογική του Σιμωνίδη ότι 'είναι αδύνατον μια ακατανίκητη συμφορά να μη γκρεμίσει ένα ανίκανο' φέρνοντας παράδειγμα από την ναυτιλία:

1. Τον ανόητο (ιδιώτην, 344c7) καπετάνιο είναι αδύνατον να τον γκρεμίσει μια 'ακατανίκητη συμφορά', διότι είναι συνεχώς γκρεμισμένος. Πώς να γκρεμίσεις τον ήδη γκρεμισμένο; (344c7-8)
2. Για να γκρεμιστεί κάποιος, πρέπει να 'είναι' όρθιος (344c8-9)
3. Ομοίως μια ακαταμάχητη συμφορά (ἀμήχανος συμφορὰ) για να γκρεμίσει κάποιον (καθέληι), πρέπει αυτός να είναι ικανός να αντιστέκεται (εὐμήχανον) (344c1-2)
4. Ομοίως ένας γιατρός μπορεί κάποτε να αποδειχθεί κακός, αν έως τότε ήταν καλός (344d5-6).
5. Άρα σ' ένα άνθρωπο που 'είναι' κακός δεν μπορεί να συμβεί 'να γίνει' κακός, αφού 'είναι'.

Και ο Σωκράτης καταλήγει στο τελικό του συμπέρασμα, πως δηλ.

6. Αυτό ακριβώς εννοεί ο Σιμωνίδης, ότι δηλ. το να γίνει (γενέσθαι, 344c5) κάποιος 'ἐσθλός' είναι μεν δύσκολο, αλλά και δυνατόν, ενώ το να παραμένει (ἔμμεναι) είναι αδύνατον.

Και για να ενισχύσει ο Σωκράτης το παραπλανητικό του συμπέρασμα, παραπέμπει αμέσως μετά στην συνέχεια του ποιήματος στους στχχ. 10-11, όπου ο Σιμωνίδης ισχυρίζεται ότι ‘πράξας γὰρ εὖ πᾶς ἀνὴρ ἀγαθός, / κακὸς δ' εἰ κακῶς *Γιατί όσο χρόνο κάποιος ευτυχεί, είναι ενάρετος, ενώ είναι κακός αν αποτύχει*’ (344e7). Σύμφωνα με την λογική του Σωκράτη ο Σιμωνίδης, προκειμένου να αποδείξει ότι ‘*κανείς δεν μπορεί να παραμένει ἀγαθός*’, και ότι επικρατεί μεγάλη ρευστότητα μεταξύ του να είναι κάποιος ‘ἀγαθός’ ή ‘κακός’, έφερε ως παράδειγμα την συγκεκριμένη φράση. Αν λοιπόν η φράση αυτή είναι σωστή – που όντως είναι, αν δηλ. κάθε άνθρωπος ανάλογα με το αν στις ατομικές του δραστηριότητες επιτυγχάνει (εὖ πράξας) ή αποτυγχάνει (κακῶς πράξας), τότε αυτό σημαίνει ότι για να επιτυγχάνει κάποια στιγμή, έως τότε αποτύγχανε, και για να αποτυγχάνει κάποια στιγμή, έως τότε επιτύγχανε. Άρα για να υπάρχει γενικώς στην ζωή των ανθρώπων η έννοια της ‘επιτυχίας’ και της ‘αποτυχίας’, αυτό σημαίνει ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί ένας ‘ικανός’ (ἀγαθός) να γίνει ‘ἀνίκανος’ (κακός), όπως και το αντίθετο (345a5-345c3). Κατόπιν ο Σωκράτης αναλύοντας τους στχχ. 14-19 του ποιήματος (345c6-d5) παρουσιάζει την απογοήτευση του Σιμωνίδη όσον αφορά την ύπαρξη ‘ἀγαθῶν ἀνδρῶν’, ώστε έφτασε στο σημείο να ομολογήσει ειρωνικά, πως ‘*αν βρω έστω κι ένα τέτοιοι άνδρα, θα σας τον φέρω να τον δείτε*’ (ἐπὶ δ' ὑμῖν εὐρών ἀπαγγελέω,19). Και επειδή πίστευε πως δεν υπάρχουν τελικά τέτοιου είδους άνδρες, δήλωσε πως νοιώθει ικανοποιημένος (πάντας δ' ἐπαίνημι καὶ φιλέω,20) με τον άνδρα εκείνον ο οποίος μπορεί να μην είναι πλέον ‘ἀγαθός’, αλλά όμως έχει την θέληση να μένει μακριά από αισχρές πράξεις (ἐκὼν ὅστις ἔρδι / μηδὲν αἰσχρόν, 21-22). Και για να μη φανεί πως μόνο αυτός συμβιβάζεται με αυτήν την όχι και τόσο αισιόδοξη πραγματικότητα, δηλώνει πως ‘*εμπρός στην ανάγκη, ακόμη και οι θεοί υποχωρούν*’ (ἀνάγκαι δ' / οὐδὲ θεοὶ μάχονται,22-23). Και η ανάλυση του Σωκράτη συνεχίζεται πάνω στο ίδιο πλάνο έως την ενότητα 347a5.

11^η Ενότητα 347a6-349d8: Πρωταγόρας και Σωκράτης συμφωνούν να εγκαταλείψουν την κριτική των ποιημάτων και να επανέλθουν στην αρχική τους συζήτηση.

Ο Σωκράτης επαναδιατυπώνει στον Πρωταγόρα το ερώτημα το οποίο του είχε υποβάλει πριν αρκετή ώρα (333a1-6), και το οποίο αφορούσε την σύσταση της ‘Αρετής’, αν δηλ. οι συνιστώσες αυτήν έννοιες ‘σοφία, σωφροσύνη, ανδρεία, δικαιοσύνη, οσιότης, 349b1-2’ είναι πέντε διαφορετικά ονόματα για το ίδιο όμως πράγμα (ἐπὶ ἐνὶ πράγματι έστιν, 349b3), ή μήπως στο κάθε ένα από αυτά τα ονόματα βρίσκεται και μια ξεχωριστή ουσία και ένα πράγμα που έχει ξεχωριστή δύναμη, και το κάθε ένα είναι ανόμοιο με το κάθε άλλο (349b3-b5). Και υπενθυμίζει στον Πρωταγόρα πως η απάντηση που είχε του δώσει τότε ήταν πως κάθε ένα από αυτά είναι και κάτι διαφορετικό από άποψη ουσίας από το άλλο, αλλά όμως όλα αυτά συναποτελούν την ‘Αρετή’, όχι όπως τα μόρια του χρυσού που είναι όμοια μεταξύ τους (οὐχ ὥς τὰ τοῦ χρυσοῦ μόρια ὁμοιά έστιν ἀλλήλοις, 349c2-3), αλλά όντας ανόμοια μεταξύ τους, όπως είναι τα μέρη που συνθέτουν το πρόσωπο ενός ανθρώπου με ξεχωριστή δύναμη το κάθε ένα (ἀλλ' ὥς τὰ τοῦ προσώπου μόρια καὶ τῷ ὅλῳ οὐ μόριά έστιν καὶ ἀλλήλοις ανόμοια, ἰδίαν ἕκαστα δύνανιν ἔχοντα, 349c4-5). Ο Σωκράτης ρωτά τον Πρωταγόρα αν εξακολουθεί και τώρα να έχει την ίδια άποψη, κι εκείνος απαντά καταφατικά, με την διευκρίνιση όμως πως ενώ η σοφία, η σωφροσύνη, η δικαιοσύνη και η οσιότης, παρά τις διαφορές τους έχουν μια κοινή βάση, η ανδρεία είναι τελείως διαφορετική. Διότι υπάρχουν άνθρωποι που είναι άδικοι, ανίεροι, ανήθικοι και αμαθείς, αλλά όμως είναι ανδρείοι (349d2-8).

12^η Ενότητα 349e1-350c5: Ο Σωκράτης επιχειρηματολογεί πάνω στην άποψη ότι η ανδρεία είναι ταυτόσημη με την σοφία.

Ο Σωκράτης διατυπώνει μια σειρά ερωτήσεων στον Πρωταγόρα και αποσπά από αυτόν την ομολογία του στις ερωτήσεις που του υποβάλλει. Αυτές οι ομολογίες συνιστούν τις προκείμενες προτάσεις ενός συλλογισμού, με τον οποίον ο Σωκράτης φιλοδοξεί να αποδείξει ότι «Ανδρεία ↔ Σοφία»

1. Οι ανδρείοι = θαρραλέοι 349e2-3
2. Η Αρετή = κάτι το ωραίο, όπως και όλα τα συνιστώντα αυτήν μέρη 349e4-8
3. όσοι έχουν τις απαραίτητες γνώσεις = κάνουν πράξεις περισσότερο θαρραλέες απ' αυτούς που στερούνται των γνώσεων, 349e8-350b1
4. Όσοι κάνουν πράξεις θαρραλέες από άγνοια $\neq$ Ανδρείοι αλλά Τρελοί 350b1-6

Στο σημείο αυτό ο Σωκράτης διακόπτει την διατύπωση ερωτήσεων και εξάγει τα συμπεράσματά του:

5. Άρα λοιπόν όσοι είναι θαρραλέοι αλλά τους λείπει η γνώση $\neq$ Ανδρείοι, αλλά = Παρανοϊκοί 350c1-2 (*Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από τις πιο πάνω θέσεις κυρίως 3 & 4*).

Και κατόπιν στην τελική του κρίση, πως δηλ.:

- 6α. Όσοι έχουν γνώση (οί σοφώτατοι) = θαρραλέοι (οὔτοι καὶ θαρραλεώτατοι), 350c2-3
- 6β. Οι θαρραλέοι = Ανδρείοι (θαρραλεώτατοι δὲ ὄντες ἀνδρειότατοι) 350c3 ΑΡΑ:
- 6γ. Σοφία = Ανδρεία (Ἡ σοφία ἂν ἀνδρεία εἴη) 350c4

Αυτός ο συλλογισμός του Σωκράτη εμφανίζει κάποια προβλήματα, τα οποία εντοπίζει ο Πρωταγόρας στην απάντησή του αμέσως μετά.

1^{ον}) Ο Σωκράτης θέλει να δείξει ότι «Σοφία = Ανδρεία». Έτσι έφτιαξε αυτόν τον συλλογισμό σύμφωνα με τον οποίον: *‘αφού οι σοφοί είναι θαρραλέοι (6α) και οι θαρραλέοι είναι ανδρείοι (6β), άρα «Σοφία = Ανδρεία» (6γ)’. Εδώ όμως υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα· επειδή το συμπέρασμα (6γ) είναι γενικευμένο και αληθεύει σε όλες τις περιπτώσεις, , για να είναι έγκυρο, θα πρέπει στην προκείμενη (6α) να μην ισχύει μόνο η σχέση «οι σοφοί = θαρραλέοι», αλλά και «οι θαρραλέοι = σοφοί», δηλ. η σχέση να είναι «οι σοφοί $\Leftrightarrow$ θαρραλέοι». Διότι με την μονομερή σχέση «οι σοφοί = θαρραλέοι» την οποίαν δίνει ο Σωκράτης, δημιουργείται η υπόνοια πως *‘υπάρχουν και σοφοί που δεν είναι θαρραλέοι’* ή πάλι πως *‘υπάρχουν θαρραλέοι που δεν είναι σοφοί’*. Και τότε το συμπέρασμα (6γ) ακυρώνεται. Για να πάρουμε τον συλλογισμό από την αρχή· στην θέση (1) ο Σωκράτης δηλώνει ότι «οι ανδρείοι = θαρραλέοι» (349e2), δηλ. ότι *‘κάθε ανδρείος είναι και θαρραλέος’*. Όμως στην θέση (5) δηλώνει ο ίδιος ξεκάθαρα ότι δεν αποκλείεται να υπάρξουν και *‘θαρραλέοι που να μην έχουν γνώση’* και οι οποίοι πλέον γι’ αυτόν τον λόγο *‘δεν θα είναι ανδρείοι’*. Άρα παραδέχεται εμμέσως ότι *‘όλοι οι θαρραλέοι δεν είναι κατ’ ανάγκην σοφοί’*, μία συνθήκη που είναι άκρως απαραίτητη, για να φτάσουμε με ασφάλεια στο τελικό συμπέρασμα «Σοφία = Ανδρεία».*

2^{ον}) Στην θέση (3), εκεί που θέλει να δείξει ότι: *«όσοι έχουν γνώσεις = κάνουν θαρραλέες ενέργειες»*, φέρνει τρία παραδείγματα: αυτούς που καθαρίζουν τα φρεάτια και τα πηγάδια, και προφανώς αναφέρεται σε δεινούς κολυμβητές που μπορούν να κρατούν την αναπνοή τους για πολύ ώρα και δεν έχουν κλειστοφοβία· αυτούς που πολεμούν έφιπποι· και τέλος τους ελαφρά οπλισμένους στο πεδίο της μάχης. Όταν όμως ολοκληρώνει την σκέψη του και καταλήγει στο συμπέρασμα, λέει το εξής περίεργο: *«οί έπιστήμονες τῶν μὴ έπισταμένων θαρραλεώτεροί εἰσιν, 350a6-7 αυτοί που έχουν γνώση είναι πιο θαρραλέοι από εκείνους που την στερούνται»*. Όμως όταν πω *‘ο Α είναι ψηλότερος από τον Β’*, αυτό σε καμία περίπτωση δεν προεξοφλεί ότι ο *‘Β’* είναι ψηλός. Ομοίως όταν πω *‘ο Α είναι πιο θαρραλέος από τον Β’*, αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι ο *‘Β’* είναι όντως θαρραλέος. Κι όμως στο τελικό συμπέρασμα του όλου συλλογισμού απαιτείται στην σχέση *«θαρραλέοι $\Leftrightarrow$ ανδρείοι»*, οι *‘θαρραλέοι’* να είναι όντως *‘θαρραλέοι’*, κι απλώς *‘πιο θαρραλέοι’* από κάποιους άλλους.

13^η Ενότητα 350c6-351e11: Ο Πρωταγόρας διαμαρτύρεται για κάποιες αστοχίες λογικής στον συλλογισμό του Σωκράτη, κι εκείνος εγκαταλείπει την εξίσωση ‘Σοφία = Αρετή’, και επιχειρεί να αποδείξει ότι το ‘εὖ ζῆν’ είναι κάτι καλό.

350c7-9 «ἐγώ γε ἐρωτηθεὶς ὑπὸ σοῦ εἰ οἱ ἀνδρεῖοι θαρραλέοι εἰσίν, ὡμολόγησα· εἰ δὲ καὶ οἱ θαρραλέοι ἀνδρεῖοι, οὐκ ἠρωτήθην. Εγὼ ὅμως ὅταν ρωτήθηκα ἀπὸ ἐσένα ἀν οἱ ἀνδρεῖοι εἶναι θαρραλέοι, ἀπάντησα καταφατικά. Ἀν ὅμως εἶναι καὶ οἱ θαρραλέοι ἀνδρεῖοι, δὲν ρωτήθηκα»

Πολύ εύστοχα ο Πρωταγόρας εντόπισε την παράλειψη (:) του Σωκράτη, η οποία δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην εξαγωγή του τελικού συμπεράσματος, πως ‘Σοφία = Ανδρεία’. Αυτή η παρατήρηση του Πρωταγόρα αναφέρθηκε προηγουμένως ως το 1^ο σφάλμα στον συλλογισμό του Σωκράτη.

350d3-5 «ἐπειτα τοὺς ἐπισταμένους αὐτοὺς ἑαυτῶν θαρραλεωτέρους ὄντας ἀποφαίνεις καὶ μὴ ἐπισταμένων ἄλλων, καὶ ἐν τούτῳ οἶει τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σοφίαν ταῦτόν εἶναι. Κατόπιν θεωρεῖς ὅτι ἐκεῖνοι που ἔχουν γνώσεις εἶναι πιο θαρραλέοι οἱ ἴδιοι συγκριτικά με την περίοδο ὅταν δὲν εἶχαν οἱ ἴδιοι γνώσεις, ἀλλὰ καὶ με ἄλλους που δὲν ἔχουν ἐπίσης γνώσεις»

Αυτό είναι το 2^ο πρόβλημα που εντοπίζει ο Πρωταγόρας στον συλλογισμό του Σωκράτη και σχετίζεται με την χρήση του συγκριτικού βαθμού, όπως το παρατηρήσαμε λίγο πιο πάνω. Και για να του αποδείξει πόσο λάθος έχει κάνει που θεωρεί πως ο συγκριτικός βαθμός του επιθέτου ‘θαρραλεωτέρους’ εξασφαλίζει το συμπέρασμα ‘Σοφία = Ανδρεία’, κατασκευάζει ένα παρόμοιο συλλογισμό ὅμοιο μ’ ἐκεῖνον του Σωκράτη όπου αποδεικνύει κάτι που εξόφθαλμα είναι λάθος, δηλ. ὅτι ‘Σοφία = Δύναμη’:

Ὅπως ακριβῶς με την ‘ανδρεία’	Ἔτσι καὶ με την δύναμη
Ὅσοι γνωρίζουν = θαρραλέοι	Ἰσχυροί = δυνατοί
Οἱ θαρραλέοι = ἀνδρεῖοι	Ὅσοι γνωρίζουν πάλι = δυνατότεροι
Σοφία = ἀνδρεία	Ἰσχύς = Σοφία

Ο συλλογισμός που έχει φτιάξει ο Πρωταγόρας για να αποδείξει το λάθος του συλλογισμού του Σωκράτη βασίζεται στην λογική ὅτι αφού τα δυο δεύτερα μέλη των δυο πρώτων προκειμένων προτάσεων εἶναι ἴδια, (δυνατοί ~ δυνατότεροι), πρέπει καὶ δυο πρώτα των ἰδίων προτάσεων να εἶναι ἐπίσης ἴδια, δηλ. ‘Ἰσχύς = Γνώση = Σοφία’. Το ὅτι η ‘Σοφία = Ἰσχύς’, αυτό εἶναι ἀπολύτως σωστό, ὅμως ἐδῶ ἐπειδὴ δὲν προεξοφλήθηκε πως ‘Ἰσχυροί ⇔ δυνατοί’, ὅπως θα ἔπρεπε καὶ στον συλλογισμό του Σωκράτη να προεξοφληθεῖ πως ‘θαρραλέοι ⇔ ἀνδρεῖοι’, γι’ αυτό καταλήγει σ’ αυτό το ἄτοπο συμπέρασμα, πως δηλ. ‘Σοφία = Ἰσχύς’.

351b3-4 «Λέγεις δὲ τινες, ἔφην, ὦ Πρωταγόρα, τῶν ἀνθρώπων εὖ ζῆν, τοὺς δὲ κακῶς; — Ἔφη. Παραδέχεσαι, Πρωταγόρα, ὅτι κάποιοι ἄνθρωποι ἀπολαμβάνουν μια καλή ποιότητα ζῆς, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι κακή; Ναι.»

Εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς καὶ γιατί ο Σωκράτης μετέφερε την ἕως τώρα συζήτηση σ’ αυτό το ἀσχετο με ὅ,τι ἔχει προηγηθεῖ θέμα. Τίποτε ἀπολύτως δὲν δικαιολογεί αὐτὴν την μεταβολή. Μια ἐξήγηση που ἔχει δοθεῖ, ἀλλὰ ἐντελῶς ἀναπόδεικτη, εἶναι πως ο συγκεκριμένος διάλογος εἶναι μέρος μιας τελείως μεμονωμένης συζήτησης που ἴσως να εἶχαν ο Σωκράτης με τον Πρωταγόρα, καὶ ο Πλάτων ἀπλῶς την μετέφερε ἐδῶ ἐμβόλιμα.

351b7-c1 «Τὸ μὲν ἄρα ἡδέως ζῆν ἀγαθόν, τὸ δ’ ἀηδῶς κακόν. Ἄρα λοιπόν το να ζεῖ κανεῖς ευχάριστα, αὐτό εἶναι καλό, ἐνῶ το να ζεῖ δυσάρεστα, αὐτό εἶναι κακό»

Εἶναι λίγο αἰφνιδιαστικός ο εξαπλουστευτικός τρόπος με τον ὁποῖον ο Σωκράτης ἐξάγει αὐτό συμπέρασμα. Διότι μία ζωή Χ μπορεί να εἶναι ευχάριστη, ἀλλὰ κρίνεται ὡς χειρότερη συγκριτικά με μία ἄλλη που εἶναι ἀκόμη πιο ευχάριστη. Ὅπως ἐπίσης μια ζωή Ψ μπορεί να εἶναι δυσάρεστη, ἀλλὰ να κρί-

νεται ως καλύτερη συγκριτικά με μια ζωή που είναι χειρότερη. Εδώ όμως ο Σωκράτης εκφράζει μία απόλυτη σκέψη, πως δηλ. τίποτε δεν μπορεί να είναι χειρότερο από κάτι που είναι κακό. Άρα όποια ζωή δεν είναι κακή, αυτομάτως είναι καλή, ανεξάρτητα από το αν υπάρχει και μία άλλη ζωή ακόμη καλύτερη. Επίσης όποια ζωή δεν είναι καλή, αυτομάτως είναι κακή, ανεξάρτητα από το αν υπάρχει και μία άλλη ζωή ακόμη χειρότερη.

351c4 «ἐγὼ γὰρ λέγω, καθ' ὃ ἡδέα ἐστίν, ἄρα κατὰ τοῦτο οὐκ ἀγαθὰ...; Εγὼ λοιπὸν λέω: στον βαθμὸ που κάποια πράγματα είναι ευχάριστα, στον ἴδιο βαθμὸ αυτά ακριβῶς τα ἴδια δεν είναι και καλά...;»

Λίγο πιο πριν ο Σωκράτης ρώτησε τον Πρωταγόρα αν ανήκει σ' εκείνους που πιστεύουν ότι πολλά ευχάριστα πράγματα στην ζωή είναι κακά, και πολλά δυσάρεστα είναι καλά, και μπορεί να μην δήλωσε ξεκάθαρα την διαφωνία του με αυτήν την θέση, αλλά ο τρόπος που συνεχίζει να εκθέτει εδώ τις απόψεις του, δείχνει ότι διαφωνεί. Εδώ τώρα με την φράση του 'ἐγὼ γὰρ λέγω' εννοεί πως 'Η δική μου διαφορετική άποψη στο θέμα αυτό είναι εξής'. Πρόβλημα δημιουργεί η ερμηνεία των δυο εμπροθέτων προσδιορισμῶν 'καθ' ὃ' και 'καθ' ὅσον'. Δυο είναι οι πιθανές ερμηνείες: (1^η) «σε σχέση με τα πράγματα εκείνα με τα οποία κάποια πράγματα είναι ευχάριστα, σε σχέση με τα ἴδια ακριβῶς δεν είναι και καλά;» Και η απάντηση που αναμένεται σ' αυτήν την ρητορική ερώτηση είναι «Ναι, είναι!» Ο Σωκράτης ὄντως εδώ ταυτίζει τα 'ευχάριστα' πράγματα στην ζωή με τα 'καλά', και από αυτήν την άποψη η δήλωσή του αυτή βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με την διαφωνία που εξέφρασε πιο πριν, πως δεν είναι δυνατόν τα 'ευχάριστα' να είναι 'κακά' και το αντίθετο. Το πρόβλημα όμως εδώ βρίσκεται αλλού: έτσι ὅπως διατυπώνει την σκέψη του ο Σωκράτης, την ταύτιση των 'ευχάριστων' πραγμάτων στην ζωή με το να είναι 'καλά', την εξαρτά από τα 'πράγματα' αυτά με τα οποία αυτά τα 'ευχάριστα' θα συσχετιστούν κατ' ανάγκην. Αφήνει δηλ. το υπονοούμενο ὅτι: αν τα 'ευχάριστα' συσχετιστούν με 'καλά', τότε θα κριθούν ως 'καλά', αλλά αν συσχετιστούν ὁμως με κάποια 'κακά', τότε αυτομάτως γίνονται 'κακά'. Άρα για να είναι τα 'ευχάριστα' πάντοτε 'καλά' και ποτέ 'κακά', ὅπως υπαινίχθηκε ο Σωκράτης πιο πάνω, θα πρέπει μια κοινότητα να έχει συμφωνήσει ἐξ των προτέρων με ποια 'πράγματα' θα συσχετίζει αυτά τα 'ευχάριστα'· και πῶς μια κοινότητα θα καταλήξει σ' αυτήν την συμφωνία; Αν είναι πάλι θέμα παιδείας αυτή η συμφωνία, ο Σωκράτης ὀφείλε να το πει. (2^η) «στον βαθμὸ που κάποια πράγματα είναι ευχάριστα, στον ἴδιο βαθμὸ αυτά ακριβῶς τα ἴδια δεν είναι και καλά». Αν ερμηνευθεί έτσι η πρόταση του Σωκράτη, τότε τα 'ευχάριστα' κρίνονται ως 'καλά' στον βαθμὸ που είναι 'ευχάριστα', δηλ. ὅσο πιο 'ευχάριστα' είναι κάποια, τόσο πιο 'καλά' είναι.

351c5 «μὴ εἴ τι ἀπ' αὐτῶν ἀποβήσεται ἄλλο καὶ ὅχι αν κάτι διαφορετικὸ προκύψει ἀπὸ αυτά τα ευχάριστα».

Ο Σωκράτης είναι σαφής: 'Τίποτε το διαφορετικὸ δεν μπορεί να προκύψει ἀπὸ ἓνα πρᾶγμα στην ζωή που είναι ευχάριστο', εννοώντας πως μόνο αυτό που είναι 'καλό' θα προκύψει.

Ο Πρωταγόρας στην συνέχεια διαφωνεί με αυτήν την απολυτότητα του Σωκράτη τονίζοντας ὅτι: (1) υπάρχουν πράγματα στην ζωή που είναι 'ευχάριστα', αλλά δεν είναι 'καλά'· (2) πράγματα που είναι 'δυσάρεστα', αλλά δεν είναι 'κακά', ἐνῶ κάποια ἄλλα είναι· και (3) πράγματα 'ευχάριστα' ή 'δυσάρεστα' που είναι ἐντελῶς ἀδιάφορα (351c7-d7)

351d7-e1 «Ἡδέα δὲ καλεῖς, ἦν δ' ἐγὼ, οὐ τὰ ἡδονῆς μετέχοντα ἢ ποιοῦντα ἡδονήν; – Πάνυ γ', ἔφη Και ως 'ευχάριστα' πράγματα, εἶπα ἐγὼ, δεν ονομάζεις αυτά που συμμετέχουν στην ευχαρίστηση η δημιουργοῦν την ευχαρίστηση; – Μα και βέβαια, εἶπε ἐκεῖνος»

Ο Σωκράτης έχει επιφυλάξεις ως προς τη γνώμη του Πρωταγόρα, πως δηλ. πράγματα 'ευχάριστα' μπορεί να είναι 'κακά', και πράγματα 'δυσάρεστα' στην ζωή μπορεί να είναι 'καλά', και γι' αυτό διατυπώνει αυτήν την ερώτηση στον Πρωταγόρα με άρνηση, προκειμένου να εκβιάσει μια καταφατική απάντηση εκ μέρους του, πράγμα που το πετυχαίνει. Ως 'ήδεα μετέχοντα ήδονης' ο Σωκράτης εννοεί πως υπάρχουν 'ευχάριστα' πράγματα στην ζωή τα οποία είναι από μόνα τους 'ευχάριστα', κι όχι λόγω των όποιων συνεπειών έχουν ή επιφέρουν στον άνθρωπο. Ως 'ήδεα ποιούντα ήδονήν' εννοεί πως υπάρχουν πράγματα 'ευχάριστα' τα οποία γίνονται 'ευχάριστα' λόγω των συνεπειών τους. Όταν λοιπόν ο Πρωταγόρας φαίνεται να πιστεύει πως 'ευχάριστα' είναι και τα πρώτα και τα δεύτερα, τότε πώς και με ποια λογική θεωρεί πως υπάρχουν πράγματα που είναι 'ευχάριστα' ενώ είναι 'κακά', όπως και αντιθέτως; Σύμφωνα με την λογική του Σωκράτη αν ένα 'ευχάριστο' πράγμα Χ είναι 'καλό', τότε ο μόνος τρόπος για να θεωρηθεί ως 'κακό', είναι να συγκριθεί με κάτι που είναι πιο 'ευχάριστο', οπότε θα είναι και 'καλύτερο'. Κι αν ένα πράγμα είναι 'δυσάρεστο', τότε ο μόνος τρόπος για να θεωρηθεί ως 'καλό' είναι να συγκριθεί με κάτι πιο 'δυσάρεστο'. Άρα κανένα πράγμα που είναι 'ευχάριστο' δεν μπορεί να συγκριθεί με κάτι που είναι 'λιγότερο ευχάριστο' και να κριθεί ως 'καλό'. Συνεπώς αν μία μορφή ζωής Α όντας 'ευχάριστη' είναι 'καλή', και μία μορφή ζωής Β όντας 'δυσάρεστη' είναι 'κακή', τότε αποκλείεται η Β να είναι προτιμότερη ή 'καλύτερη' με όποια κριτήρια κι αν την εξετάσει κάποιος. Και αυτό που συνήθως λέγεται από πολλούς πως 'όποιος έζησε επιτυχημένα επιδιώκοντας δυσάρεστες ηδονές έζησε μία κακή ζωή', και το λένε αυτό μόνο και μόνο για να αποδείξουν ότι από μία επιτυχημένη ζωή δημιουργείται μια 'κακή' ζωή, κάνουν λάθος. Και το λάθος τους βρίσκεται στο γεγονός ότι χαρακτηρίζουν 'επιτυχημένη' μία ζωή όπου επιδιώχθηκαν δυσάρεστες ηδονές.

Ο Σωκράτης έχει εξισώσει τις έννοιες 'ευχάριστη' ζωή και 'καλό', και ο Πρωταγόρας προτείνει στον Σωκράτη να εξεταστούν οι έννοιες, κι αν αποδειχθεί ότι όντως ταυτίζονται, τότε θα έχει δίκιο στον συλλογισμό του, πως δηλ. η 'ευχάριστη' ζωή παράγει μόνο 'καλά' πράγματα, και η 'δυσάρεστη' μόνο 'κακά'. Ο Σωκράτης δέχεται και κατόπιν συμφωνίας αποφασίζεται να ξεκινήσεις αυτός την διερεύνηση των εννοιών αυτών.

14^η Ενότητα 352a1-357e8: Ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι όποιος γνωρίζει τι είναι σωστό, αυτό πάντοτε κάνει, και πως είναι αδύνατον κάποιος να το γνωρίζει αυτό, και να κάνει το λάθος.

352b1-c7 «πῶς ἔχεις πρὸς ἐπιστήμην; πότερον καὶ τοῦτό σοι δοκεῖ ὥσπερ τοῖς πολλοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἄλλως; δοκεῖ δὲ τοῖς πολλοῖς περὶ ἐπιστήμης.... Πῶς ἀντιλαμβάνεσαι τὴν ἐννοία τῆς γνώσεως; Τί ἀπὸ ταῦτο, σου φαίνεται αὐτὴ ὅπως καὶ στους πολλοὺς ἀνθρώπους, ἢ διαφορετικά; Διότι ἡ γνώση στους πολλοὺς ἀνθρώπους φαίνεται....»

Από εδώ και κάτω ο Σωκράτης παραθέτει τον εσφαλμένο τρόπο με τον οποίον οι περισσότεροι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την έννοια της γνώσεως.

352d4-7 «οἷσθα οὖν ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐμοί τε καὶ σοὶ οὐ πείθονται, ἀλλὰ πολλοὺς φασὶ γινώσκοντας τὰ βέλτιστα οὐκ ἐθέλουν πράττειν, ἐξὸν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἄλλα πράττειν. Γνωρίζεις λοιπὸν ὅτι οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι δεν συμφωνοῦν μ' ἐμένα καὶ με σένα, ἀλλὰ ἰσχυρίζονται ὅτι πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ που ἀν καὶ γνωρίζουν τί εἶναι τὸ σωστό, δεν θέλουν νὰ τὸ κάνουν, ἔστω κι ἀν ἔχουν τὴν δυνατότητα, ἀλλὰ κάνουν διαφορετικὰ πράγματα»

Ο Σωκράτης παρουσιάζει τους περισσότερους ανθρώπους να γνωρίζουν τι είναι το βέλτιστο γι' αυτούς, κι όμως να μη το κάνουν. Όλοι αυτοί παρουσιάζονται ως γνώστες και υπεύθυνα άτομα των πράξεών τους. Γνωρίζουν πολύ καλά ότι θα έπρεπε να έκαναν κάτι διαφορετικό απ' αυτό που τώρα κάνουν, όμως δεν το κάνουν, κι αυτό σημαίνει ότι σφάλλουν εκόντες, διότι όπως ομολογούν, έχουν καταληφθεί από μία σαγηνευτική δύναμη.

352d7-e2 «καὶ ὅσους δὴ ἐγὼ ἡρόμην ὅτι ποτε αἰτίον ἐστὶ τούτου, ὑπὸ ἡδονῆς φασιν ἡττωμένους ἢ λύπης ἢ ὧν νυνδὴ ἐγὼ ἔλεγον ὑπὸ τίνος τούτων κρατουμένους ταῦτα ποιεῖν τοὺς ποιοῦντας. Καὶ ὅσους ἐγὼ ρωτούσα ποῖα εἶναι ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς, ἐκεῖνοι ἀπαντοῦν ὅτι κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὴν ‘ἡδονή’ ἢ τὴν ‘λύπη’ ἢ ἀπὸ κάτι ἀπ’ αὐτὰ τα οποία, ἀφ’ οὗ καταληφθὼν ἀπὸ αὐτά, ἀναγκάζουν αὐτοὺς ποὺ τα κάνουν νὰ τα πραγματοποιήσουν».

Ἡ συνήθης ἀπάντηση ποὺ δίνουν ἐκεῖνοι οἱ οποίοι κάνουν πράγματα τα οποία γνωρίζουν ὅτι εἶναι ἐπιζήμια, εἶναι πως κυριαρχοῦνται εἴτε ἀπὸ ‘ἡδονή’ εἴτε ἀπὸ ‘λύπη’. Ὅμως ὅταν κάποιος ἰσχυρίζεται ὅτι «Κάνω το Χ, γιατί κυριαρχοῦμαι ἀπὸ το Ψ», αὐτό σημαίνει ὅτι Χ & Ψ ἔχουν μία σχέση αἰτίου καὶ αποτελέσματος, ἢ γιὰ νὰ το πούμε διαφορετικὰ το Ψ εἶναι τὸ κατηγορούμενο το Χ, διότι ἀν Χ≠Ψ, τότε ἡ ἀπάντηση ποὺ δίνουν εἶναι ἐντελῶς παράλογη. Σ’ αὐτό ἀκριβῶς τὸ παράλογο θὰ ἐπιμείνει ὁ Σωκράτης, γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ ἀπάντηση ποὺ δίνουν αὐτοί, πως «Κάνω κάτι γνωρίζοντας ὅτι εἶναι κακό, γιατί παρακινούμαι ἀπὸ τὴν ἡδονή», περιέχει ἓνα παραλογισμό.

Σωκράτης καὶ Πρωταγόρας συμφωνοῦν στὴν συνέχεια πως ὅσοι ἄνθρωποι γνωρίζοντας τὸ σωστό προφασίζονται ‘πάθη’ καὶ ‘ἀδυναμίες’, γιὰ νὰ μὴ τὸ πράξουν, αὐτοὶ σφάλλουν. Ὁ Σωκράτης προτείνει νὰ βρουν τώρα καὶ οἱ δυο μαζί σε τι συνίστανται αὐτὰ τα ‘πάθη’ καὶ ‘ἀδυναμίες’, ὥστε νὰ ἔχουν αὐτὴν τὴν παραπλανητικὴ δύναμη, καὶ δηλώνει πως ἀν δώσουν ἀπάντηση σ’ αὐτό τὸ ἐρώτημα, τότε θὰ μπορέσουν νὰ ἐξετάσουν καλύτερα τὴν σχέση τῆς ‘Ἀνδρείας’ με τὴν ‘Ἀρετή’, τὴν ὁποίαν τὴν ἔχουν ἀφήσει ἀναπάντητὴ ἐδῶ καὶ ὥρα (352e3-353b6).

353c1-3 «Πάλιν τοῖνυν, ἔφην ἐγὼ, εἰ ἔροιντο ἡμᾶς· “Τί οὖν φατε τοῦτο εἶναι, ὃ ἡμεῖς ἡττωεῖναι τῶν ἡδονῶν ἐλέγομεν;” Εἴποιμ’ ἂν ἔγωγε πρὸς αὐτοὺς ὥδι. Ἐστὶ λοιπὸν ἐγὼ – εἶπα – ἀν οἱ ἄνθρωποι ρωτούσαν ἐμὰς τοῦ δυο: ‘τι πράγμα ἰσχυρίζεσθε ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖο ἐμεῖς λέμε ὅτι κάποιος καταβάλλονται ἀπὸ τις ἀπολαύσεις;’ Ἐγὼ τότε θὰ ἀπαντούσα σ’ αὐτοὺς ἔτσι..»

Ἀπὸ αὐτό τὸ σημεῖο ξεκινᾷ ἓνας μακρὺς λόγος τοῦ Σωκράτη, στο ὁποῖον θὰ ἐπιχειρήσει νὰ δείξει τὴν οὐσία αὐτῶν τῶν ‘ἀπολαύσεων’, οἱ ὁποῖες γιὰ πολλοὺς λειτουργοῦν ἐξαναγκαστικὰ στοὺς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ μὴ κάνουν τὸ σωστό τὸ ὁποῖο γνωρίζουν. Δείχνοντας τὴν οὐσία αὐτῶν τῶν ἀπολαύσεων, φιλοδοξεῖ νὰ ἀποδείξει πως ἡ φράση πολλῶν ἀνθρώπων «Κάνω τὸ κακό γνωρίζοντας ὅτι εἶναι κακό, διότι ‘ἡττωμαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’» εἶναι ἓνας σαφὴς παραλογισμός. Ὁ παραλογισμός αὐτός βρίσκεται στο γεγονός ὅτι οἱ ‘ἡδονή’ ἐξ ὀρισμοῦ ἢ προξενεῖ χαρὰ ἢ διώχνει τὴν λύπη, κι ὁμως ἐδῶ τώρα αὐτὴ εἶναι ποὺ ἐξαναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ κάνουν κάτι ποὺ γνωρίζουν ὅτι εἶναι ‘κακό’.

353c4-8 «ἄλλο τι γάρ, ὦ ἄνθρωποι, φατὲ ὑμῖν τοῦτο γίγνεσθαι ἐν τοῖσδε, οἷον πολλάκις ὑπὸ σίτων καὶ ποτῶν καὶ ἀφροδισίων κρατούμενοι ἡδέων ὄντων, γινώσκοντες ὅτι πονηρὰ ἐστίν, ὅμως αὐτὰ πράττειν; — Φαῖεν ἂν. Εἰσεῖς, ἄνθρωποι, ἰσχυρίζεσθε πως κάτι διαφορετικὸ αὐτό ποὺ συμβαίνει σ’ ἐσὰς σ’ αὐτέες τις περιπτώσεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα ποὺ πολλές φορὲς ὅταν κυριεύεσθε ἀπὸ τὸ φαγητό ἢ τὸ ποτό ἢ τὸν ἐρωτισμὸ ἐπειδὴ αὐτὰ εἶναι εὐχάριστα, ἐνῶ γνωρίζετε ὅτι εἶναι ἀσχημα, ἐντούτοις τα κάνετε;— Κι αὐτοὶ θὰ συμφωνήσων.»

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Σωκράτη στο υποθετικὸ ἐρώτημα: «Τι σημαίνει ἡ φράση ποὺ λένε πολλοὶ ἄνθρωποι, ὅτι δηλ. ‘ἀν καὶ γνωρίζω ὅτι κάτι εἶναι κακό, ἐντούτοις τὸ κάνω’». Ἡ φράση αὐτὴ σημαίνει ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι κυριαρχοῦνται ἀπὸ ἓνα πάθος, τὸ ὁποῖο τοὺς υποχρεώνει νὰ ἐνδώσουν σε κάτι. Ἐχει πολὺ μεγάλη σημασία καὶ χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τὸν Σωκράτη: ‘Αὐτό ποὺ με κυριεύει, εἶναι τὸ ἴδιο μ’ ἐκεῖνο στο ὁποῖο τελικὰ ἐνδίδω καὶ υποχωρῶ’. Δηλ. αὐτό σημαίνει πως ‘ἀφ’ οὗ με κυριεύει ὁ ἐρωτισμός, ἐνδίδω σ’ αὐτόν· ἢ ἀφ’ οὗ με κυριεύει τὸ φαγητό, ἐνδίδω σ’ αὐτό’.

353c8-e1 Ὁ Σωκράτης ἐπιχειρεῖ στὴν συνέχεια νὰ διευκρινίσει τὸ περιεχόμενο ποὺ ἀποδίδουν στο ἐπίθετο ‘πονηρὰ’, ὅταν ὁμολογοῦν ὅτι «Ἀν καὶ γνωρίζουν ὅτι κάποια πράγματα εἶναι ‘πονηρὰ’, ἐν τούτοις τα κάνουν παρακινημένοι ‘ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’». Ἡ πιο λογικὴ ἀπάντηση ποὺ βρίσκει σ’ αὐ-

τό το ερώτημα είναι πως «αυτά είναι ‘πονηρά’, διότι στο μέλλον επιφέρουν την φτώχεια και άλλου είδους ασθένειες».

353e3-4 «Οὐκοῦν νόσους ποιοῦντα ἀνίας ποιεῖ, καὶ πενίας ποιοῦντα ἀνίας ποιεῖ; Ὁμολογοῦεν ἄν, ὥς ἐγὼμαι Ἄρα λοιπόν αφού αυτά τα ‘πονηρά’ επιφέρουν ασθένειες, τότε δημιουργούν λύπες και στενοχώριες, αλλά και επειδή επιφέρουν φτώχεια, ομοίως δημιουργούν θλίψεις»

Αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Σωκράτης μετά τον εννοιολογικό προσδιορισμό του επιθέτου ‘πονηρά’. Άρα ο παραλογισμός βρίσκεται στο γεγονός ότι κάποιοι ισχυρίζονται ότι «κάνουν πράγματα που επιφέρουν στενοχώριες και θλίψεις, διότι παρακινούνται ‘ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’, οι οποίες ἐξ ὀρισμοῦ επιφέρουν χαρά».

354a2-7 «Οὐκοῦν πάλιν ἂν αὐτοὺς τὸ ἐναντίον εἰ ἐροίμεθα· ὦ ἄνθρωποι οἱ λέγοντες αὖ ἀγαθὰ ἀνιάρᾳ εἶναι, ἄρα οὐ τὰ τοιάδε λέγετε, οἷον τὰ τε γυμνάσια καὶ τὰς στρατείας καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἰατρῶν θεραπείας τὰς διὰ καύσεων τε καὶ τομῶν καὶ φαρμακείων καὶ λιμοκτονιῶν γιγνομένας, ὅτι ταῦτα ἀγαθὰ μὲν ἐστίν, ἀνιάρᾳ δέ; Τότε λοιπόν κι εμεῖς θα τους ρωτούσαμε το ακριβῶς ἀντίθετο: ‘τα δυσάρεστα (ἀνιάρᾳ) τα θεωρεῖτε ως καλὰ (ἀγαθὰ), ἄρα λοιπόν δεν εννοεῖτε και τα ἐξῆς, ὅτι δηλ. η γυμναστική, η στρατιωτική ἐκπαίδευση και οι ιατρικὲς θεραπείες που γίνονται με καυτηριάσεις, τομές, φάρμακα, δίαιτα, ὅτι αυτά τα καλὰ (ἀγαθὰ) εἶναι και δυσάρεστα (ἀνιάρᾳ);’» Ὅλοι αυτοὶ οἱ ἄνθρωποι που διατείνονται ὅτι αν και γνωρίζουν ὅτι κάτι εἶναι κακό, ὁμως εν τούτοις το κάνουν, διότι παρασύρονται ‘ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’, με βάση τις ἔως τώρα ὁμολογίες τους στα χωρία 353c8-e1 και 353e5-354a1 στην ουσία ἔχουν ἀποδεχθεῖ ὅτι ‘Τα κακά (ἀνιάρᾳ) εἶναι καλὰ (ἀγαθὰ), δηλ. ὅτι ‘ἀνιάρᾳ = ἀγαθὰ’. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος για τον ὁποῖον στα δυο πιο πάνω ἀναρθρα ἐπίθετα ‘ἀνιάρᾳ ~ ἀγαθὰ’ το πρώτο εἶναι το κατηγορούμενο και το δεύτερο το υποκείμενο. Τώρα ὁ Σωκράτης προτείνει μία ἀντιστροφή (τὸ ἐναντίον εἰ ἐροίμεθα) των Y & K, ὥστε να ἀποδειχθεῖ ὅτι ἰσχύει και η σχέση ‘ἀγαθὰ = ἀνιάρᾳ’, γι’ αὐτό και προτάσσει στην θέση των Y τα ουσιαστικά ‘γυμνάσια, στρατεῖαι, θεραπείαι’, ὥστε στο τέλος να ὁδηγηθεῖ στην σχέση ‘ἀγαθὰ = ἀνιάρᾳ’. Ἄρα η νέα σχέση που ἰσχύει πλέον εἶναι ‘ἀνιάρᾳ ⇔ ἀγαθὰ’.

354b1-5 Ὁ Σωκράτης επιχειρεῖ τώρα να μάθει τον λόγο για τον ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι θεωροῦν ὅτι ‘γυμνάσια, στρατεῖαι, θεραπείαι’ εἶναι πράγματα καλὰ (ἀγαθὰ), και η μόνη λογική ἀπάντηση που βρίσκει εἶναι πως οἱ ἄνθρωποι γενικῶς ἔχουν αὐτήν την θετική γνώμη γι’ αὐτά τα φαινόμενα, διότι αὐτά ὑπόσχονται σε βάθος χρόνου πράγματα που εἶναι ωφέλιμα. Ἐτσι λοιπόν ἔως τώρα ὁ Σωκράτης ἔχει ἀποδείξει ὅτι κατὰ γενική ἀντίληψη: (i) κακά (πονηρά) εἶναι ὅλα ἐκεῖνα που επιφέρουν δυστυχίες και στενοχώριες (ἀνίας, 353e3-4), και καλὰ (ἀγαθὰ) εἶναι ἐκεῖνα που επιφέρουν σε βάθος χρόνου πράγματα ωφέλιμα (ὑγεία, εὐεξία σωμάτων, σωτηρία πόλεων, πλοῦτο, 353b3-5). Ὅποτε τώρα ὁ παραλογισμός της φράσεως «Κάνω το κακό αν και το γνωρίζω, διότι παρὰσύρομαι ‘ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’» εἶναι πρόδηλος. Και αὐτό συμβαίνει διότι: ‘ἡδονή = ἀπόλαυσις’ & ‘ἀπόλαυσις = χαρά’ & ‘χαρά = ἀγαθόν’. Τότε ὁμως πῶς γίνεται κάτι που εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ‘καλό’ να τους ωθεῖ ὥστε να κάνουν κάτι που ἐξ ὀρισμοῦ εἶναι ‘κακό’; Σύμφωνα με την λογική της προτάσεως «Κάνω το X αν και ξέρω ὅτι εἶναι κακό, διότι παρὰσύρομαι ἀπὸ το Ψ», θα πρέπει ὁπωσδήποτε τα ‘X&Ψ’ να ἀνήκουν ἀξιολογική κλίμακα, δηλ. και τα δυο ‘κακά’.

354b6-d1 Ὁ Σωκράτης υποθέτοντας ὅτι μιλάει ἀπ’ ευθείας σ’ ἐκείνους που ἰσχυρίζονται ὅτι κάνουν το κακό εν γνώσει τους παρὰσυρόμενοι ἀπὸ τις ἡδονές, τους θέτει ἐνώπιον των σοβαρῶν ἀντιφάσεων στις ὁποῖες πέφτουν λέγοντάς τους ὅτι:

- (1) «τὴν ἡδονὴν διώκετε ὡς ἀγαθόν» 354c4
 (2) «τὴν λύπην φεύγετε ὡς κακόν» ΑΡΑ: θεωρεῖτε ὅτι:
 (3) ἡ λύπη = κακόν 354c5-6
 (4) ἡ ἡδονή = ἀγαθόν 354c6

Τότε ὁμως πῶς ἐξηγείται το γεγονός ὅτι παρασύρονται ‘ὑπὸ τῶν ἡδονῶν’ για να κάνουν κάτι που εν γνώσει τους είναι κακό; Μ’ αυτό που ισχυρίζονται είναι σαν να ομολογούν το αδύνατον, δηλ. ὅτι κάτι που είναι ‘καλόν – ἀγαθόν’ τους ωθεί να κάνουν κάτι που είναι ‘λυπηρόν – κακόν’.

Ο Σωκράτης δικαιολογεί στον Πρωταγόρα την μακροσκελή ανάλυση που έχει κάνει ἔως τώρα στο θέμα αυτό, διότι κατά την γνώμη του είναι ιδιαιτέρως δύσκολο αλλά και σοβαρό, καθώς από τις απαντήσεις που θα δώσουν τώρα και οι δύο, θα κριθούν και οι απαντήσεις που εκκρεμούν σε άλλα ζητήματα τα οποία τα έχουν αφήσει αναπάντητα (354e3-8).

354e8-355b3 Για τον Σωκράτη ο μόνος τρόπος για να διασωθεί ως υγιής η φράση πολλών, ὅτι δηλ. ‘*κάνουν εν γνώσει τους το κακό, γιατί παρασύρονται από την ηδονή*’, και να αποφευχθεί ἔτσι ο παραλογισμός της αντίφασης που υπάρχει εκεί, είναι να αρνηθούν τις δυο πιο κάτω σχέσεις:

- (i) «ἀγαθόν ⇔ ἡδονή»
 (ii) «κακόν ⇔ ἀνία»

Επειδή ὁμως προφανώς είναι αδύνατον να αρνηθούν αυτές τις δυο σχέσεις, γι’ αυτό πρέπει να ακούσουν την συνέχεια του συλλογισμού και να αποδεχθούν τα συμπεράσματά του (355a2-5)

Δεδομένου λοιπόν ὅτι οι θέσεις (i) & (ii) είναι αδιαπραγμάτευτες και αμετάβλητες, ο Σωκράτης θεωρεῖ εντελώς γελοῖο να συνεχίζουν κάποιοι να ισχυρίζονται ὅτι: «*Ενὼ γνωρίζουν ὅτι τα κακά εἶναι κακά, εν τούτοις τα πραγματοποιοῦν, ἐνὼ μποροῦν να τα αποφύγουν, μόνο και μόνο διότι ἡττῶνται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν*» (355a5-b1).

Για να μπορέσει ο Σωκράτης να ολοκληρώσει τον συλλογισμό του πῶς δεν είναι δυνατόν κάποιοι να ισχυρίζονται ὅτι ἐνὼ γνωρίζουν πῶς κάτι είναι κακό, εν τούτοις το κάνουν διότι παρασύρονται από ‘ἡδονές’, προτείνει ὡς λύση να μη γίνεται πλέον χρήση για τις ἑννοίες ‘καλό’ και ‘κακό’ πρόχειρα με ὅποιο επίθετο ἔρχεται κάθε στιγμή στον νου του καθ’ ενός, αλλά να συμφωνήσουν πῶς θα πρέπει στο ἐξῆς να αποφασίσουν ὅτι:

- (a) Αν για το ‘καλό’ επιλέξουν το επίθετο ‘ἡδύ’, τότε για το ‘κακό’ να χρησιμοποιοῦν το ‘ἀνιαρόν’.
 (b) Αν πάλι για το ‘καλό’ επιλέξουν το επίθετο ‘ἀγαθόν’, τότε για το ‘κακό’ να χρησιμοποιοῦν το ‘κακόν’.
 Δηλ. θα χρησιμοποιοῦν πλέον το ‘ἡδύ’ με το ‘κακόν’, και το ‘ἀγαθόν’ με το ‘ἀνιαρόν’ (355b3-c1).

355c1-d1 Μετά την αποδοχή αὐτῶν των αλλαγών στην ἑκφραση, η γνωστή ρήση: «*Ο ἄνθρωπος αν και γνωρίζει τα ‘κακά’ ὅτι εἶναι ‘κακά’, ὁμως τα πραγματοποιοῖ ἐπειδὴ νικιέται ἀπὸ την ηδονή (ἡττώμενος ὑπὸ τῆς ἡδονῆς)*» δεν μπορεῖ πλέον να γίνει αποδεκτή, διότι συνδυάζει το ‘κακόν’ με το ‘ἡδύ’. Γι’ αυτό πρέπει να επαναδιατυπωθεί ὡς ἐξῆς: «*Ο ἄνθρωπος αν και γνωρίζει τα ‘κακά’ ὅτι εἶναι ‘κακά’, ὁμως τα πραγματοποιοῖ ἐπειδὴ νικιέται ἀπὸ το καλό (ἡττώμενος ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ)*». Τώρα ο παραλογισμός του συγκεκριμένου ισχυρισμοῦ γίνεται ἀκόμη πιο πρόδηλος και φανερός, αφού φαίνεται ξεκάθαρα πῶς το ‘καλό’ με ἐξαναγκάζει να κάνω το ‘κακό’. Και φυσικά ὅποιος λογικός ἄνθρωπος ἀκούσει αὐτήν την παράλογη διατύπωση, είναι αδύνατον να μην ἐκπλαγεί χαρακτηρίζοντας την σκέψη αὐτήν ὡς ‘γελοῖον πρᾶγμα, 355d1’.

355d3-6 «ἄρα,» φήσει, “οὐκ ἀξίων ὄντων νικᾶν ἐν ὑμῖν τῶν ἀγαθῶν τὰ κακά, ἢ ἀξίων;” φήσομεν δῆλον ὅτι ἀποκρινόμενοι, ὅτι Οὐκ ἀξίων ὄντων· οὐ γὰρ ἂν ἐξημάρτανεν ὄν φαμεν ἡττω εἶναι τῶν ἡδονῶν. Και τότε κάποιος θα μας ρωτήσῃ: –‘στην δική σας κοινωνία δεν ἀξίζει τα καλά πράγματα να νικούν τα κακά, ἢ μήπως ἀξίζει;’ Και τότε εμεῖς θα του ἀπαντήσουμε ὅτι: – ‘Δεν

αξιίζει. Διότι αν αξιίζει, τότε δεν θα έπεφτε σ' αυτή την εσφαλμένη διατύπωση αυτός που υποστηρίζει ότι παρασύρεται από τις ηδονές (ήττω εἶνα τῶν ἡδονῶν)».

Ο Σωκράτης σκηνοθετεί ένα διάλογο ανάμεσα στον ίδιο και σ' ένα τυχαίο πρόσωπο που θα ασκούσε σοβαρή κριτική στην γνωστή αυτή ρήση. Αυτός λοιπόν ακούγοντας ότι υπάρχουν άνθρωποι που παρσύρονται από το 'άγαθόν' για να κάνουν το 'κακόν', εκτός από τον παραλογισμό που διαπιστώνει, ότι δηλ. σ' αυτήν την κοινωνία το 'άγαθόν' να παρακινεί κάποιον ώστε να κάνει το 'κακόν', διαπιστώνει πως το 'κακόν' νικά το 'άγαθόν'. Αυτή η διαπίστωση προκύπτει με βάση την εξής εξήγηση· όταν κάποιος πει: «Κάνω το Χ, γιατί παρσύρομαι από το Ψ», αυτό σημαίνει ότι το Χ υπερτερεί του Ψ, αφού τελικά αυτό είναι που πραγματοποιείται, ενώ το Ψ έχει διαμεσολαβητικό ρόλο. Γι' αυτό και ο υποτιθέμενος συνομιλητής του Σωκράτη διερωτάται αν σ' αυτήν την κοινωνία θεωρείται ή δεν θεωρείται άξιο το 'άγαθόν' να νικά το 'κακόν'. Και ο Σωκράτης σε μία τέτοια υποθετική ερώτηση δεν μπορεί παρά να απαντήσει αρνητικά, πως δηλ. σ' αυτήν εδώ την κοινωνία το 'άγαθόν' δεν θεωρείται άξιο να νικά το 'κακό'. Γι' αυτό και οι άνθρωποι εδώ παρσύρονται από τις ηδονές, ώστε να κάνουν κάτι το κακό.

355d6-e1 «Κατὰ τί δέ,” φήσει ἴσως, “ἀνάξιά ἐστιν τάγαθὰ τῶν κακῶν ἢ τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν; ἢ κατ' ἄλλο τι ἢ ὅταν τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ σμικρότερα ᾗ; ἢ πλείω, τὰ δὲ ἐλάττω ᾗ;” Κι ἐκεῖνος τότε θα μας ρωτήσει ἴσως: ‘Ὡς πρὸς τι τα ‘ἀγαθὰ’ δεν θεωροῦνται στὴν δική σας κοινωνία ἄξια νὰ κινήσουν τα ‘κακὰ’, ἢ πάλι τα ‘κακὰ’ νὰ νικήσουν τα ‘ἀγαθὰ’; Μήπως συμβαίνει κάτι ἄλλο, ἢ μήπως ὅταν ἓνα ἐκ τῶν δυο εἶναι μεγαλύτερο καὶ το ἄλλο μικρότερο; Ἡ πάλι ὅταν ἓνα ἐκ τῶν δυο ἐμφανίζεται ὡς περισσότερο καὶ το ἄλλο ὡς λιγότερο;»

Ἡ φράση ‘πράττω τὰ κακὰ ἡττώμενος ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν’, ὅπως ἔχει δειχθεῖ ἕως τώρα εἶναι ἀκατανόητη, ἀφοῦ ἐμφανίζει τα ‘ἀγαθὰ’ νὰ παρσύρουν καὶ νὰ παρακινοῦν κάποιον νὰ κάνει τα ‘κακὰ’. Συγχρόνως εἶναι καὶ ἀκατανόητη, διότι ἐμφανίζει τα ‘κακὰ’ νὰ νικοῦν τα ‘ἀγαθὰ’. Ἐπειδὴ ὁμῶς αὐτὸ ὄντως συμβαίνει καὶ εἶναι μία πραγματικότητα, ὁ υποτιθέμενος συνομιλητής τοῦ Σωκράτη (δηλ. στὴν οὐσία ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης) καλεῖται νὰ βρεῖ μία ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα «πῶς καὶ γιατί, δηλ. με ποιὸν τρόπο στὴν κοινωνία αὐτὴν ἐδῶ ὅπου λέγεται αὐτὴ τὴ ρήση, τα ‘κακὰ’ νικοῦν τα ‘ἀγαθὰ’». Καὶ θέλει νὰ το μάθει, διότι εἶναι μία ‘νίκη’ ἐντελῶς παράλογη καὶ ἀκατανόητη, που δεν εἶναι λογικὸ νὰ συμβαίνει σε μία φυσιολογικὴ κοινωνία. Ὁ ἴδιος ὁ ἀγνωστος (δηλ. ὁ Σωκράτης) προτείνει ὡς μόνη λογικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα που ὁ ἴδιος ἔκανε, πῶς γιὰ νὰ νικοῦν τα ‘κακὰ’ τα ‘ἀγαθὰ’, ἢ καὶ το ἀντίθετο, που εἶναι καὶ το πιο λογικὸ, θὰ πρέπει ἓνα ἀπὸ τα δυο νὰ εἶναι εἴτε ‘σπουδαιότερο’ ἀπὸ το ἄλλο (μείζω), καὶ το ἄλλο λιγότερο σημαντικὸ (σμικρότερον), ἢ πάλι ἓνα ἐκ τῶν δυο νὰ ἔχει πολὺ περισσότερα ἀποτελέσματα ἀπὸ το ἄλλο (πλείω) καὶ το ἄλλο νὰ ἔχει πολὺ λιγότερα (ἐλάττω).

355e2-3 «Δῆλον ἄρα,” φήσει, “ὅτι τὸ ἡττᾶσθαι τοῦτο λέγετε, ἀντὶ ἐλαττόνων ἀγαθῶν μείζω κακὰ λαμβάνειν.” Καὶ τότε ἐκεῖνος θα ἀπαντήσει πῶς: ‘Ἄρα λοιπὸν εἶναι φανερό ὅτι το νὰ ἡττᾶται’ κάποιος, ἐστὶ ἀκριβῶς με αὐτὴν τὴν σημασία λέγεται, ὅτι δηλ. εἰσπράττει ‘κακὰ’ που εἶναι σημαντικότερα σε σχέση με τα ‘ἀγαθὰ’ που θυσιάζει, τα ὁποῖα εἶναι λιγότερο σημαντικά».

Με βάση τὴν ἀπάντηση που ἔδωσε ὁ ἀγνωστος (i.e. Σωκράτης) στὸ χωρίο 355d6-e1 ὅσον ἀφορὰ τα αἷτια στα ὁποῖα οφείλεται ἡ νίκη τῶν ‘κακῶν’ ἐναντὶ τῶν ‘ἀγαθῶν’, τώρα αὐτὸς ὁ ἀγνωστος (;) προχωρεῖ στὴν ἐρμηνεία τῆς ρήσης ‘πράττω τὰ κακὰ γινώσκων ὅτι κακὰ εἰσὶ ἡττώμενος ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν’, ἡ ὁποῖα σύμφωνα με τὴν προηγούμενη ἀπάντηση σημαίνει ὅτι «Κάνω τα κακὰ διότι αὐτὰ τα ‘κακὰ’ τα ὁποῖα εἰσπράττω (:κερδίζω) εἶναι σημαντικότερα σε σχέση με τα ‘ἀγαθὰ’ τα ὁποῖα θυσιάζω». Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη λογικὴ ἐξήγηση γι’ αὐτὸν τὸν παραλογισμό.

355e4-356a5 Ο Σωκράτης προτείνει στην συνέχεια να γίνει μία αλλαγή των όρων που χρησιμοποιούνται στην γνωστή ρήση, δηλ. αντί για τα επίθετα ‘κακόν ~ ἀγαθόν’ να χρησιμοποιηθούν τα επίθετα ‘ἡδύ ~ ἀνιαρόν’. δηλ. η ρήση θα έχει ως εξής: ‘πράττω τὰ ἀνιαρὰ γιγνώσκων ὅτι ἀνιαρὰ εἰσὶ ἡττώμενος ὑπὸ τῶν ἡδέων’. Και σ’ αυτήν την περίπτωση ισχύουν τα ίδια, όπως και προηγουμένως, δηλ. ένας άνθρωπος δηλώνει ὅτι πράττει αυτά που προξενούν λύπη (ἀνιαρά), διότι παρασύρεται (:νικιέται ~ ἡττώμενος) ἀπὸ πράγματα που εἶναι χαρούμενα (:ευχάριστα ~ ἡδέα). Ἀρα και ἐδὼ ἔχουμε το ίδιο παράλογο σκηνικό, δηλ. πράγματα λυπηρά (ἀνιαρά) να νικούν εκείνα που εἶναι ευχάριστα ἢ χαρούμενα (ἡδέα). Η εξήγηση εἶναι ἀνάλογη με την προηγούμενη, δηλ. αὐτός που υποστηρίζει μια τέτοια ἀποψη, ἐννοεῖ ὅτι: «Κάνω τα δυσάρεστα (ἀνιαρά) διότι αὐτά τα δυσάρεστα (ἀνιαρά) τα οποία εἰσπράττω (:κερδίζω) εἶναι σημαντικότερα σε σχέση με τα ευχάριστα (ἡδέα) τα οποία θυσιάζω».

356a5-7 «“Ἄλλὰ πολὺ διαφέρει, ὦ Σώκρατες, τὸ παραχρῆμα ἡδὺ τοῦ εἰς τὸν ὕστερον χρόνον καὶ ἡδέος καὶ λυπηροῦ,” Ὅμως, Σωκράτη, ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στην ευχαρίστηση που παίρνει κάποιος ἄμεσα και σ’ εκείνη την χαρὰ ἢ την λύπη που παίρνει κάποιος σε μεταγενέστερο χρονικὸ διάστημα»

Ο Σωκράτης ισχυρίστηκε ὅτι αὐτός που κάνει ‘τώρα’ τα δυσάρεστα (ἀνιαρά) γνωρίζοντας ὅτι εἶναι τέτοια, τα κάνει διότι αὐτά τα δυσάρεστα (ἀνιαρά) εἶναι πιο σημαντικὰ συγκριτικὰ με αὐτά τα ευχάριστα που ἐπίσης ‘τώρα’ θυσιάζει. Η ἀντίρρηση που διατυπώνεται ἐδὼ ἀπὸ ἕνα ἐπίσης ἄγνωστο ἀντιρρησία, εἶναι πὼς αὐτό που εἶπε τώρα ο Σωκράτης δεν ευσταθεῖ λογικά, διότι πάντοτε τα ευχάριστα (ἡδέα) που πρόκειται να απολαύσει κάποιος ‘τώρα’ εἶναι πάντοτε πιο σημαντικὰ συγκριτικὰ με ὅ,τι πρόκειται να εἰσπράξει ὡς ανταμοιβή για το μέλλον, ὁπότε δεν δικαιολογεῖται κάποιος να θυσιάζει ‘τώρα’ κάποια ευχάριστα (ἡδέα), ἔστω κι αν εἶναι λιγότερο σημαντικὰ με ὅ,τι θα εἰσπράξει στο μέλλον ὡς πιο σημαντικό. Η υποθετικὴ αὐτή ἀντίρρηση διατυπώνεται ἐπίτηδες ἀπὸ τον Σωκράτη, μόνο και μόνο για να του δοθεῖ ἡ ευκαιρία να ἀντικρούσει γενικῶς την θεωρία που ἔως τώρα ἀναπτύχθηκε, πὼς δηλ. ἕνα συναίσθημα δυνατότερο, ὅποιο κι αν εἶναι ἢ ὅ,τι ποιότητα κι αν ἔχει, πάντοτε εἶναι προτιμότερο ἀπὸ ἕνα συναίσθημα πιο αδύναμο, ὅποιο κι αν εἶναι αὐτό. Και αὐτό θα κάνει στην συνέχεια.

356a7-8 «Μὼν ἄλλω τῷ, φαῖν ἂν ἔγωγε, ἢ ἡδονῇ καὶ λύπῃ; οὐ γὰρ ἔσθ’ ὅτῳ ἄλλω. Μα μήπως ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη διαφέρουν σε τίποτε ἄλλο, εἶπα ἐγὼ, παρὰ στην ἴδια την ἡδονὴ καὶ την λύπη; Μα σε τίποτε ἄλλο δεν διαφέρουν»

Για να γίνει ἀντιληπτός σ’ αὐτό το σημείο ο διάλογος ἀνάμεσα στον Σωκράτη και τον φανταστικὸ συνομιλητὴ του, θα πρέπει ἐξηγηθεῖ ἡ σκηνοθεσία που ἀκολουθεῖ ο Πλάτων. Σύμφωνα με αὐτὴν ο Σωκράτης πρέπει στο τέλος να προβάλει και να στηρίζει την θέση Χ. Ὅμως την θέση αὐτὴν δεν πρέπει να εἶναι αὐτός που θα την παρουσιάσει πρῶτος, ἀλλὰ να ἀναγκάσει τον συνομιλητὴ του να την ἀνακαλύψει και να την ομολογήσει ἐκεῖνος πρῶτος. Ἐτσι και ἐδὼ ο Σωκράτης ἐξ ἀρχῆς εἶναι τῆς γνώμης ὅτι το ‘ἀγαθόν’ και το ‘κακόν’ δεν μπορεῖ να διαφέρουν σε τίποτε ἄλλο μεταξύ τους παρὰ στο ὅτι το ἕνα εἶναι ‘καλό’ και το ἄλλο εἶναι ‘κακό’. Ομοίως και το ‘ἀνιαρόν’ με τον ‘ἡδύ’ σε τίποτε ἄλλο δεν μπορεῖ να διαφέρουν μεταξύ τους, παρὰ στο ὅτι το ἕνα εἶναι ‘δυσάρεστο’ και το ἄλλο ‘ευχάριστο’. Σύμφωνα λοιπὸν με αὐτὴν την ἀποψη που πιστεύει, δεν ὑπάρχει δικαιολογία για ἐκείνους που λένε ὅτι «Κάνω το κακό για παρασύρθηκα ἀπὸ το καλό», ἢ πάλι «Κάνω το δυσάρεστο, γιατί παρασύρθηκα ἀπὸ το ευχάριστο». Επειδὴ ὁμως δεν θέλει να εἶναι ἐκεῖνος που θα διατυπώσει αὐτὴν την ἀποψη, ἀλλὰ ο συνομιλητὴς του, δηλ. ο Πρωταγόρας, δημιουργεῖ ἕνα φανταστικὸ συνομιλητὴ με τον ὁποῖον υποτίθεται ὅτι συνδιαλέγεται πάνω στο θέμα αὐτό. Ο Σωκράτης λοιπὸν βάζει αὐτὸν τον φανταστικὸ συνομιλητὴ του να κάνει κάποιες παρατηρήσεις πάνω στις γνωστές αὐτές ἀπόψεις ὀρισμένων, οἱ ο-

ποίες είναι σκοπίμως λανθασμένες, και στις οποίες σκοπίμως συμφωνεί ο Σωκράτης, μόνο και μόνο για να αποδειχθεί το λάθος τους. Η σειρά αυτών των σκοπίμως λανθασμένων θέσεων είναι η εξής:

- 1^η) στο χωρίο 355d6-e1 ο φανταστικός συνομιλητής φαίνεται να ρωτά: «Ως προς τι μπορεί τα ‘κακά’ να νικούν τα ‘άγαθα’;» Μία φυσιολογική απάντηση και λογικότητα συγχρόνως θα ήταν «Ως προς τίποτε· γιατί ποτέ και για τίποτε δεν μπορεί ή δεν επιτρέπεται τα ‘κακά’ να νικούν τα ‘καλά’». Όμως ο Σωκράτης δεν επιλέγει αυτήν την απάντηση· αντιθέτως βάζει τον συνομιλητή του να προτείνει μία εντελώς αφελή απάντηση, που μόνο με εκβιασμό της λογικής μπορεί να σταθεί: τον βάζει να λέει ότι μπορεί τα ‘κακά’ να νικούν τα ‘καλά’ ως προς την ένταση του συναισθήματος που εκφράζει το καθένα· έτσι εξηγείται τώρα γιατί κάποιος κάνει το ‘κακό’ παρασυρμένος από το ‘καλό’, διότι το ‘κακό’ που πρόκειται να κάνει είναι πιο έντονο και σαγηνευτικό συναίσθημα και πιο προκλητικό, από ένα συγκεκριμένο ‘καλό’. Ότι πρόκειται σκοπίμως για μία προβοκατόρικα εσφαλμένη απάντηση, μόνο και μόνο για να δημιουργήσει ‘αντίλογο’ στην συνέχεια, αυτό είναι πρόδηλο, διότι ακόμη και το πιο αδύναμο ‘άγαθό’ είναι πολύ προτιμότερο από το πιο έντονο και προκλητικό ‘κακό’. Ο Σωκράτης όμως επίτηδες και σκοπίμως φαίνεται να συμφωνεί μ’ αυτό το λάθος.
- 2^η) Στο χωρίο 355e4-356a5 ο Σωκράτης προτείνει επίτηδες την αλλαγή των επιθέτων σε ‘ήδύ’ και ‘άνιαρό’, για να κάνει τα ίδια, όπως προηγουμένως. Ρωτά λοιπόν: «Ως προς τι τα ‘άνιαρά’ μπορούν να νικήσουν τα ‘ήδέα’». Η λογική και αναμενόμενη απάντηση θα ήταν «Ως προς τίποτε· γιατί ό,τι είναι ‘δυσάρεστο’ δεν μπορεί ποτέ να νικήσει κάτι που είναι ‘ευχάριστο’». Όμως και εδώ επιλέγεται ο ίδιος επίτηδες λανθασμένος τρόπος, δηλ. προτείνεται η ίδια ακριβώς δικαιολογία, πως δηλ. τα ‘δυσάρεστα’ νικούν τα ‘ευχάριστα’, γιατί τα ‘δυσάρεστα’ μπορεί σε μία δεδομένη χρονική στιγμή να είναι ως συναισθήματα πιο έντονα από κάποια ‘ευχάριστα’ πάλι σε μία δεδομένη χρονική συγκυρία. Ομοίως εσφαλμένη εξήγηση, την οποίαν επίτηδες σκοπίμως αποδέχεται ο Σωκράτης.
- 3^η) Και τώρα στο χωρίο 356a5-7 φτάνουμε στον πρώτο λογικό ‘αντίλογο’, για τον οποίον στήθηκε όλη αυτή η σκηνοθεσία μέχρι στιγμής: ο φανταστικός συνομιλητής επιτέλους κατάλαβε (!) ότι κάτι λάθος υπάρχει σ’ όλη αυτήν την λογική, και γι’ αυτό ρωτά: «Μα όμως, Σωκράτη, πώς μας λες ότι κάποιος θυσιάζει ένα ‘ευχάριστο’ συναίσθημα ‘τώρα’, για να εισπράξει ένα μεγαλύτερο συναίσθημα ‘δυσάρεστο’, αλλά στο μέλλον; Δεν ξέρεις ότι πάντοτε το κάθε φορά ‘τώρα’ κάνει τα συναισθήματα πάντοτε ισχυρότερα;» Αυτό που μόλις υποτίθεται ότι είπε ο φανταστικός συνομιλητής, μπορεί να είναι η αλήθεια, και όντως είναι, αλλά είναι επίτηδες η ‘μισή’ αλήθεια, γιατί τώρα πρέπει ο Σωκράτης να παρέμβει και να πει όλη την αλήθεια:
- 4^η) Και φτάνουμε στο τέλος όλης αυτής της σκηνοθεσίας. Ο Σωκράτης του απαντά κάνοντας χρήση του συνδέσμου ‘Μῶν’ (:Μῆ οὖν). Αυτός ο σύνδεσμος χρησιμοποιείται σε ερωτήσεις στις οποίες υπάρχει έκδηλη η αντίδραση του ερωτώντος, και στην ερώτηση που διατυπώνει αναμένει πάντοτε αρνητική απάντηση. Ο σύνδεσμος αυτός χρησιμοποιείται άλλη μια φορά στην αρχή του διαλόγου αυτού: ο Ιπποκράτης έχει επισκεφτεί τον Σωκράτη και του ανακοινώνει με μεγάλο ενδιαφέρον και με έντονο συναίσθημα την άφιξη του Πρωταγόρα στην Αθήνα. Ο Σωκράτης δεν μπορεί να καταλάβει πώς και γιατί ο Ιπποκράτης ενδιαφέρεται τόσο πολύ για τον Πρωταγόρα, και τον ρωτά: «μῶν τι σε ἄδικεῖ Πρωταγόρας; Μα, τι λες τώρα; Μήπως σου ἔκανε κανένα κακό ο Πρωταγόρας;» Είναι προφανές για τον Σωκράτη ότι αποκλείεται ο Πρωταγόρας να ἔβλαψε τον Ιπποκράτη, αλλά χρησιμοποιεί αυτήν την έκφραση, για να δείξει την έκπληξή του σε κάτι που είναι αδύνατον να έχει συμβεί. Και φυσικά ο Ιπποκράτης απαντά αρνητικά. Ομοίως και εδώ ο φανταστικό συνομιλητής του Σωκράτη τον ρωτά: «Όμως, Σωκράτη, υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην ευχαρίστηση που παίρνει κάποιος ἄμεσα και σ’ εκείνη την χαρά ή την λύπη που παίρνει κάποιος σε μεταγενέστερο χρονικό διάστημα» Και ο Σωκράτης του απαντά με μια ερώτηση στην οποίαν η απάντηση φυσικά είναι αρνητική: «Μα, μήπως αυτή η χαρά και η λύπη διαφέρουν και σε τίποτε άλλο, εκτός από το ότι η μὲν είναι ‘χαρά’ και η ἄλλη είναι ‘λύπη’;» Και η απάντηση φυσικά θα είναι αρνητική.

356a8-c3 Από την στιγμή που ο φανταστικός συνομιλητής του Σωκράτη διεπίστωσε το λάθος που έκανε έως πριν λίγο, πως δηλ. δεν μπορεί σε καμία περίπτωση και για κανένα λόγο θα ‘κακά’ να υπερτερούν των ‘καλών’ με όποιο κριτήριο κι αν τα δει κανείς, αυτό που μένει στον Σωκράτη είναι να αποδείξει ότι ακόμη και αυτό το κριτήριο της χρονικής ‘εγγύτητας’ ή ‘μακρότητας’ δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο επιλογής. Παρουσιάζει στον φανταστικό συνομιλητή του μια σειρά παραδειγμάτων, στα οποία υποτίθεται ότι ζυγίζονται σε μία ζυγαριά τα ‘ευχάριστα’ (ήδέα) με τα ‘δυσάρεστα’ (λυπηρά): του λέει τα εξής:

1^{ον}) Βάλε στο ένα σκέλος της ζυγαριάς πράγματα ‘ευχάριστα’ και στο άλλο επίσης ‘ευχάριστα’, και σε κάθε σκέλος θα υπάρχει η χρονική ‘εγγύτητα’ και η χρονική ‘μακρότητα’. Τότε θα διαπιστώσεις ότι το κριτήριο επιλογής σου θα είναι η έννοια του ‘μεγαλύτερου’ ή του ‘περισσότερου’, δηλ. θα επιλέξεις εκείνο το ‘ευχάριστο’ πράγμα που θα είναι είτε ‘μεγαλύτερο’ είτε ‘περισσότερο’ από το άλλο. Όμως σε καμία περίπτωση δεν θα μετρήσουν στην κρίση σου η χρονική ‘εγγύτητα’ ή χρονική ‘μακρότητα’· αυτά θα είναι σαν να μην υπάρχουν στην ζυγαριά.

2^{ον}) Βάλε τώρα στο ένα σκέλος της ζυγαριάς πράγματα ‘δυσάρεστα’ και στο άλλο επίσης ‘δυσάρεστα’, και σε κάθε σκέλος επίσης να υπάρχει τόσο η χρονική ‘εγγύτητα’ όσο και χρονική ‘μακρότητα’. Τότε θα δεις ότι το κριτήριο της επιλογής σου θα είναι η έννοια του ‘μικρότερου’ ή του ‘λιγότερου’, δηλ. θα επιλέξεις αυτό το ‘δυσάρεστο’ που θα είναι το ‘μικρότερο’ ή το ‘λιγότερο’ από το άλλο. Όμως σε καμία περίπτωση η επιλογή σου δεν θα επηρεαστεί από την χρονική ‘εγγύτητα’ ή ‘μακρότητα’ του ενός ή του άλλου· αυτά θα είναι σαν να μην υπάρχουν στην ζυγαριά.

3^{ον}) Βάλε τώρα στο ένα σκέλος της ζυγαριάς πράγματα ‘ευχάριστα’ και στο άλλο πράγματα ‘δυσάρεστα’, και σε κάθε ένα σκέλος να υπάρχει τόσο η χρονική ‘εγγύτητα’ όσο και η χρονική ‘μακρότητα’. Αν δεις ότι τα ‘ευχάριστα’ πράγματα ζυγίζουν περισσότερο από τα ‘δυσάρεστα’, δεν πρόκειται να λάβεις υπ’ όψη σου την χρονική ‘εγγύτητα’ ή ‘μακρότητα’ του ‘ευχάριστου’ ή του ‘δυσάρεστου’, αλλά θα επιλέξεις τα ‘ευχάριστα’. Αν πάλι δεις ότι τα ‘δυσάρεστα’ ζυγίζουν περισσότερο από τα ‘ευχάριστα’, τότε πάλι θα αγνοήσεις την ‘εγγύτητα’ ή την ‘μακρότητα’ και θα επιλέξεις τα ‘ευχάριστα’ σε κάθε περίπτωση.

356c4–357b5 Στο σημείο αυτό ξεκινά ο Σωκράτης τον συλλογισμό του πως ασφαλές κριτήριο για την αξιολόγηση των πραγμάτων είναι ο ορθός λόγος. Σκηνοθετικά υποτίθεται οι θέσεις που διατυπώνει στην συνέχεια, είναι αποτελέσματα μια συνομιλίας που έχει με αυτούς που υποστηρίζουν την γνωστή ρήση, πως ‘γνωρίζουν ότι κάτι είναι κακό, αλλά το κάνουν διότι νικούνται από την ηδονή’:

1. Πράγματα που είναι μεταξύ τους ισομεγέθη (τὰ αὐτὰ μεγέθη), εμφανίζονται από κοντά μεγαλύτερα (μείζω) κι από μακριά μικρότερα (ἐλάττω) (356c5-6).
2. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ογκώδη (παχέα), τα πολυάριθμα (πολλά), και με τις φωνές, οι οποίες από κοντά ακούγονται εντονότερα (μείζους) και από μακριά χαμηλότερα (σμικρότεραι) (356c6-8).
3. Αν η ανθρώπινη ευτυχία (τὸ εὖ πράττειν) εξαρτάται από το να επιλέγουμε να κάνουμε τα μεγάλα μεγέθη (τὰ μεγάλα μήκη), ενώ να αποφεύγουμε τα μικρά και να μη τα κάνουμε (τὰ δὲ μικρὰ καὶ φεύγειν καὶ μὴ πράττειν) (356c8-d3), τότε η σωτηρία του ανθρώπινου είδους θα εξαρτάται από δυο παράγοντες: είτε (α) από την ικανότητά μας να μετράμε, είτε (β) από την ικανότητά μας να βλέπουμε (356d3-4).
4. Όμως η ικανότητα της όρασης μας προκαλεί σύγχυση (356d4-d7)

[Η θέση 4 συνάγεται από τις πιο πάνω θέσεις 1 & 2]

5. Αντιθέτως η ικανότητα της μετρικής (ή μετρική) μας δίνει την ακριβή εικόνα των πραγμάτων (356d7-e2)

6. Συνεπώς η ικανότητα της μετρικής διασώζει το ανθρώπινο είδος (356e2-4)

[Η θέση 6 συνάγεται από την θέση 3, καθώς πλέον έχει αποκλειστεί η επιλογή (β)]

7. *Αν όμως η σωτηρία μας εξαρτάται από τις σωστές επιλογές αριθμητικών δεδομένων, όπως τα μονά ή τα ζυγά (του περιττού και άρτίου αίρεσει), ή την επιλογή του πολύ (τὸ πλεον και του λίγου (τὸ ἔλαττον), συγκρίνοντας ένα φαινόμενο με ένα ομοειδές του (αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ) ή με ένα διαφορετικό (ἢ τὸ ἕτερον), ανεξαρτήτως του αν αυτό το φαινόμενο βρίσκεται κοντά ή μακριά, τότε η σωτηρία μας εξαρτάται από την γνώση μας (ἐπιστήμη) (356e5-357a1).*

[Η θέση 7, πως δηλ. 'η σωτηρία μας εξαρτάται από την γνώση μας' συνάγεται λογικά από το γεγονός ότι «σωτηρία = μετρική», «μετρική = γνώση», άρα «σωτηρία = γνώση»]

8. *Συνεπώς αυτή η 'γνώση' είναι η αριθμητική γνώση (ἀριθμητική) (357a1-4).*
9. *Επειδή τώρα έχουμε δει πως η σωτηρία του ανθρώπινου είδους εξαρτάται από τις επιλογές μεταξύ χαράς (ἡδονῆς) και θλίψης (λύπης), αν δηλ. είναι πολύ ή λίγη, μικρότερη ή μεγαλύτερη, πιο κοντά ή πιο μακριά, άρα η σωτηρία μας εξαρτάται από την τεχνική της μετρικής (μετρική φαίνεται), ώστε να αποφασίζουμε πιο εκ των δυο είναι περισσότερο ή λιγότερο, ή και ίσο (357a5-b3).*
10. *Επειδή τώρα η σωτηρία μας είναι η μετρική (ἐπεὶ δὲ μετρική), άρα η σωτηρία μας βασίζεται σε τεχνική και σε γνώση (τέχνη καὶ ἐπιστήμη) (357b4)*

357b5–d7 Δεν πρέπει να αγνοείται το γεγονός ότι έως τώρα ο Σωκράτης δεν συνομιλεί με τον Πρωταγόρα, αλλά σε φανταστικό επίπεδο με εκείνους που υποστηρίζουν ότι γνωρίζουν το 'κακό', αλλά το κάνουν διότι παρασύρονται από την 'ηδονή'. Μέχρι στιγμής στον πιο πάνω συλλογισμό τους έχει υποχρεώσει να δεχθούν ότι η σωτηρία του ανθρώπου βρίσκεται στην 'γνώση' που πρέπει να έχουν, ώστε να επιλέγουν σωστά ανάμεσα στην 'ηδονή' και την 'λύπη' (θέσεις 8 & 9). Σ' αυτόν λοιπόν τον συλλογισμό κατέληξε στην αποθέωση της 'γνώσεως' (ἐπιστήμη), την οποίαν ταυτίζει με την 'τέχνη'. Αρνείται όμως για την ώρα ο Σωκράτης να μπει στην διαδικασία έρευνας αυτών των δυο όρων, αλλά του αρκεί και μόνο το γεγονός ότι ο ίδιος μαζί με τον Πρωταγόρα έχουν καταλήξει σ' αυτό το τελικό συμπέρασμα. Και μάλιστα αυτό το τελικό συμπέρασμα (θέσεις 8&9) είναι και η απάντηση στο ερώτημα που αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι (οι φανταστικοί συνομιλητές του, οι υποστηρικτές αυτής της παράλογης ρήσης) είχαν υποβάλει στον Σωκράτη και στον Πρωταγόρα αρκετά πιο πριν. Πράγματι στο χωρίο 353a4-6, όταν ο Σωκράτης (αλλά και ο Πρωταγόρας) είχαν εκφράσει αντιρρήσεις όσον αφορά την ορθότητα αυτής της γνωστής ρήσης, εκείνοι τότε τους είχαν ζητήσει να πουν την γνώμη τους, πώς δηλ. αντιλαμβάνονται όλο αυτό το γεγονός που τους συμβαίνει. Τους τονίζει τώρα ότι τότε, δηλ. στο χωρίο 353a4-6, εκείνοι δεν ήταν έτοιμοι να δεχθούν με προθυμία το λάθος που κάνουν, όταν διατείνονται ότι παρασύρονται στις αποφάσεις τους από την 'ηδονή', και πως αν τότε τους έλεγε ότι σφάλουν, εκείνοι θα γέλαγαν. Τώρα όμως μπορεί να τους το πει με ασφάλεια, διότι αποκλείεται να γελάσουν· γιατί αν κάνουν κάτι τέτοιο, τότε θα γελάσουν με τον ίδιο τους τον εαυτό, αφού οι ίδιοι λίγο πιο πριν δέχθηκαν τις θέσεις 8 & 9.

357d7–e1 «ή δὲ ἑξαμαρτανομένη πρᾶξις ἄνευ ἐπιστήμης ἴστε που καὶ αὐτοὶ ὅτι ἀμαθία πράττεται, ὥστε τοῦτ' ἐστὶν τὸ ἡδονῆς ἡττω εἶναι, ἀμαθία ἢ μεγίστη, ἥς Πρωταγόρας ὄδε φησὶν ἰατρὸς εἶναι καὶ Πρόδικος καὶ Ἰππίας. Καὶ μάθετε ὅτι μία λανθασμένη πράξις που γίνεται χωρὶς γνώση, οφείλεται στην ἀγνοία, ἄρα λοιπὸν αὐτὸ σημαίνει ἡ φράση 'το να νικιέται κάποιος ἀπὸ την ἡδονή', δηλ. την μεγαλύτερη ἀγνοία, την οποίαν ισχυρίζεται αὐτός ἐδῶ ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Πρόδικος καὶ ὁ Ἰππίας ὅτι θεραπεύουν».

Για τον Σωκράτη δεν υφίσταται η έννοια του 'ηθικού' σφάλματος, καθώς όλα τα λάθη που κάνουν οι άνθρωποι είναι συνέπεια λογικής ανικανότητας και άγνοιας λογικών κανόνων, και αυτό υποστηρίζει και ἐδῶ τώρα. Όμως δεν χάνει την ευκαιρία να επιτεθεί ειρωνικά και στους τρεις εκπροσώπους της Σοφιστικής, καθώς φαίνεται να τους αποδέχεται ως 'ιατρούς' της γνώσεως, ενώ στην ουσία αρνείται κάθε σχέση και των τριών αυτών με τον 'ορθό' λόγο.

358a5–b6 Ο Σωκράτης έχοντας πλέον αποσπάσει τις ομολογίες που ήθελε από τους συνομιλητές του, προχωρεί σ' ένα ακόμη συλλογισμό:

[*Ότι είναι ευχάριστο (ήδύ) = καλό (ἀγαθόν), και Ό,τι είναι δυσάρεστο (άνιαρόν) = κακό (κακόν)* (358a5-6)]

Αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο θα καταλήξει αμέσως στην συνέχεια ο Σωκράτης. Προτάσσεται όμως το συμπέρασμα και ακολουθούν οι δυο προκειμένες:

1. *Όσες ενέργειες οδηγούν στην ευχάριστη ζωή (ἐπὶ τοῦ ἀλύπῳς ζῆν) = ωραίες (καλαί) (358b3-5)*

2. *Το ωραίο έργο (καλόν έργον) = καλό και ωφέλιμο (ἀγαθόν τε καὶ ὠφέλιμον) (358b5-b6)*

Άρα λοιπόν αφού: (1) «το ευχάριστο = ωραίο», και αφού (2) «το ωραίο = καλό & ωφέλιμο», Άρα: (3) «το ευχάριστο = καλό και ωφέλιμο». Και αυτό θα πει στην συνέχεια ο Σωκράτης.

358b6–c3 «Εἰ ἄρα, ἔφην ἐγώ, τὸ ἡδὺ ἀγαθὸν ἐστίν, οὐδεὶς οὔτε εἰδὼς οὔτε οἰόμενος ἄλλα βελτίῳ εἶναι ἢ ἃ ποιεῖ, καὶ δυνατὰ, ἔπειτα ποιεῖ ταῦτα, ἐξὸν τὰ βελτίῳ· οὐδὲ τὸ ἥττω εἶναι αὐτοῦ ἄλλο τι τοῦτ' ἐστὶν ἢ ἀμαθία, οὐδὲ κρείττω ἑαυτοῦ ἄλλο τι ἢ σοφία. *Αν λοιπόν, εἶπα ἐγώ, το ευχάριστο είναι καλό, τότε κανείς άνθρωπος ούτε γνωρίζοντας ούτε πιστεύοντας ότι υπάρχουν άλλα πράγματα καλύτερα απ' αυτά που κάνει, και τα οποία είναι δυνατά, δεν τα κάνει αυτά, ενώ μπορεί να κάνει τα καλύτερα. Και επίσης το να παρσύρεται κάποιος από κάτι, αυτό δεν είναι τίποτε άλλο παρά μόνο η άγνοια, και επίσης το να είναι κανείς ανώτερος από κάτι, αυτό δεν είναι τίποτε άλλο παρά μόνο η σοφία*»

Η πλήρης άρνηση του Σωκράτη πάνω στην άποψη και θέση εκείνων που ισχυρίζονται ότι κάνουν το κακό εν γνώσει τους, γιατί παρσύρονται από την ηδονή. Είναι αδύνατον κάποιος να ξέρει ότι κάτι είναι κακό και να το κάνει, γιατί έτσι αντιπαλεύει και αντιστρατεύεται τα συμφέροντά του, πράγμα εντελώς παράλογο. Επίσης είναι αδύνατον κάποιος να ισχυρίζεται ότι παρσύρεται σ' αυτές τις κακές πράξεις από την ηδονή, εννοώντας προφανώς την πρόσκαιρη απόλαυση, αφού η απόλαυση (τὸ ἡδύ) συνεπάγεται κάτι καλό (ἀγαθὸν ἐστίν). Αν τελικά συμβεί να παρσυρθεί σε μία κακή πράξη από κάτι, αυτό θα είναι οπωσδήποτε η άγνοιά του.

Ο Σωκράτης συνεχίζει πάντα στην ίδια λογική, ότι η έλλειψη επαρκούς γνώσεως (άμαθίαν) είναι αυτή που οδηγεί τους ανθρώπους σε λανθασμένες ενέργειες ή και κακές πράξεις, όπως και το γεγονός ότι έχουν εσφαλμένες αντιλήψεις (τὸ ψευδῆ ἔχειν δόξαν) για πολλά σημαντικά ζητήματα γύρω τους (386c3-6). Συνεπώς είναι αδύνατον ένας άνθρωπος να βαδίζει με την θέλησή του (έκων) προς τις κακές πράξεις, και πως αν τελικά βρεθεί στην ανάγκη να κάνει κάτι κακό, τότε δεν θα επιλέξει το μεγαλύτερο (οὐδεὶς τὸ μείζον αἰρήσεται), αλλά αυτό που είναι το λιγότερο κακό (τὸ ἔλασσον) (386c6-d4).

15^η Ενότητα 358d5-360e5: Ο Σωκράτης στρέφει την συζήτηση στο θέμα του ορισμού του 'θάρρους' και της 'δειλίας'.

Ο Σωκράτης προτείνει στους παρευρισκόμενους συνομιλητές του να ελέγξουν τις έννοιες 'δέος' και 'φόβος'. Ο ίδιος προβάλλει την γνώμη ότι και οι δυο αυτές έννοιες έχουν την ίδια σημασία, δηλ. δείχνουν την αναμονή ενός 'κακού' γεγονότος που πρόκειται να συμβεί. Ο Πρόδικος συμφωνεί με αυτήν την ερμηνεία μόνο ως προς την έννοια 'δέος', αλλά για τον Σωκράτη αυτό δεν έχει και ιδιαίτερη σημασία (358d5-e2).

358e2-6 «εἰ ἀληθῆ τὰ ἔμπροσθεν ἐστίν, ἄρά τις ἀνθρώπων ἐθελήσει ἐπὶ ταῦτα ἰέναι ἃ δέδοικεν, ἐξὸν ἐπὶ ἃ μή; ἢ ἀδύνατον ἐκ τῶν ὠμολογημένων; ἃ γὰρ δέδοικεν, ὠμολόγηται ἡγεῖσθαι κακὰ εἶναι· ἃ δὲ ἡγεῖται κακά, οὐδένα οὔτε ἰέναι ἐπὶ ταῦτα οὔτε λαμβάνειν ἐκόντα. *Αν λοιπόν αυτά που είπαμε προηγουμένως είναι αληθινά, τότε ποιος άνθρωπος θα θελήσει να οδηγηθεί σε αυτά τα πράγματα τα οποία φοβάται, ενώ έχει την ευχέρεια να πάει σ' αυτά που δεν φοβάται; Ή με βάση*

όσα έχουμε συμφωνήσει αυτό είναι αδύνατον; Διότι όσα πράγματα αυτός φοβάται, έχει ήδη συμφωνηθεί πως είναι κακά. Και όσα θεωρεί ως κακά, συμφωνήσαμε πως ούτε σ' αυτά κατευθύνεται ούτε και τα παίρνει με την θέλησή του»

Πάντοτε βέβαια ισχύει η γνωστή θέση του Σωκράτη, πως αν κάποιος βρεθεί στην ανάγκη να κάνει κάτι που προξενεί 'φόβο' και φυσικά είναι 'κακό', θα το κάνει μόνο και μόνο για να αποφύγει κάτι που προξενεί μεγαλύτερο 'φόβο' και απ' αυτήν την άποψη είναι μεγαλύτερο 'κακό'. Δηλ. πάντοτε ο άνθρωπος αν χρειαστεί να επιλέξει κάτι 'κακό', επιλέγει το λιγότερο 'κακό' (386c6-d4).

Ο Σωκράτης (359a2-b2) επαναφέρει την συζήτηση στο αρχικό θέμα το οποίο απασχόλησε τον ίδιον με τον Πρωταγόρα, δηλ. στο θέμα της 'Αρετής' των εννοιών που την συνθέτουν. Ο Σωκράτης αφήνει κατά μέρος την αρχική τοποθέτηση του Πρωταγόρα στο θέμα αυτό, πως οι συνιστώσες την 'Αρετή' έννοιες είναι εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους και ξεχωριστές, μια παρατήρηση που την συναντήσαμε στο χωρίο (330a κ.έ.), και εμμένει στην τελευταία θέση που εξέφρασε ο Πρωταγόρας, ότι δηλ. 'τέσσερις συνιστώσες έννοιες είναι όμοιες μεταξύ τους, ενώ μόνο μία είναι διαφορετική, το 'Θάρρος'. Πρόκειται για μία άποψη που την κατέθεσε ο Πρωταγόρας στο χωρίο (349d2 κ.έ.)

359b2-6 «Εὐρήσεις γάρ, ὦ Σώκρατες, ἀνθρώπους ἀνοσιωτάτους μὲν ὄντας καὶ ἀδίκωτάτους καὶ ἀκολαστοτάτους καὶ ἀμαθεστάτους, ἀνδρειοτάτους δέ· ὥ γινώσκῃ ὅτι πολὺ διαφέρει ἡ ἀνδρεία τῶν ἄλλων μορίων τῆς ἀρετῆς.» *Θα βρεις, Σωκράτη, ανθρώπους υπερβολικά ανόσιους και υπερβολικά άδίκους και ανήθικους και αμαθέστατους, οι οποίοι έχουν εξαιρετικά μεγάλο θάρρος. Κι έτσι θα καταλάβεις ότι πάρα πολύ διαφέρει το θάρρος από τις υπόλοιπες συνιστώσες έννοιες της αρετής»*

Αυτές τις απόψεις τις είδαμε στο χωρίο 349d6-8 να τις εκθέτει ο Πρωταγόρας. Βασιζόμενος τώρα σ' αυτήν την τελευταία τοποθέτηση του Πρωταγόρα ο Σωκράτης θα ξεκινήσει ένα απ' ευθεία διάλογο με τον Πρωταγόρα πάνω στο ζήτημα αυτό, δηλ. αν μπορεί να συνδυαστεί το 'θάρρος' με τις έννοιες 'ανοσιότητα', 'αδικία', 'ακολασία', 'αμάθεια', όπως είπε ο Πρωταγόρας.

359c2-4 «Ἴθι δὴ, ἔφην ἐγὼ, εἰπὲ ἡμῖν, ἐπὶ τί λέγεις ἵτας εἶναι τοὺς ἀνδρείους; ἦ ἐφ' ἅπερ οἱ δειλοί; — Οὐκ ἔφη. — Οὐκοῦν ἐφ' ἕτερα. — Ναί, ἦ δ' ὅς. “Εμπρός λοιπόν, εἶπα ἐγώ, πες μας, σε τι πράγμα λες ὅτι οἱ ἀνδρείοι εἶναι ὀρηκτικοί; Στο ἴδιο ὅπως καὶ οἱ δειλοί; — Ὅχι, εἶπε ἐκεῖνος.— Ἀρα λοιπόν σε κάτι διαφορετικό. — Ναι, ἀπάντησε αὐτός.»

Ο 'ἵτης, -ου' είναι ο 'ἵταμός', δηλ. ο 'ὀρηκτικός'. Ο Σωκράτης απέσπασε από τον Πρωταγόρα την ομολογία ότι 'ανδρείοι' και 'δειλοί' κατευθύνονται σε διαφορετικά πράγματα. Με αυτήν την ομολογία του Πρωταγόρα ο Σωκράτης ξεκινά την οργάνωση μιας 'λογικής' παγίδας στον Πρωταγόρα, προκειμένου να τον εξαναγκάσει να δεχθεί ότι 'Ανδρεία = Σοφία'. Αυτό εδώ είναι το πρώτο στάδιο.

359c5-7 «Πότερον οἱ μὲν δειλοί ἐπὶ τὰ θαρραλέα ἔρχονται, οἱ δὲ ἀνδρείοι ἐπὶ τὰ δεινά; — Λέγεται δὴ, ὦ Σώκρατες, οὕτως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τί ἀπὸ τα δυο, οἱ δειλοί κατευθύνονται σε πράγματα τα οποία παρέχουν μία σιγουριά, ἐνῶ οἱ ἀνδρείοι σε πράγματα που εἶναι ἀβέβαια; — Ἐτσι λέγεται, Σωκράτη, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους»

Το επίθετο 'θαρραλέα' βρίσκεται σε αντίθεση με το 'δεινά'. Ως 'θαρραλέα' θεωρούνται: είτε (i) τα πράγματα εκείνα που καθιστούν κάποιον γενναίο, αν τα πραγματοποιήσει, είτε (ii) τα πράγματα τα οποία προσφέρουν σιγουριά σ' όποιον τα τολμήσει. Εδώ το επίθετο χρησιμοποιείται με την δεύτερη σημασία του, ότι δηλ. οι δειλοί επιχειρούν μόνο ζητήματα τα οποία τους παρέχουν μία σιγουριά επιτυχίας. Ως 'δεινά' θεωρούνται αυτά τα πράγματα τα οποία δεν παρέχουν καμία βεβαιότητα για την έ-

κβασή τους, και από αυτήν την άποψη γίνονται επικίνδυνα (δεινά). Το επίθετο 'δεινά' δηλώνει πράγματα τα οποία είναι 'αβέβαια' και δεν παρουσιάζουν καμία σιγουριά ως προς την αίσια έκβασή τους. **Αυτό εδώ είναι το δεύτερο στάδιο** της 'λογικής' παγίδας την οποίαν στήνει ο Σωκράτης στον Πρωταγόρα· τον υποχρεώνει να δεχθεί ότι:

(α) Δειλοί = όσοι κάνουν τα 'σίγουρα', τα 'βέβαια'.

(β) Ανδρείοι = όσοι κάνουν τα 'μη σίγουρα', τα 'αβέβαια'.

Πρώτα θέτει την πρόταση (α), επειδή όμως στην πρόταση (β) οι 'Δειλοί' είναι αντίθετοι με τους 'Ανδρείους', άρα οι 'Ανδρείοι' πρέπει να κάνουν τα ακριβώς αντίθετα με αυτά που κάνουν οι 'Δειλοί', δηλ. τα 'αβέβαια'.

359c7-d2 «ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐρωτῶ, ἀλλὰ σὺ ἐπὶ τί φῆς ἵτας εἶναι τοὺς ἀνδρείους; ἄρ' ἐπὶ τὰ δεινά, ἡγουμένους δεινὰ εἶναι, ἢ ἐπὶ τὰ μή; – 'Ἀλλὰ τοῦτό γ', ἔφη, ἐν οἷς σὺ ἔλεγες τοῖς λόγοις ἀπεδείχθη ἄρτι ὅτι ἀδύνατον. Μα δεν σε ρωτῶ αυτό, αλλά εσύ σε ποια πράγματα ισχυρίζεσαι ότι κατευθύνονται οι ανδρείοι; Μήπως σ' αυτά που είναι αβέβαια, ενώ γνωρίζουν ότι αυτά είναι αβέβαια, ή σ' αυτά που είναι αβέβαια, αλλά δεν τα γνωρίζουν ότι είναι τέτοια; – Όμως την πρώτη περίπτωση, είπε ο Πρωταγόρας, με βάση αυτά που έλεγες εσύ ο ίδιος, φάνηκε ότι είναι αδύνατη»

Αυτό είναι το τρίτο στάδιο της 'λογικής' παγίδας· ο Σωκράτης καλεί τον Πρωταγόρα να επιλέξει ανάμεσα στις εξής δυο απόψεις:

(α) Ανδρείοι = όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες γνωρίζοντας ότι είναι αβέβαιες

(β) Ανδρείοι = όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες αγνοώντας ότι είναι αβέβαιες.

Τον καλεί να πει: «Πες ποιοι εκ των δυο κατά την γνώμη του είναι ανδρείοι, αυτοί που....ή αυτοί που...;», και ο Πρωταγόρας αποκλείει την περίπτωση (α) για τον ακόλουθο λόγο:

Ο Σωκράτης στο χωρίο 358e2-6 λίγο πιο πριν κατέληξε στο συμπέρασμα ότι 'κανείς άνθρωπος δεν κατευθύνεται εν γνώσει του σε αυτά τα οποία του προξενούν φόβο, διότι αυτά είναι συνδεδεμένα με τα 'κακά', και κανείς δεν κάνει συνειδητά το κακό στον εαυτό του'. Σ' αυτήν την άποψη ο Πρωταγόρας είχε συγκατανεύσει, οπότε εδώ τώρα είναι υποχρεωμένος να δεχθεί ότι «Δεν μπορεί να είναι ανδρείοι όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες γνωρίζοντας ότι είναι αβέβαιες», άρα αναγκάζεται να δεχθεί ότι:

(β) «Ανδρείοι είναι όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες αγνοώντας ότι είναι αβέβαιες».

Ιδιαίτερη όμως προσοχή απαιτείται στον (Σοφιστικό!) τρόπο με τον οποίον ο Σωκράτης θα μεταχειριστεί στο αμέσως επόμενο χωρίο 359d4-6 αυτήν την γνώμη (β)· θα κάνει τα εξής:

Θα μετασχηματίσει την πρόταση την πρόταση (β) ως:

(β1) «Ανδρείοι είναι όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες εν αγνοία τους» όντας ισοδύναμη με την (β).

Θα μετασχηματίσει στην πρόταση (β1) ως:

(β2) «Ανδρείοι είναι όσοι κάνουν πράξεις βέβαιες εν γνώσει τους» όντας ισοδύναμη με την (β1).

Οι προτάσεις (β1) και (β2) είναι πράγματι ισοδύναμες. Για παράδειγμα, αν έχουμε δυο προτάσεις με κοινό το δεύτερο σκέλος τους:

(Π1) « 'X' είναι = όσοι κάνουν το ΚΑΚΟ εν αγνοία τους»

(Π2) « 'X' είναι = όσοι κάνουν το ΚΑΛΟ εν γνώσει τους»

Αυτές οι δυο προτάσεις είναι ισοδύναμες νοηματικά για τον εξής λόγο: διότι οι αναφορικές προτάσεις μπορεί φαινομενικά να είναι αντίθετες, αλλά νοηματικά είναι ισοδύναμες, διότι ισχύει η σχέση: «Κακό εν αγνοία ⇔ Καλό εν γνώσει». Αφού λοιπόν οι αναφορικές είναι νοηματικά ισοδύναμες, τότε τίποτε δεν εμποδίζει να έχουν το ίδιο ακριβώς Υποκείμενο 'X'.

Το ίδιο ακριβώς θα εννοήσει στην συνέχεια και ο Σωκράτης, δηλ.:

(β1) « 'X' = όσοι κάνουν πράξεις αβέβαιες εν αγνοία τους»

(β2) « 'X' = όσοι κάνουν πράξεις βέβαιες εν γνώσει τους»

Και επειδή τώρα οι αναφορικές προτάσεις είναι νοηματικά ισοδύναμες, τίποτε δεν εμποδίζει να πάρουν ένα κοινό υποκείμενο 'X', που εδώ είναι το 'Ανδρείοι'.

Επειδή τώρα $\eta(\beta 1) = (\beta 2)$, και επειδή $\eta(\beta 1) = (\beta)$, άρα $\eta(\beta) = (\beta 2)$.

359d4-6 «ὥστ' εἰ τοῦτο ὀρθῶς ἀπεδείχθη, ἐπὶ μὲν ἃ δεινὰ ἡγεῖται εἶναι οὐδεις ἔρχεται, ἐπειδὴ τὸ ἥττω εἶναι ἑαυτοῦ ἡνέθη ἀμαθία οὐσα. Συνεπὺς ἀν αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔχει ἀποδειχθεῖ σωστά, τότε κανεῖς δὲν κατευθύνεται σὲ πράγματα ποὺ θεωρεῖ ὅτι εἶναι φοβερά, διότι τὸ νικηθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον τοῦτον εαυτό, αὐτὸ ἀκριβῶς βρέθηκε πὺς εἶναι καθαρὴ ἀγνοια»

Αυτό είναι το τέταρτο στάδιο της παγίδας, άκρως παραπλανητικό και από αυτήν την άποψη 'Σοφιστικό'. Το επίμαχο σημείο αυτού του τέταρτου σταδίου βρίσκεται στο «οὐδεις», ότι δηλ. 'Κανείς δεν οδηγεί τον εαυτό του σε πράγματα αβέβαια και επικίνδυνα εν γνώσει του'. Αυτό το 'Κανείς' ο Σωκράτης το συνάγει με την εξής λογική: θα δανειστεί προτάσεις στις οποίες έχουν συμφωνήσει μέχρι στιγμή ο ίδιος με τον Πρωταγόρα. Συγκεκριμένα:

(1^{ov}) από το χωρίς 359c5-7 θα πάρει την πρόταση: «**Δειλοί = όσοι κάνουν τα 'σίγουρα', τα 'βέβαια'**», μια γνώμη στην οποίαν αν το δεύτερο σκέλος το αντιστρέψουμε σε αποφαστικό, σημαίνει ότι «Δειλοί = όσοι δεν οδηγούν τον εαυτό τους εν γνώσει τους στα 'αβέβαια'»

(2^{ov}) από την θέση 359c7-d2 θα πάρει την πρόταση (β2): «**Ανδρείοι = όσοι κάνουν πράξεις βέβαιες εν γνώσει τους**».

Άρα επειδή τώρα στην ζωή υπάρχουν οι 'Δειλοί' και οι 'Ανδρείοι', και επειδή και οι δυο 'αρνούνται να κάνουν πράγματα που είναι αβέβαια εν γνώσει τους', άρα τελικά ισχύει ότι: «ἃ δεινὰ ἡγεῖται εἶναι οὐδεις ἔρχεται».

Όσον αφορά την έκφραση «τὸ εἶναι τινὰ ἥττω ἑαυτοῦ ἀμαθία ἐστὶ τὸ νὰ παρασύρεται κανεῖς ἀπὸ τὸν εαυτό του σημαίνει ὅτι παρασύρεται ἀπὸ τὴν ἀγνοια», αυτή είναι το συμπέρασμα που βγαίνει από την έως τώρα συζήτηση που έχει κάνει ο Σωκράτης· 'παρασύρομαι από τον εαυτό μου' σημαίνει ότι εξαναγκάζομαι σε πράξεις τις οποίες ο νους μου θα τις απαγόρευε και θα τις απέκλειε, αν είχε την απαραίτητη γνώση, πὺς δηλ. αυτές οι πράξεις αντιστρατεύονται το συμφέρον μου. Επειδή όμως μου λείπει η απαραίτητη γνώση, ο νους μου δεν μπορεί να αντιδράσει, γι' αυτό και 'παρασύρομαι'.

359d7-e1 «**Ἀλλὰ μὴν ἐπὶ ἃ γε θαρροῦσι πάντες αὖ ἔρχονται, καὶ δειλοὶ καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ ταύτη γε ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἔρχονται οἱ δειλοὶ τε καὶ οἱ ἀνδρεῖοι.** Ἐτσι λοιπὸν ὅλοι γενικῶς κατευθύνονται στα πράγματα εκείνα στα οποία νοιώθουν μία σιγουριά, τόσο οι δειλοί όσο και οι ανδρείοι, και συνεπὺς στα ἴδια πράγματα κατευθύνονται τόσο οι δειλοί όσο και οι ανδρείοι»

Αυτό είναι το πέμπτο στάδιο της 'λογικής' παγίδας που έχει στήσει ο Σωκράτης. Βασιζόμενος στα εμφανῶς παραπλανητικά συμπεράσματα (1^{ov}) και (2^{ov}), στα οποία εκβιαστικά φάνηκε να καταλήγουν ο ίδιος με τον Πρωταγόρα στην θέση 359d4-6, μπορεί τώρα να συναγάγει το τελικό παραπλανητικό συμπέρασμα, πὺς δηλ. «οι Δειλοί με του Ανδρείους κατευθύνονται στις ίδιες ακριβῶς πράξεις», δηλ. σ' εκείνες οι οποίες με βάση την λογική τους αποκλείεται να τους βλάψουν ή να τους προξενήσουν κάποιο κακό.

Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε ο Σωκράτης, πὺς δηλ. 'Ανδρείοι' και 'Δειλοί' κάνουν ακριβῶς τα ἴδια πράγματα, είναι ένα συμπέρασμα το οποίο ὄντως είναι εσφαλμένο, και ο Σωκράτης το γνωρίζει αυτό πολύ καλά. Όμως ήθελε να καταλήξει εδώ ο ὅλος συλλογισμός του, γιατί με βάση αυτό το εμφανῶς λανθασμένο συμπέρασμα θα φέρει τον Πρωταγόρα στο σημείο να αντιδράσει. Και πράγματι αυτός αντιδρά αμέσως. Αυτό ακριβῶς περίμενε και ο Σωκράτης, ὡστε να του δοθεί η αφορμή να ξεκινήσει ένα καινούργιο τώρα συλλογισμό, ο οποίος θα καταλήξει στο τελικό συμπέρασμα ὅτι 'Ανδρεία = Σοφία'. Πρώτος παίρνει τον λόγο ο Πρωταγόρας για να εκφράσει την αντίρρησή του στο συμπέρασμα αυτό του Σωκράτη, λέγοντάς του ὅτι δεν είναι δυνα-

τόν οι 'Ανδρείοι' και οι 'Δειλοί' να κατευθύνονται στις ίδιες πράξεις, αφού οι 'Ανδρείοι' πάνε στον 'Πόλεμο' ενώ οι 'Δειλοί' δεν πάνε (359e1-4).

359e4-7 «Πότερον, ἔφην ἐγώ, καλὸν ὃν ἰέναι ἢ αἰσχρόν; — Καλόν, ἔφη. — Οὐκοῦν εἴπερ καλόν, καὶ ἀγαθὸν ὠμολογήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν· τὰς γὰρ καλὰς πράξεις ἀπάσας ἀγαθὰς ὠμολογήσαμεν. Τὶ ἀπὸ ταῦτο, εἶπα ἐγώ, τοῦ να πηγαίνει κάποιος στὸν πόλεμο εἶναι ωραῖο ἢ ἀσχημο πρᾶγμα; — Ωραῖο, εἶπε ὁ Πρωταγόρας. — Ἄρα λοιπὸν ἀν εἶναι ωραῖο, τότε με βάσῃ τα ὅσα ἔχουμε συμφωνήσῃ πρέπει να εἶναι καὶ καλὸ. Διότι ἔχουμε συμφωνήσῃ πως ὅλες οἱ ωραῖες πράξεις εἶναι καλές»

Ο Σωκράτης αποσπᾷ ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα τὴν πρώτη ὁμολογία ὅτι ὁ 'πόλεμος' εἶναι κάτι 'ωραῖο' καὶ γι' αὐτὸ εἶναι καὶ 'καλὸ'. Το γεγονός ὅτι Πρωταγόρας καὶ Σωκράτης θεωροῦν τὸν πόλεμο ὡς κάτι 'ωραῖο' καὶ 'καλὸ' δὲν πρέπει να ξενίζει ιδιαίτερα, γιατί ἡ σωτηρία τῶν κοινωνιῶν τότε ἦταν εξαρτημένη ἀπὸ τὴν πρόθεσή τους να συνεισφέρουν στὴν μάχη.

360a1-2 «ἀλλὰ ποτέρους φῆς εἰς τὸν πόλεμον οὐκ ἐθέλῃν ἰέναι, καλὸν ὃν καὶ ἀγαθόν; — Τοὺς δειλοὺς, ἦ δ' ὅς. Ποιοὶ ὁμῶς ἀπὸ τοὺς δύο ἰσχυρίζεσθαι ὅτι δὲν θέλουν να πηγαίνουν στὸν πόλεμο, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς εἶναι κάτι το ωραῖο καὶ το καλὸ; — Οἱ δειλοί, εἶπε ὁ Πρωταγόρας»

Ο Σωκράτης αποσπᾷ τὴν δεύτερη ὁμολογία ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα ὅτι δειλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι που αρνούνται να πάνε στὸν πόλεμο.

360a2-6 «Οὐκοῦν, ἦν δ' ἐγώ, εἴπερ καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ἡδύ; — Ὡμολόγηται γοῦν, ἔφη. — Ἄρ' οὖν γιγνώσκοντες οἱ δειλοὶ οὐκ ἐθέλουσιν ἰέναι ἐπὶ τὸ κάλλιον τε καὶ ἄμεινον καὶ ἡδιον; — Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐὰν ὁμολογῶμεν, ἔφη, διαφθεροῦμεν τὰς ἔμπροσθεν ὁμολογίας. Ἄρα λοιπὸν, εἶπα ἐγώ, ἀν κάτι εἶναι καλὸ καὶ χρήσιμο, τότε εἶναι καὶ ευχάριστο; — Τοῦ ἔχουμε συμφωνήσῃ αὐτό, εἶπε ὁ Πρωταγόρας. — Συνεπὸς οἱ δειλοὶ δὲν θέλουν να πάνε σε κάτι που εἶναι το καλύτερο καὶ το χρησιμότερο καὶ το πιο ευχάριστο; — Ἀν ὁμῶς ἐδῶ συμφωνήσουμε, εἶπε ὁ Πρωταγόρας, τότε θα ἀκυρώσουμε ὅσες συμφωνίες ἔχουμε κάνε ἕως τώρα »

Ο Σωκράτης ἀναγκάζει τὸν Πρωταγόρα να δεχθεῖ πως οἱ δειλοὶ ὅταν ἀρνοῦνται να πάνε στὸν πόλεμο, ἀρνοῦνται κάτι που εἶναι καὶ ωραῖο καὶ χρήσιμο καὶ ευχάριστο. Ὅμως εἶναι ἀδύνατον αὐτὸ να το ἀρνοῦνται ἐν γνώσει τοὺς ὅτι εἶναι 'ωραῖο, χρήσιμο, ευχάριστο', διότι ὁ Πρωταγόρας με τὸν Σωκράτη ἔχουν ἤδη συμφωνηθεῖ μεταξύ τοὺς πως κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἀρνεῖται ὅ,τι ξέρει ὅτι τὸν ὠφελεῖ. Ἄρα ἡ μόνη ἐξήγηση που μπορεῖ τώρα πλέον να δοθεῖ στὴν ἀρνήσή των δειλῶν να πάνε στὸν πόλεμο, εἶναι πως ἀρνοῦνται διότι ἀγνοοῦν ὅτι αὐτὸ το πρᾶγμα εἶναι 'ωραῖο, χρήσιμο, ευχάριστο', ἄρα ἀρνοῦνται κάτι 'καλὸ' ἐν ἀγνοία τοὺς.

360a7-8 «Τί δ' ὁ ἀνδρεῖος; οὐκ ἐπὶ τὸ κάλλιον τε καὶ ἄμεινον καὶ ἡδιον ἔρχεται; — Ἀνάγκη, ἔφη, ὁμολογεῖν. Τὶ συμβαίνει λοιπὸν με τὸν ἀνδρεῖο; Αὐτὸς δὲν κατευθύνεται πρὸς ἐκεῖνο που εἶναι καὶ ωραιότερο καὶ καλύτερο καὶ πιο ευχάριστο; — Κατ' ἀνάγκην, ὁμολογεῖ ὁ Πρωταγόρας»

Ἡ θέση αὐτὴ προκύπτει κατ' ἀνάγκην ἐκ τοῦ ἀντιθέτου: Δηλ. ἐπειδὴ ὁ 'δειλός' ἀπεδείχθη ὅτι δὲν κατευθύνεται σε αὐτά, ἄρα θα πρέπει λογικὰ πρὸς αὐτὲς τις πράξεις να κατευθύνεται ὁ 'ἀνδρεῖος'. Καὶ ὁ Πρωταγόρας συμφωνεῖ.

360a8-b4 «Οὐκοῦν ὅλως οἱ ἀνδρεῖοι οὐκ αἰσχροὺς φόβους φοβοῦνται, ὅταν φοβῶνται, οὐδὲ αἰσchrά θάρρη θαρροῦσιν; — Ἀληθεῖ, ἔφη. — Εἰ δὲ μὴ αἰσchrά, ἄρ' οὐ καλὰ; — Ὡμολόγει. — Εἰ δὲ καλὰ, καὶ ἀγαθὰ; — Ναί. Ἄρα γενικῶς οἱ ἀνδρεῖοι, ὅταν νοιώθουν φόβο, αὐτὸς ὁ φόβος δὲν

είναι προσβλητικός γι' αυτούς. Και όταν πάλι νοιώθουν θάρρος, αυτό το θάρρος δεν είναι προσβλητικό γι' αυτούς. — Έτσι είναι, είπε ο Πρωταγόρας. — Αν λοιπόν δεν είναι προσβλητικά αυτά, άρα είναι και ωραία; — Συμφωνώ, είπε ο Πρωταγόρας. — Και αν είναι ωραία, τότε είναι και καλά; — Ναι, απάντησε ο Πρωταγόρας»

Η διαπίστωση ότι οι «ανδρείοι νοιώθουν φόβο», είναι μία άποψη που όντως δεν έχει ακουστεί ποτέ έως τώρα ξεκάθαρα, όμως εμμέσως έχει ήδη γίνει παραδεχτή και από τους δυο, όταν στον χωρίο 359c7-d2 αποδέχθηκαν την πρόταση (β2) ως σωστή, πως δηλ. «Ανδρείοι είναι όσοι κάνουν πράξεις βέβαιες εν γνώσει τους». Με βάση αυτήν την παραδοχή εξάγεται λογικά το συμπέρασμα ότι οι 'ανδρείοι' απέναντι σε πράξεις που τις ξέρουν και τις χαρακτηρίζουν ως 'αβέβαιες', δηλ. 'δύσκολες', 'επικίνδυνες', δεν έχουν καμία διάθεση να συμμετάσχουν. Από αυτήν την άποψη εννοείται ότι νοιώθουν 'φόβο', γι' αυτό και δεν συμμετέχουν. Η έκφραση «φοβοῦμαι φόβον αἰσχρόν» σημαίνει ότι «νοιώθω φόβο, ο οποίος είναι προσβλητικός για εμένα που τον νοιώθω». Από αυτήν την άποψη η έκφραση αυτή σημαίνει ότι 'φοβάμαι κάτι το οποίο επειδή ακριβώς το φοβάμαι, εξευτελίζομαι, ταπεινώνομαι στα μάτια και τα δικά μου, και των άλλων'. Επίσης η έκφραση «Θαρρῶ θάρη αἰσχροῦ» σημαίνει ότι «Έχω θάρρος το οποίο είναι προσβλητικό για εμένα που το νοιώθω». Και κατ' αναλογία με πιο πάνω, αυτό σημαίνει ότι 'τολμώ κάτι το οποίο επειδή ακριβώς το τολμώ, εξευτελίζομαι, ταπεινώνομαι στα μάτια τόσο τα δικά μου, όσο και των άλλων'. Άρα οι εκφράσεις αυτές σημαίνουν:

(i) «Φοβοῦμαι φόβον αἰσχρόν» σημαίνει ότι «φοβάμαι κάτι που δεν θα έπρεπε να φοβάμαι».

(ii) «Θαρρῶ θάρη αἰσχροῦ» σημαίνει ότι «Τολμώ κάτι που δεν θα έπρεπε να τολμώ».

Αν τώρα βάλουμε αρνήσεις στα επίθετα 'αἰσχρόν', τότε θα πάρουμε τα ακριβώς αντίθετα νοήματα:

(iii) «Φοβοῦμαι φόβον οὐκ αἰσχρόν» σημαίνει ότι «φοβάμαι κάτι που είναι λογικό να φοβάμαι»

(iv) «Θαρρῶ θάρη αἰσχροῦ» σημαίνει ότι «Τολμώ κάτι που είναι λογικό να το τολμώ»

Σύμφωνα με ό,τι παραδέχεται ο Σωκράτης οι 'ανδρείοι' όταν νοιώθουν φόβο, αυτός είναι δικαιολογημένος (iii), ή πάλι όταν νοιώθουν θάρρος, είναι και αυτό δικαιολογημένο (iv). Και είναι δικαιολογημένος τόσο ο 'φόβος' τους όσο και το 'θάρρος' τους, διότι απλούστατα έχουν πλήρη επίγνωση για την δυσκολία αυτών τα οποία φοβούνται ή τολμούν. Και επειδή αυτά που ή φοβούνται ή τολμούν δεν είναι 'προσβλητικά', τότε πρέπει να είναι 'ωραία' (καλά), και αφού είναι 'ωραία', τότε είναι και καλά (άγαθα). Ο Πρωταγόρας συμφωνεί αμέσως σε όλα αυτά, μη γνωρίζοντας ακόμη πού οδηγεί την σκέψη του ο Σωκράτης.

360b4-6 «Οὐκοῦν καὶ οἱ δειλοὶ καὶ οἱ θρασεῖς καὶ οἱ μαινόμενοι τούναντίον αἰσχροῦς τε φόβους φοβοῦνται καὶ αἰσχροῦ θάρρη θαρροῦσιν; — Ὡμολόγει. Ἄρα λοιπόν και οι δειλοί και οι παράτολμοι και οι παρανοϊκοί εντελώς αντίθετα φοβούνται πράγματα προσβλητικά γι' αυτούς και τολμούν επίσης πράγματα που τους εξευτελίζουν; — Συμφωνώ, είπε ο Πρωταγόρας»

Αφού ο ίδιος ο Πρωταγόρας δέχθηκε ότι 'ανδρείοι' και 'δειλοί' κάνουν διαφορετικά πράγματα, τότε στην περίπτωση εδώ των 'δειλών' θα πρέπει να ισχύει το εντελώς αντίθετο με ό,τι ίσχυσε στο προηγούμενο χωρίο με τους 'ανδρείους'. Δηλ. ό,τι φοβούνται και ό,τι τολμούν οι δειλοί, θα πρέπει να τους γελοιοποιεί, να τους εξευτελίζει. Ή για να το πούμε και αλλιώς,

(v) «Οι δειλοί νοιώθουν φόβο για κάτι που δεν θα έπρεπε»

(vi) «Οι δειλοί νοιώθουν θάρρος για κάτι που δεν θα έπρεπε»

Από αυτήν την άποψη ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι: οι δειλοί φοβούνται κάτι εντελώς αδικαιολόγητα (v), όπως και επίσης ότι οι δειλοί τολμούν κάτι επίσης αδικαιολόγητα (vi).

Ο Πρωταγόρας επίσης είναι αναγκασμένος να συμφωνήσει.

360b6-c1 «Θαρροῦσιν δὲ τὰ αἰσχρὰ καὶ κακὰ δι' ἄλλο τι ἢ δι' ἄγνοιαν καὶ ἀμαθίαν; — Οὕτως ἔχει, ἔφη. Οἱ δειλοὶ λοιπὸν ἔχουν θάρρος για πράγματα που τους προσβάλλουν και τα οποία είναι ἄσχημα, για κάποιον ἄλλο διαφορετικὸ λόγο, ἢ μήπως λόγω της ἄγνοιας και της ἀμάθειας; — Λόγω της ἄγνοιας και της ἀμάθειας, εἶπε ο Πρωταγόρας»

Επειδὴ ἤδη ἔχουν συμφωνήσει ὅτι κανεὶς δεν βλάπτει ἢ τον εξευτελίζει τον εαυτό του εν γνώσει του, αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ δειλοὶ δείχνουν φόβο και τόλμη ἀδικαιολόγητη και προσβλητική, διότι δεν γνωρίζουν τα πράγματα αὐτὰ καλά, δηλ. λόγω ἄγνοιας. Ο Πρωταγόρας ἐπίσης συμφωνεῖ.

360c1-2 «Τί οὖν; τοῦτο δι' ὃ δειλοὶ εἰσιν οἱ δειλοὶ, δειλίαν ἢ ἀνδρείαν καλεῖς; — Δειλίαν ἔγωγ', ἔφη. Για πες μου λοιπὸν, αὐτὸ το πρᾶγμα ἐξ αἰτίας του οποίου αὐτοὶ πιο πάνω δειλοὶ εἶναι δειλοὶ, πῶς το ονομάζεις, το λες δειλία ἢ ἀνδρεία; — Μα φυσικά δειλία, εἶπε ο Πρωταγόρας»

Μπορεῖ να φαίνεται ἀφελές να ρωτᾷ ο Σωκράτης πῶς ονομάζεται ἡ κατάσταση που χαρακτηρίζει τους δειλοὺς, ἀλλὰ εἶναι ουσιαστικὸ μέρος του ὅλου συλλογισμού του, ὅπως θα φανεῖ κατόπιν

360c2-7 «Δειλοὶ δὲ οὐ διὰ τὴν τῶν δεινῶν ἀμαθίαν ἐφάνησαν ὄντες; — Πάνυ γ', ἔφη. — Διὰ ταύτην ἄρα τὴν ἀμαθίαν δειλοὶ εἰσιν; — Ὅμολογεῖ. — Δι' ὃ δὲ δειλοὶ εἰσιν, δειλία ὁμολογεῖται παρὰ σοῦ; — Συνέφη. — Οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀμαθία δειλία ἂν εἴη; — Ἐπένευσε. Ἄρα λοιπὸν οἱ δειλοὶ φάνηκαν τέτοιοι ἐξ αἰτίας της ἄγνοιας που εἶχαν ὡς προς τα 'δύσκολα' πράγματα, ἔτσι δεν εἶναι; Απολύτως, εἶπε ο Πρωταγόρας. Και τότε ἐξ αἰτίας αὐτῆς της ἄγνοιάς τους χαρακτηρίζονται και ὡς δειλοὶ, ἔτσι δεν εἶναι; Συμφώνησε ο Πρωταγόρας. Κι εὐὲν δεν ὁμολόγησες πριν λίγο ὅτι ἡ αἰτία για την οποίαν εἶναι δειλοὶ λέγεται δειλία; Ναι, συμφώνησα, εἶπε ο Πρωταγόρας. Ἄρα λοιπὸν ἡ ἄγνοια των 'δύσκολων' και των 'μὴ δύσκολων' πραγμάτων ονομάζεται δειλία, ἔτσι δεν εἶναι; Συμφώνησε ο Πρωταγόρας»

Ἰσως τώρα ο Πρωταγόρας να ἄρχισε να υποψιάζεται τι τον περιμένει, ἀλλὰ πλέον εἶναι πολὺ ἀργά. Ο Σωκράτης ἔχει φτάσει πλέον στο τέλος του συλλογισμού του, και τώρα φτιάχνει ἓνα μικρὸ συλλογισμό με τρεῖς προκείμενες κι ἓνα συμπέρασμα:

- 1^η) «Δειλοὶ δὲ οὐ διὰ τὴν τῶν δεινῶν ἀμαθίαν ἐφάνησαν ὄντες; Αὐτοὶ λοιπὸν δεν φάνηκαν δειλοὶ λόγω της ἄγνοιας που εἶχαν πάνω σε ζητήματα 'δύσκολα' ἢ και 'ἐπικίνδυνα';», αὐτὴ εἶναι μία θέση που την ἀποδέχθηκε ο Πρωταγόρας στο χωρίο 360b6-c1
- 2^η) «Διὰ ταύτην ἄρα τὴν ἀμαθίαν δειλοὶ εἰσιν ἡ ἄγνοια εἶναι αὐτὴ που εὐθύνεται για την δειλία τους». Εδῶ ο Σωκράτης ἐπαναδιατυπώνει την (1^η) ἄποψη για να ἰσχυροποιήσει την θέση της.
- 3^η) «Δι' ὃ δὲ δειλοὶ εἰσιν, δειλία ὁμολογεῖται παρὰ σοῦ ἡ αἰτία για την οποίαν εἶναι αὐτοὶ δειλοὶ ονομάστηκε ἀπὸ ἐσένα τον ἴδιον ὡς δειλία». Εἶναι ἡ ἄποψη που ἀποδέχθηκε ο Πρωταγόρας στο χωρίο 360c1-2. Το πόσο ἐπιβαρυντική εἶναι για τον ἴδιον, θα φανεῖ ἀμέσως στην συνέχεια.
- 4^η) «Οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀμαθία δειλία ἂν εἴη Ἄρα ἡ ἄγνοια των δύσκολων ἢ μὴ δύσκολων πραγμάτων εἶναι δειλία». Αὐτὸ εἶναι το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει μέχρι στιγμῆς ο Σωκράτης.

Ἀν θελήσουμε να δούμε αὐτὸν τον τελευταῖο συλλογισμό λίγο πιο φορμαλιστικά, τότε θα ἔχουμε με την ἴδια ὅπως πιο πάνω σειρά τα εξῆς:

1^η) Ἡ αἰτία που οἱ δειλοὶ εἶναι δειλοὶ = ἡ ἄγνοια

2^η) Ἡ αἰτία δηλ. των δειλῶν = ἡ ἄγνοια

3^η) Ἡ αἰτία που τους χαρακτηρίζει ὡς δειλοὺς = δειλία

Επειδὴ τώρα στις προκείμενες 2^η & 3^η τα δυο πρώτα μέρη εἶναι ἀκριβῶς ἴδια, τότε κατ' ἀναλογίαν οφείλουν και τα δυο δεύτερα να εἶναι ἐπίσης ἴδια, ὁπότε θα ἔχουμε:

4^η) Ἡ ἄγνοια = δειλία.

Με αυτό το έως τώρα συμπέρασμα, στο οποίο ο Πρωταγόρας εξαναγκάστηκε να συμφωνήσει, υπονοείται πως 'δειλοί' είναι αυτοί που δεν γνωρίζουν ότι μια πράξη που από φόβο αρνούνται να κάνουν, θα τους προσβάλει και θα τους καταστρέψει, όπως επίσης δεν γνωρίζουν ότι ένα τόλμημα που σκοπεύουν να επιχειρήσουν, επίσης θα τους εκθέσει και θα τους δυσφημίσει.

360c7-d6 «'Αλλὰ μήν, ἦν δ' ἐγώ, ἐναντίον ἀνδρεία δειλία. — Ἐφη. — Οὐκοῦν ἡ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν σοφία ἐναντία τῇ τούτων ἀμαθία ἐστίν; — Καὶ ἐνταῦθα ἔτι ἐπένευσεν. — Ἡ δὲ τούτων ἀμαθία δειλία; — Πάνυ μόνις ἐνταῦθα ἐπένευσεν. — Ἡ σοφία ἄρα τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀνδρεία ἐστίν, ἐναντία οὖσα τῇ τούτων ἀμαθία; — Οὐκέτι ἐνταῦθα οὐτ' ἐπινεύσαι ἠθέλησεν εἰσὶν γὰρ τε. Τότε λοιπόν, εἶπα ἐγώ, ἡ ἀνδρεία εἶναι το ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴν δειλία. Συμφώνησε ὁ Πρωταγόρας. Ἄρα λοιπόν ἡ γνώση τῶν δύσκολων καὶ μὴ δύσκολων πραγμάτων εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετη ἀπὸ τὴν ἀγνοία; Καὶ πάλι ὁ Πρωταγόρας συμφώνησε. Ἡ ἀγνοία αὐτῶν ἐδῶ τῶν πραγμάτων εἶναι δειλία; Με δυσκολία συμφώνησε ὁ Πρωταγόρας. Ἄρα λοιπόν ἡ γνώση τῶν δύσκολων καὶ μὴ δύσκολων πραγμάτων εἶναι ἀνδρεία, αὐτὴ εἶναι το ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὴν ἀγνοία; Σ' αὐτὸ το σημεῖο ὁ Πρωταγόρας δὲν συμφώνησε, ἀλλὰ προτίμησε νὰ σιωπήσῃ»

Και φτάνουμε πλέον στο τέλος του συλλογισμού. Εδώ τώρα ο Σωκράτης θα αποδείξει αυτό που ήθελε εξ αρχής, πως δηλ. 'Γνώση = Ανδρεία'. Αυτό το επιχειρεί με τρεις προκειμένες προτάσεις και ένα τελικό συμπέρασμα ως εξής: παρουσιάζει την άποψη ότι:

- 1^η) «Ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀντίθετη με τὴν δειλία (Ἀνδρεία ≠ Δειλία)». Αὐτὴν τὴν θέση τὴν εἶχε γιὰ κακὴ τοῦ τύχη προτείνει καὶ υποστηρίζει ὁ ἴδιος ὁ Πρωταγόρας στο χωρίο 359e1-4, ὅταν εἶπε ὅτι 'οἱ ἀνδρεῖοι πάνε στὸν πόλεμο, ἐνῶ οἱ δειλοὶ ἀρνοῦνται'.
- 2^η) «Ἡ γνώση τῶν 'δεινῶν' καὶ 'μὴ δεινῶν' πραγμάτων εἶναι ἀντίθετη ἀπὸ τὴν γνώση αὐτῶν τῶν ἰδιῶν». Ἡ πρόταση αὐτὴ ἀπλῶς δείχνει τὴν λογικὴ ἀντίθεση που ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δυο.
- 3^η) «Ἡ ἀγνοία τῶν 'δεινῶν' καὶ 'μὴ δεινῶν' πραγμάτων εἶναι 'δειλία'». Αὐτὴν τὴν θέση τὴν εἶχε δεχθεῖ ὁ Πρωταγόρας στο χωρίο 360c2-7, καθὼς μάλιστα αὐτὴ ἡ πρόταση ἦταν καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα ἐκείνου τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ Σωκράτη.
- 4^η) «Ἡ γνώση τῶν 'δεινῶν' καὶ 'μὴ δεινῶν' πραγμάτων εἶναι ἀνδρεία». Αὐτὸ εἶναι τὸ τελικὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖο προκύπτει λογικά ὡς εξής: 'ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ θέση (1), πὼς μεταξὺ ἀνδρείας καὶ δειλίας επικρατεῖ μία ἀντίφαση, συνεπῶς ὅ,τι ἰσχύει στὴν μία ἐκ τῶν δυο, στὴν ἄλλην θα ἰσχύει το ἀκριβῶς ἀντίθετο, ἄρα αὐτοῦ 'ἀγνοία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν = δειλία', τότε 'γνώση τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν = ἀνδρεία'

360d6-e5 Ὁ Σωκράτης ρωτᾷ τὸν Πρωταγόρα γιὰ ποῖον λόγο ἀρνεῖται νὰ δεχθεῖ τὸ τελικὸ συμπέρασμα πὼς δηλ. 'ἀνδρεία = γνώση' ὅπως καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ Πρωταγόρας παραδέχεται πὼς ἔτσι ὅπως ἔχει ἐξελιχθεῖ ὁ μέχρι τώρα διάλογος μεταξὺ τῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ συνεχίσει νὰ δηλώνει ὅτι 'ἀνδρεία' καὶ 'γνώση' εἶναι πράγματα που ἐκδηλώνονται ξεχωριστὰ στὸν κάθε ἕνα, ὁπότε εἶναι δύσκολο νὰ παραδεχθεῖ πὼς μπορεῖ κάποιος νὰ εἶναι 'ἀμαθής' καὶ 'ἀνδρεῖος' συγχρόνως.

Αμέσως μετὰ παίρνει τὸν λόγο ὁ Σωκράτης καὶ προσπαθεῖ μία πολὺ μετριοπαθὴ ὁμιλία νὰ κατεβάσει τοὺς τῶν νίκης τοῦ καὶ νὰ δηλώσει ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν δυο δὲν μπορεῖ τώρα νὰ αισθάνεται νικητὴς, οὔτε ὁ ἴδιος οὔτε ὁ Πρωταγόρας, διότι με βάση τὸ τελικὸ συμπέρασμα φαίνεται νὰ ἔχουν ἀποδειχθεῖ τὰ ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὰ που καθένας ἐκ τῶν δύο δήλωνε στὴν ἀρχὴ ὅτι πιστεύει.

361a5-b3 «'Ατοποὶ γ' ἐστέ, ὦ Σώκρατες τε καὶ Πρωταγόρα· σὺ μὲν λέγων ὅτι οὐ διδασκὸν ἐστὶν ἀρετὴ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, νῦν σεαυτῷ τάναντία σπεύδεις, ἐπιχειρῶν ἀποδείξαι ὡς πάντα χρήματά ἐστιν ἐπιστήμη, καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία, ὧς τρώπῳ μάλιστ' ἂν διδασκὸν φανείη ἡ ἀρετὴ. Εὐὲν Σωκράτη, ὅπως καὶ ὁ Πρωταγόρας εἴσθε καὶ δυο ἐντε-

λώς παράξενοι. Εσύ λοιπόν ενώ έλεγες στην αρχή ότι η αρετή δεν διδάσκεται, τώρα καταλήγεις στα εντελώς αντίθετα αποτελέσματα, προσπαθώντας να αποδείξεις ότι όλα τα πράγματα είναι γνώση, και η δικαιοσύνη και η σωφροσύνη και η ανδρεία, και ότι μ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να διδαχθεί η αρετή.

Ο Σωκράτης προσπαθεί τώρα στο τέλος να ρίξει τους τόνους της φαινομενικής νίκης του λέγοντας ότι κανείς εκ των δυο, ούτε αυτός ούτε ο Πρωταγόρας, μπορεί να διεκδικήσει μία δήθεν νίκη στον διάλογο αυτόν. Είναι πρόδηλος ο σεβασμός που δείχνει ο Σωκράτης στο πρόσωπο του Πρωταγόρα, διότι παρά το γεγονός ότι τον έβαλε απέναντι σε ένα συλλογισμό με τον οποίο του απέδειξε τελικά ότι η 'ανδρεία' είναι 'σοφία', τώρα προσπαθεί να μετριάσει ή και να εξαφανίσει την νίκη του. Τα λόγια που λέει τώρα, υποτίθεται ότι τα απευθύνει ένας τρίτος ως παρατηρητής και στους δύο. Εμφανίζει τον εαυτό του ως αντιφάσκοντα με την αρχική του τοποθέτηση. Πράγματι στην αρχή του διαλόγου ο Σωκράτης είχε υποστηρίξει πως η 'Αρετή' δεν διδάσκεται, και μάλιστα είχε φέρει παραδείγματα για να πείσει. Τώρα όμως καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η 'ανδρεία' είναι 'γνώση' φαίνεται ότι συνδέει την 'ανδρεία' με την διδασκαλία, οπότε αυτή η θέση του αντιφάσκει με την αρχική του τοποθέτηση. Αν ο Σωκράτης αυτοσαρκάζεται, και όντως έτσι είναι, αυτό το κάνει μόνο και μόνο ως ένδειξη σεβασμού απέναντι στο πρόσωπο του Πρωταγόρα. Στην ουσία αντίφαση σε όσα είπε και απέδειξε ο Σωκράτης μέσα σ' αυτόν τον διάλογο δεν υπήρξε πουθενά, και αυτό το ξέρει και ο ίδιος πολύ καλά. Πράγματι στο τέλος του διαλόγου καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η 'ανδρεία' είναι 'γνώση'. Όμως αυτό σε καμία περίπτωση δεν αντιφάσκει με την αρχική του τοποθέτηση, ότι δηλ. η 'Αρετή' δεν διδάσκεται. Διότι όταν ο Σωκράτης έλεγε ότι η 'Αρετή' δεν διδάσκεται, δεν εννοούσε ότι δεν 'μαθαίνεται', αλλά αυτό που λέει η ίδια η λέξη, δηλ. πως 'δεν διδάσκεται' από δάσκαλο σε μαθητή. Για τον Σωκράτη η 'Αρετή' φυσικά και μαθαίνεται, αλλά αυτό το επιτυγχάνει ο κάθε ένας μόνος του μέσω της 'Διαλεκτικής' μεθόδου. Αυτή είναι η καρδιά της Σωκρατικής διδασκαλίας.

Αφού ο Σωκράτης παρουσίασε την αντίφαση (;) στην οποία ο ίδιος περιέπεσε μέσα στον διάλογο, κατόπιν παρουσιάζει την αντίφαση στην οποία περιέπεσε ο Πρωταγόρας. Αυτός στην αρχή δήλωνε ότι ο Αρετή διδάσκεται, ενώ κατόπιν υποστήριζε ότι η 'ανδρεία' είναι διαφορετική από την 'γνώση'. Παραδέχεται ότι και οι δυο έχουν κάνει λάθη και προτείνει να επαναληφθεί η συζήτηση με μοναδικό ζήτημα την ουσία και τον εννοιολογικό προσδιορισμό της 'Αρετής' (361b7-d6). Ο Πρωταγόρας ανταποδίδει τις φιλοφρονήσεις του Σωκράτη προς το πρόσωπό του δηλώνοντας ότι πρόκειται για το σημαντικότερο άτομο που συνάντησε ποτέ ως συνομιλητή (361d7-e6). Και λέγοντας αυτά τερματίζουν το μεταξύ τους διάλογο.